Şeyhulislâm Mustafa Sabri

MES'ELELER

HAKKINDA CEVAPLAR

Bu Bir Sebil Yayınıdır

MES'ELELER

© Copyright Sebil Yayınevi
İSBN 975 - 7480 – 53 – 3

İSTANBUL
1995

Şeyhulislâm
MUSTAFA SABRİ

İSLÂM'DA MÜNAKAŞAYA HEDEF OLAN

MES'ELELER

Osmanlıcadan sâdeleştiren:
OSMAN NURİ GÜRSOY

ÜÇÜNCÜ BASIM

Sebil Yayınevi

Bâb-ı Âli Cad. Vilâyet Han Kat: 1
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: 526 38 96 - Fax: 527 20 99

SEBİL YAYINLARI NU : 198
DİZGİ : UKAZ
BASKI : YAZI OFSET
KAPAK : KADİR UZ
CİLD : İRFAN MÜCELLİDHÂNESİ

Şeyhulislâm
Mustafa Sabri Efendi
(1866 – 1954)

BEYÂN'ÜL-HAK isimli ilmî me :muada «İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olmuş Mesâil» ünvâniyle neşredilen müteselsil makalelerin bir araya toplanmasıyla kitap haline getirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 9
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN KISA HAL TERCÜMESİ..... 12
MUKADDİME..... 15
TAADDÜD-İ ZEVCAT 45
SURET (RESİM)..... 55
TALÂK 78
EMEK VE SERMAYE..... 95
VERÂSET VE ZEKÂT..... 101
MUSİKİ 109
SİGORTA VE KUMAR 117
TESETTÜR 130
RAMAZAN ORUCU FİDYE
İLE GEÇİŞTİRİLEBİLİR Mİ? 165

RİCA

Değerli okuyucu!..

Nimetlerin en büyüğü olan İSLÂM'ın müdafaasına tahsis edilmiş bulunan bu kıymetli eserin müellifi, büyük İslâm âlimi merhum ve meşhûr Şeyhulislâm MUSTAFA SABRİ Efendi'nin ve bu vesile ile ömürlerini İslâm dâvâsı yolunda sarfetmiş bulunan bilcümle şuheda, ulema ve gâzilerimizin ruhlarını bir FATİHA ile taltif etmek şükran borcundur.

TAKDİM

İslâm Dini, Türk Milletinin milliyetini teşkil eden aslî unsurlardan biridir. Çünkü son bin yıllık millî tarihi onunla yoğrulmuştur. Bütün Türk tarihinin en azametli devrini teşkil eden bu bin yıl, İslâm adına kazanılmış emsalsiz zaferler ve şereflerle doludur. İslâm'dan evvel de yiğitlik ve doğruluğa meftun olan ve cihangirlik meyilleriyle meşbû bulunan Türk Milleti, İslâm'la şahsiyet ve kudretinin zirvesine ulaşmıştır. Çünkü bağlı bulunduğu mânevî kıymetlerin en ideal şekillerini onda bulmuş, bütün insanlığa şâmil olan imana davette, cihangirlik meylini ideolojik bir surette tatmin imkânına kavuşmuştur. Bu suretle yenilmez bir kudret halinde «nizam-ı âlem»e hükmederek, birbiri ardına iki cihan imparatorluğunun sulh, sükûn ve adaleti ile ülkeler ve hattâ kıt'aları şenlendirip, idare etmiştir. Fakat bir gün gelmiştir ki, bu büyük Türk satvetine ram olmak mecburiyetinde kalan nasipsiz düşmanlar, er meydanlarında uğradıkları hezimetlerin intikamını almak için içimize sızarak millî bünyemizi içten tahribe koyulmuşlardır. Bizi kudretimizin engin kaynağı olan iman ve an'anelerimizden soğutmak maksadıyla girişilen bu düşman faaliyetinin tarihi çok eskidir. Ne yazık ki son bir iki asır içinde bu tahrip ve şaşırtma faaliyetinin tesirini hızlandıran bir başka müessir zuhur etmiştir. Batı Dünyasının kaydettiği tek-

nik terakkiye ayak uyduramayarak sanayi inkılâbını gerçekleştirememenin neticesi olan hazin mağlûbiyetler ve bundan doğan aşağılık duygusu...

İşte bu müessirin ortaya çıkardığı çöküş ve yıkılışın başladığı günden beri, Türk fikir hayatında düşman emellerine hizmet eden pek çok kalemşör zuhur etmiştir. Hâlâ devam eden bu tahrip ve imha hareketinin mühim bir âmili olan bu kalemşörlerin bir kısmı gâfil, fakat diğer bir kısmı da muhakkak ki hâindir. Bunların tezyif etmeye çalıştıkları din, iman ve milliyet şuuru, evvelâ Rabb'in lûtfu, sonra da ilim ve cesaretle mücehhez birçok vatansever himmet ehlinin gayretleriyle kül altındaki ateş gibi varlığını bugüne kadar muhafaza edebilmiştir.

Bu ilim ve cesaret sahibi vatanseverlerin en önemlilerinden biri de sunulan eserin yazarı, son şeyhulislâmlardan **Mustafa Sabri Efendi**'dir. Kendisi, cihânın mânâ ve maddede en azametli devleti olan, bizim devletimiz, büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin ilim ve kültür hayatının son ve kudretli mümessillerinden biri idi. Gerçekten bir imparatorluk hareketi olan ve kıymet hükümlerini tâ derinden sarsan cihan muvazenesinin bozulması mevsimine rastladığı için hakkıyle kıymeti bilinemeyen merhuma ve onun gibi âlimlere şu anda ne kadar muhtaç bulunuyoruz. Dinin birçok temel esasına saldıran onun muarızları, bugünkü dinsizler yanında cidden masum sayılacak kadar hafif kalırlar. Fakat biz merhumun cevaplarını, bugünkülerin suratında da bir kırbaç gibi şaklatmaya vesile olmak üzere yeniden kitap halinde neşretmekle, onun yeni Türkiye'ye kırgın olarak gurbet elde vatan hasretiyle Rabb'ine uçup giden mübarek ruhunu tâziz etmek istiyoruz. Gerçekten zaman icabı beyan edilmiş ve devrin aktüalitesine dayanan pek az bir kısmı hariç olmak üzere bu eserin muhtevasındaki mes'eleler hâlâ canlılığını muhafaza etmektedir. Hattâ merhum müellifin zamanındaki muarızlardan daha

cür'etkâr olan bugünkü muterizler, ruhları kadar bedenlerini de sarhoş eden ellerindeki şampanya kadehleri gibi murdar ilhad tezahürlerini sokaklara kadar köpürtüp, taşırmaktadırlar. Her mücadelede İslâm'ın ezelî hükümlerine galebe sağlayarak alnı ak çıkan merhum **Şeyhulislâm Mustafa Sabri Efendi**'nin muntazam bir külliyat halinde takdim edilecek olan değerli eserleri böylece yeniden neşredilerek, günümüzün İslâm düşmanlarına da hakettikleri susturucu cevabı vermiş olacaktır.

Sebil Yayınevi

MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN KISA HAL TERCÜMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son devir şeyhulislâmlarından olan **Mustafa Sabri Efendi** Hicrî 1286 târihinde Tokat'ta doğmuştur. Babası **Ahmed Efendi**'dir. İptidaî tahsilini memleketinde ikmal etmiş ve hıfz-ı Kur'an-ı azîmüşşana muvaffak olmuştur. Bilâhare Kayseri'de **Hoca Emin** ve İstanbul'da Ders Vekili (Huzur Dersleri mukarrirlerinden) **Ahmed Asım Efendi**'lerden ders görerek icâzetnâmeler almış ve hocası **Âsım Efendi**'nin büyük kızı **Ulviye Hanım** ile evlenmiştir.

Açılan ruus imtihanında ehliyyetini isbat ile müderris olmuş, yirmi iki yaşında iken Fatih Cami-i Şerifi'nde ders okutmaya başlamış ve elli kadar talebeye icâzet vermiştir.

1316 târihinde Huzur Dersleri muhataplığına tâyin edilmiş ve **Sultan İkinci Abdulhamid**'in kitabcısı olmuştur. Huzur derslerinde muhataplığı 1332 senesine kadar devam etmiştir. 1324 senesinde (1908) İkinci Meşrutiyet'in ilânında Tokat'tan meb'us seçilmiştir. O zaman Cemiyyet-i İlmiyye tarafından neşredilen «Beyân'ül-Hak» nâmındaki ilmî ceridenin başmuharrirliğini yapmıştır.

Bilâhare Dâr'ül- Hikmet'il-İslâmiye âzâlığına tâyin edilmiş, Hürriyet ve İtilâf Fırkası iktidar mevkiine geçince 1337 (1919) senesinde **Damat Ferid Paşa** kabinesinde Şeyhulislâm olmuştur. Sadrazam **Damat Ferid Paşa** Paris Konferansı'na gittiği zaman Sadâret Vekâleti'nde bulunmuştur, **Ferid Paşa** kabinesinin düşmesi üzerine Meşihat Makamı'ndan ayrılarak Âyan âzâlığına nasbolunmuş, 14 Zilkade 1338 (1920) târihinde **Damat Ferid Paşa** kabinesinde ikinci defa Şeyhülislâm olmuştur. Bazı hususlarda kabine âzâları ile anlaşamadığından 7 Muharrem 1339 (1920) tarihinde istifa etmiştir.

Mustafa Sabri Efendi, Türkçe ve Arapça yazdığı mühim eserleri ile İslâm ulemâsı arasında ilminin yüksekliği ve kaleminin kudreti ile temâyüz etmiş bir zattır. Şiir ile iştigal etmemekle beraber istediği zaman o sahada da kudret göstermiştir.

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra bir müddet Yunanistan'da ikamet etmiş ve o esnada «Yarın» isminde bir gazete çıkarmıştır. Melik'in dâveti üzerine Hicaz'a gitmiş, bilâhare Mısır'da, Kahire'de ikamet etmiştir.

7 Recep 1373 leyle-i mi'rac sabahı (12 Mart 1954) Kahire'de irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir.

«Beyân'ül-Hak» ilmî mecmuasında ve İstanbul matbuatında münteşir makaleleri dışındaki Türkçe eserleri şunlardır:

1) **Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi:** 1 cüz, İstanbul'da basılmıştır.
2) **Dinî Müceddidler:** 1 cüz, İstanbul'da Evkaf-ı İslâmiye matbaasında basılmıştır.
3) **İslâm'da İmâmet-i Kübrâ:** Yunanistan'da «Yarın» nâmiyle münteşir ceridede tefrika edilmiş ve nâtamam kalmıştır.
4) **Savm Risâlesi: Süleyman Nazif**'e cevâben kaleme alınmış ve «Yarın» gazetesinde tefrika sûretiyle

neşredilmiştir.

Arapça eserleri şunlardır:

1) **en-Nekîr alâ Münkir'in Ni'meti min'ed-Din ve'l-Hilâfeti ve'l- Ümmeti:** 1 cilt, Beyrut'ta basılmıştır.

2) **Mes'elet-ü Tercemet'il- Kur'an:** 1 cüz, Kahirede basılmıştır.

3) **Mevkif'ül- Beşer Tahte Sultan'il- Kader:** 1 cüz, Kahire'de basılmıştır.

4) **el-Kavl'ül-Fasl**: 1 cüz, Kahire'de basılmıştır.

5) **Mevkıf'ul- Aklı ve'l- İlmi ve'l- Âlim min Rabbi'l-Âlemîn ve İbadih'il- Mürselîn:** 4 cüz, Kahire'de basılmıştır.

6) **Kavlî fi'l- Mer'eti:** 1 cüz, Kahire'de basılmıştır.[1]

1 - **Ebu'l-Úlâ Mardin** – Huzur Dersleri, İstanbul 1966, sh. 350 ve müteâkipten iktibas edilmiştir.

MUKADDİME

Esası doğru bir dinin bazı hükümleri yanlış olamaz – İslâm Dini nasıl bir kıstasla muhakeme edilir? – İslâmî ilim ve fenlerden hikmet ve mantık – Medreselerde tahsil tarzı – İlimlerde mevzu tayini ve mes'elelerin varacağı neticeler – Kur'an'dan fennî hükümler çıkarmak – Oruç ve namaz gibi muayyen zamanlarda ifâ edilen ibâdetlerde niçin seyyârelerin hareketlerine göre amel ediliyor?

SON zamanlarda bazı insanlara tesâdüf ediliyor ki; bunlar kendi akıllarınca, «taaddüd-i zevcat», «tesettür-i nisvan» «talâk», «fâiz», «sigorta», «kumar», «çalgı», «miras taksimi», «zekât» gibi bir takım mes'eleler hakkındaki İslâmî hükümleri mûcib-i tenkid görerek dillerine dolamışlardır. Bunların bir kısmı bütün İslâmî hükümlere hasım oldukları halde işte böyle sâdece bazılarını itiraza vesile edinmişlerdir. Diğer kısmı ise İslâmî hükümlerden birçoklarının üstünlüklerini takdire dâir itiraflarda bile bulunarak yalnız, bu yüce din için bir eksiklik gibi telâkki ettikleri bazı hükümlerin değiştirilmesini –garip bir iyi niyetle– arzu eder ve bu hususta kabahati dine mi yoksa bu dinin âlimlerine mi bulmak lâzım geleceğini pek tâyin edemezler.

İşte biz bu gibi şer'î mes'eleleri peyderpey mevzubahs ederek gücümüz yettiği kadar müdafaalarda bulunacağız.

Evelâ şurası bilinmek gerekir ki; bir dinin bütün hükümlerini beğenip takdir etmekle beraber yalnız bir tânesini –dinden olduğu kat'î olarak sabit olan hükümlerden bir tanesini– kabul etmemek olamaz. Diğer bir tâbirle, bir dinin yalnız bir mes'elede yanlış, hatalı ve gayri mâkul olduğu halde bu kusuru ile beraber sâir bütün hükümlerine nazaran yüksek, semâvî ve hak bir din olması kabil değildir. Bu gibi mes'elelerle pek az alâkadar oldukları halde en çok fikir ileri sürenler, din, yalnız Allah'ı ve Peygamberi tasdikten ibâret olmayıp Peygamberin, Allahü Teâlâ tarafından getirdiği tahakkuk eden bütün hükümleri tasdike bağlı olduğunu unutuyorlar yahut hiç bilmiyorlar.

Birçok insanlar da vardır ki; amel bakımından ihlâl ettikleri bazı dinî hükümleri –mücerret kendileri riâyet edemedikleri için bencil bir hissin te'siriyle– te'vil ve inkâr ederek hatâlarını telâfiye çalışırlar. Halbuki bu hareket evvelkinden daha büyük bir kusur, affedilmeyecek bir kabahattir. Çünkü, dindar bir insan olarak bütün dinî hükümleri ifâ edemese bile, onların hepsini kalben kabul etmek ve «h a k» bilmek mecbûriyetindedir. İşte bu inceliğin kavranamaması, Allah'ın lütûf ve hidâyetinden mahrum bulunmanın alâmetlerinden biridir. Bazı kimselerde görülen bu gibi bir cehâlet veyahut amel eksikliği onları böylesine müthiş tehlikelere çekip götürmekle felâketlerini had bir safhaya ulaştırmış olur.

İslâm Dini, Fahr-i Âlem (s.a.v.) Efendimiz Hazretlerinin Cenâb-ı Hak'dan telâkki edip getirmiş olduğu tahakkuk eden bütün hükümleri tasdikten ibâret bir esâsa istinad eder ki; zihne takılan herhangi bir mes'elenin, dinin sâbit hükümlerinden olmadığını meşrû kaideler dâhilinde inceleyerek meydana çıkarmak, veyahut o mes'eleyi de –hikmetini akıl erdirerek veya erdirmeyerek– tasdik ve idrâk eylemekten başka

çâre yoktur. Elhamdülillah hikmet ve ulviyeti günden güne keşfolunmakta bulunan «Din-i Mübin»imizde selîm akılların idrâk ve iz'an edemiyeceği bir cihet de yoktur ya!.

Bilfarz olsa bile; «Hikmetine akıl erdirerek veya erdirmeyerek onu da tasdik ve kabulden başka bir çare yoktur denilmek hikmetsizce bir cebir, mantıksızca bir tahakküm olmaz mı?» diyeceksiniz. Hayır olmaz!.. Çünkü bir dinin hakikatini, şârî (şeriat vâz eden) ve kurucusunun doğruluğunu isbat edecek âyetler, mûcizeler ve husûsî müşahedeler vardır ki, din onlarla muhakeme edilir ve onlarla sübût ve kat'iyyet iktibas ettikten sonra artık tekrar tekrar tâlî hükümlerini, bâhusus şüpheli bir fikir, eksik bir tahsil ve hakikatten ziyâde nefsin arzularına mağlûp bir dimağ ile muhakemeye kalkışmak abestir. Çünkü bu başa çıkılamıyacak ve tâlî hükümlerden esâsa intikal ve istidlâl kabilinden ters bir hareket olacağı gibi bir dinin, taabbüdî[2] ve gayr-i muallel[3] bâzı hükümleri de olur. Çünkü dinin esâsı muallel (illetlendirilmiş) ve müdellel (delîlli, delillendirilmiş) olduktan sonra tâlî hükümlerde sebep aramaya lüzum yoktur. İlletlendirilmiş (sebep beyan edilmiş) olanlarda da bu vazife, ihtisas erbabınındır.

Peki, dinin esasının ne ile ta'lil ve isbat edilebileceğini ve bu esasa bir araştırma ve muhakeme kıstası olabilecek deliller ve şâhidlerin hangileri olduğunu göstermeliyiz değil mi? Evet!.. Bu hususta İslâm Âlemi, İlm-i Kelâm nâmiyle pek büyük, pek derin bir fenne mâliktir ve bu fennin derinliği, yüksekliği o mertebededir ki; öyle meraklılık dâvasında bulunan kimselerde görülen gelip geçici bir istekle, bir âlimin tesâdüfî olarak bir yerde, veya bir sözgelişi ile mahfuzâtından tedârik edebileceği mâlûmat ile hiçbir bahsi öğrenilemez!.. Takarrur etmiş bir takım kaideler ile âşinalık; mantık, hikmet, münâzara gibi ilim ve fenlerle selâhiyet sâhibi olmaktan

2 – **Taabbüdî:** İbadetlere müteallik.
3 – **Gayr-i muallel:** Sebebi beyan olunmamış.

başka bir de ciddî bir çalışma, muntazam bir tahsil ister. En yüksek bir riyâzî mes'eleyi esâsından, yâni başlangıcından haberdar olmayan bir adama bir sohbette anlatıvermek ne kadar müşkil ise, bu gibi yüksek İslâmî ilimleri, henüz mukaddimesini bile tahsil etmemiş bulunanlara canları istediği zamanda, canları istediği bahsi anlatabilmek de o kadar müşkildir. Zikri geçen ilimlerin tahsili ise, âdeten para ve pul ile olmadığı halde bugün şahsî ve dünyevî menfaatler sağlamadığı için bu gibi bahislere dair kendilerinde lüzumsuz bir arzu riyası görülen kimseler, temin ederim ki, bunlarla bir iki gün bile uğraşmazlar. Usanırlar.. Bahsi, kendileri açtıkları halde sizi nihayet bir kaç saat – o da ifâde güzelliğine mâlikseniz– dinleyebilirler. Fazlasına, işleri, güçleri mânidir. Sonra ikna edici bir netice elde edilemediği için de yine siz kabahatli olursunuz. Hele,

«– Bu gibi mes'eleler size anlatılamaz. Böyle, aklınızın ermiyeceği, evveliyatından bîhaber olduğunuz için

واين الثريا من يد المتناول

hükmü[4] üzere idrak kabiliyetinizin yetişmeyeceği şeylere karışmasanız münâsib olur!» dedinizmi, kabahatiniz daha ziyâde büyür.

« – Din-i İslâm'da gizli, kapaklı şey yoktur, şer'î hükümleri, ruhbanlık usûlüyle mi yürütmek istiyorsunuz?» tarzında gâyet fecî iftira ve hücûmlara hedef olursunuz.

Mevzuubahsimiz olacak şer'î hükümlerin akıl ve hikmete uygunluğunu isbattan âciz olduğumuzdan dolayı sözü bu vâdilere düşürdüğümüze hükmolunmasın. Haddizâtında bu gibi mes'eleleri isbata mecbur olmadığımızı arzettikten sonra bunlar, ta'lîl olunamayan (sebepleri sayılıp dökülemeyen),

4 – «Hiç Süreyya yıldızına el ulaşır mı?»

ibâdete müteallik mes'elelerden bazısının, meselâ «tesettür-i nisvan» (kadınların örtünmesi) mes'elesinin mûkuliyyeti o kadar büyük bir sâdelik ve berraklığı hâizdir ki, evvelden beri o mes'ele hakkında birşey yazmak istediğim halde buna ne sûretle itiraz edilebileceğini düşünüp bulmak, cevabını vermekten daha güç olduğu için yazmaya muvaffak olamıyordum. Bereket versin ki, –alâkalı bahisde hikâye edeceğim veçhile– o mes'ele hakkında tesâdüf ettiğim bir itirazcı, serdettiği cümlelerin birbirlerine ve hey'et-i mecmuasının da bu bahisle alâkası cihetinden benim için bu hususta söz söyleme zeminini hazırlamış oldu.

Gelelim, mukaddimede sözümüzün bilmünasebe uğradığı vadiye.. Bütün İslâmî hükümler aleyhindeki itirazların, bu gibi kalb hastalıklarının menşeini teşkil eylediği cihetle bu noktaları biraz daha açıklamak için okuyucuların müsaâdelerini taleb ederiz.

«İlm-i Kelâm» üzerine bina edilmiş bulunduğu hikmet, mantık ve münâzara kanunları gibi ilim ve fenlerle berâber muntazam bir tahsil ister» demiştik. O sırada bazı hatırlara gelmiş olmak ihtimali vardır ki; hikmetin vasıl olduğu hâlihazır dereceleri, «İlm-i Kelâm» ile meşgul olanlar umûmiyetle bilmezler. Onların bildiği «Kazımir Hikmeti» ise bugün neshedilmiş esâtir (mitoloji) haline gelmiş olduğundan İlm-i Kelâm'ın, böyle ehemmiyeti kalmayan bir fenne taalluku kendisi için noksanlığı icabettirir. Mantığa gelince: Onun hakkında eskiden beri beslenen itimad da son zamanlarda kaybolarak yerine daha mevsûk ve daha tatminkâr olduğunda şüphe edilmeyen tecrübe hakim olmuştur.

Umûmiyetle eski «Hikmet» ilmi (Felsefe) ile «Mantık» hakkında sonradan hâsıl olan bu yanlış görüşün cidden hayret verici ve düzeltilmesi gerekli fikirlerden olduğunu söyleyelim.

Evvelâ hikmet ilminin sonradan terakki ve değişmeye maruz kalan tabiat (biyoloji) ve felekiyat (astronomi) kısım-

ları olup İlâhiyatı ise **İbn-i Sina** ile **Gelenbevî** arasında geçen zamanda mazhar olduğu tetkik ve terakkiyi hiçbir vakit görememiştir. İşte Hikmet ilmi, İlm-i Kelâm'ın derinliklerine girmiş olan bu kısma bigâne kalınmamak üzere **«Kazimir»** ve emsali kitablardan asla müstağni kılınamaz. Bu kitabların hâlâ elden ele dolaşmasıyle alay edenler –itimad ediniz ki– neden bahsettiklerini bile bilmezler.

Mantık hakkında ortaya çıkmaya başlayan telâkki ise daha garip, daha câhilânedir. Bu yanlış telâkkiyi, âcizleri ilk defa beş-altı sene evvel bir risâlede okumuştum. Sonra da şu andaki fenlerin en muktedir, en beliğ tercümanı olan bir ağızdan, muhterem bir doktordan işittim. Deniliyor ki:

«Mantıkî kıyaslardan birini, en meşhurunu ele alalım: «Âlem mütegayyirdir (değişen) ve her mütegayyir hâdistir (sonradan var olmuştur). Binaenaleyh âlem hâdistir» cümlelerine bir çok sûretle itiraz etmek mümkündür, şu halde mantıkî kıyasın vereceği netice nasıl kat'î olabilir? Üstelik mantıkî deliller üzerine kurulan bunca hakikat ve mâlûmat sonraki keşiflerle bozuluyor.»

Buna o vakit aşağıdaki cevap verilmiş idi:

Kısaca mantıkî kıyas şu yolda tarif olunur:

Bir araya getirilmiş iki kaziyye (hüküm) ki, kendilerinin kabul ve tasdik olunmaları üzerine üçüncü bir kaziyyenin de teslim olunması lâzım gelir.

Bu tariften anlaşılması lâzımgelir ki; kıyası teşkil eden «suğra» ile «kübrâ»nın evvelden kabul edilmiş olması şarttır. İşte mantık, bu şartı ortaya koyduktan sonra ilerisine karışmaz. Onlar hangi fenne âid kaziyyelerse mes'uliyetleri oralara âittir. Meselâ: «Âlem mütegayyirdir ve her mütegayyir hâdistir» kaziyyelerine birçok sûretle itiraz edilebilirmiş; (itirazlar da kim bilir nasıl şeyler idi?) varsın olsun!.. Bundan mantıka bir zarar gelmez!.. Çünkü mantık orasını tekeffül etmiş değildir: Eğer âlem mütegayyir ve her

mütegayyir hâdis ise, Âlemin, Kâinatın da hâdis olması lâzım gelir mi gelmez mi buna bakalım!. Elbette lâzım gelir ve bu lüzum, iki kere ikinin dört etmesinden daha açık ve daha doğrudur.[5] Elhasıl mantık, delillerin tanzim tarzını beyan eder; maddesine karışmaz. Orası delil getirenin vukuf derecesine ve mâlûmatına tabidir.

Mantık, sizin mukaddimenize göre netice verir. Suğra ve kübra olmak üzere seçtiğiniz mukaddimeler doğru ise, netice de şüphesiz doğru, ve eğer yanlış ise netice de yanlış olur. Demek ki; ne ekerseniz onu biçersiniz.

Ayrıca, son keşiflerle sarsılan mâlûmat, doğrudan doğruya mantıkî deliller üzerine kurulmamıştır.. Onların ya maddesinde veya sûretinde, elbette bir yerinde bozukluk vardır.. Gizli bir noktasında mantıktan ayrılınmıştır. Son keşifler dediğimiz de, işte o noktaların sonradan anlaşılmasından başka bir şey değildir.

Siz, tercübeyi mantık'a tercih ediyorsunuz öyle mi? Halbuki mantıka nisbetle tecrübe hiç mesâbesindedir. Eğer, mantık fıtraten ve iktisâben dimağlardan silinirse, beşerin fikri de kalmaz. Dünyada delil nâmına ne varsa biter. Çünkü tercübenin tatbik sahası pek mahduttur ve câri olduğu yerlerde bile

---

5 – Çünkü iki kere ikinin dört etmesi, şüphesiz bedâhetine rağmen üzerinde durulacak bir bahistir. Zira kendisine âid bahiste takarrur ettiği üzere sayılar, incelenirse sırf «bir»lerden meydana gelir. Meselâ «sekiz» adedi, «sekiz» tâne «bir»den meydana gelmiş olup ne «iki» tane «dört»den ne de «beş» ile «üç»den, ne de «iki» ile «altı»dan ilh... meydana gelmiş değildir ve böyle olmamış olsa «et-tercih bilâ müreccih» (tercih eden olmaksızın tercih edilenin olması) lâzım gelir. Şu halde «iki» kerre «iki» de aynen «dört» değil, «dört»e eşit olur. Halbuki mantıkî kıyasın ilk şeklinin neticesi buna kıyas olunamıyacağı âşikârdır.

Mantıkla, bir madde olması hasebiyle kıyastan bahsolunursa da muhtelif dereceleri hâiz bulunan kaziyyelerden birer misâl getirmek ve dereceleri üzere bu kaziyyelerden teşekkül eden kıyasın isimlerini tayin etmek sûretiyle bahsolunur.

mantıkî deliller olmadıkça işe yaramaz. İnsana tecrübe fikri veren de mantıkî delillerdir. Bu yüzdendir ki, tecrübe, mantıka dahildir. Tecrübenin kuvvet ve ehemmiyet derecesi de mantıkta tâyin olunmuştur.

Siz doktor bulunmanız hasebiyle meselâ filân ârâz filân hastalığın sebebi olduğunu tecrübe ile bildiğiniz halde bir hastalık hakkında teşhisinizi ortaya koyarken şu tecrübî mâlûmattan istifade edebilmeniz, farkında olmadığınız bir mantıkî kıyas sâyesinde olur. Bu hastada şu gibi illetler mevcuttur ve bu illetleri gösteren bir vücûdun filân hastalığa müptelâ olmuş bulunması lâzım gelir dersiniz ki; işte bu fikir, bu muhâkeme bir hiss-i kazıyye, yâni mahsusattan ve kübrası bir tecrübî kazıyye olmak üzere bir mantıkî kıyastan başka bir şey değildir. Şâyet birinci kazıyyede sizin his ve müşâhedeniz ve ikinci kazıyyede tecrübeniz yanılmış ise, bundan dolayı mantık muâheze edilemez.

Görüyorsunuz ki, tecrübede yanılmak ihtimali olduğu halde mantık bundan uzak, mahfuz ve emin bir serbestî içinde bulunuyor. Hattâ o, sonradan foyasının meydana çıktığını söylediğiniz eski naraziyelerin çoğu da tecrübî hükümlerden ibârettir.

Şu tafsilâttan anlaşıla[illegible]ağı üzere, Garp memleketlerinde gelişen ilim ve fenlerin en lüzumsuz bahislerine vukuf peydâ etmeye uğraşan ve bunları en basit noktalarına varıncaya kadar öğrenmeye çalışan ilim ve mârifet perestişkârlarının Allah'a hamdolsun memleketimizde yok olmaya yüz tutmuş bulunsa bile yine de mevcut olan bir çok ehemmiyetli ilimlere bu derecede bigâne kalmaları cidden teessüfü mucib bir haldir. Bunlar, memleketimizde, zikri geçen ilimlerin feyzlerini saçacağı yer olan medreselerin muktesebâtını, bir takım neticesiz münakaşalar ve insan ömrünün en az yarısını işgal eden uzun bir tahsil ile hudutlandırılmış bilgilerden ibâret zannederler. Hülâsası Arapça okumaya râci olan bu tahsilin ne-

ticesinde, Arapça konuşabilenlerin ve tedris kürsüsünde takrirde kekelemeden ifâdeye muktedir olanların dahi ender olduğunu söylerler. Gayba ve karanlığa taş atar gibi vâki olan bu gibi zanların, ne kadar yanlışlık içinde yanlışlıklara istinad etmiş olduğunu anlamak hususunda zihinlerini yormak için mes'elede ehemmiyet ve kendilerinde bir mecbûriyet görmezler. Hak ve hakikati anlayamamak değil, anlamaya lüzum görmemekten ibâret olan bu müthiş hata içinde bulunulunca insan için acz, muhakkak gibidir.

Fakat biz yine bazı kalplerde ufacık bir insaf hissi uyandırabilmek ve İslâmî hakikatleri kendi aramızda takdir edemeyen bazı mârifet sâhibi iddiacıların; İslâmî ilimlerin, tahsil tarzı hakkında bile doğru ve mücmel bir fikre mâlik olmadıklarını göstermek üzere mukaddimemizde gâyet mühim ve münâsib bir yer işgal eden bu noktaya dâir birkaç söz söyliyeceğiz.

Evvelâ mâlûm olmalıdır ki; medreselerde okunan ilimler, «Arabî», «aklî» ve «şer'î» olmak üzere başlıca üç kısımdır. Bunların hepsi Arapça yazılmış eserlerden iktibas edilirse de, gâye yalnız Arapça tahsili değildir. Arapça belki asıl gayeye dahil olmamak üzere, aklî ilimlerle beraber sırf şer'î ilimler için başlangıç ve vesile olmak üzere okunur. Bu sebeple medreselerde Arapça tahsil, şer'î ilimlere hizmet edebilecek tarzda olmak iktiza eder; konuşma ve yazmaya kudret kazanmak sûretinde değil.

Bu inceliğe mebnidir ki; en iyi Arapça söyleyen **İmrü'ül-Kays** ile en çok Arapça bilen **Esmaî**, hayatta olsa, büyük şöhretleri asırlar ve devirler içinde çalkalanan bu gibi büyük Arap şairleri derecesinde Arapça bilmedikleri muhakkak olan meselâ dünkü **Şevket Efendi**'nin, **Hafız Şakir Efendi**'nin, **Âtıf Bey**'in bugünkü mümtaz âlimlerimizin dersine hazır olmayı tercih ederiz. Çünkü biz o **İmrü'ül- Kays**'dan, **Esmâî**'den öğrene-

ceğimiz Arapça ile meselâ ilm-i kelâmda, «Usul-i Fıkıh»da yazılmış olan kaynakları, Arapça ibâre oldukları halde anlıyamayız da o lügat sermâyesi ikibuçuk kelimeden ibaret olan azıcık Arapçamızla anlarız.

Sonra bize böyle eksik ve fakat tahsildeki nihâî gayemizin tahakkuku için kâfi ve muvafık olan usulümüz bazan, bizzat Arapça'da öyle adamlar yetiştirir ki, onlar zikri geçen eski usulle elde ettikleri kudret sâyesinde daha kestirme bir öğrenme yolu vaz'ına bile muvaffak oldukları halde tesis ettikleri bu usûlün, henüz kendileri büyüklüğünde bir ferd yetiştirdiği görülmemiştir. İşte **Zihni Efendi** ile Müşezzepleri, bu gerçeği izah eden birer nümûnedirler.

Mes'eleyi, medreseye düşürmek gibi bir hâdiseye sebep olan ve fâidesiz zannolunan münakaşalar ise, en güvenilir hakikatlerin, «niçin ve neden» tûfanından sonra takarrur edenler olmak lâzım geldiğini sezen âlimlerimizin, İslâm Dini kâidelerini anlamaya yardımcı olan ilim ve fenlere münakaşa kapılarını tamamiyle açık bırakmış olmalarından ileri gelmiştir ki; zikri geçen ilimleri tedris eden talebeler hemen her gün karşılaşılacak bu nihayetsiz münakaşaların neticesinde başka bir fenni, söz anlamak fennini elde etmiş olurlar. Vaktiyle Fatih Cami-i Şerifi derslerinden birine devam eden Dr. **Mustafa Münif Paşa** bu derslerin, âid oldukları ilim ve fenlerden daha ziyâde, yüksek ve umûmî bir takım fikir kanunları veren dersler olduğuna hükmetmişti. Âlimlerin şeriat hükümlerini münakaşa mevzuu haline getirmekten çekinerek «Ruhbâniyyet» gibi mes'uliyetsizlik esasına istinad ettirmek istediklerini zannedenler, aynı zamanda âlimlere, mes'eleyi medreseye düşürmek gibi bir hata isnad ederek birbirini nakzeden muâhezeler serdetmekte olduklarının farkına varmalıdırlar.

Mezkûr ilimleri tedris ve ifâde edenlerden çoğunun kekelemeden ve meselâ bir zamirin başında merci tâyini için sa-

atlerce beklemeden derdini anlatamaması cihetine gelince, bu da zikri geçen ilimleri yakından tedkik edenlerin nazarında pek tabiî bir şeydir. Evet, bu ilimlerde o kadar üstü kapalı noktalar vardır, o kadar derinliklere doğru gidilir ki; bunları talebeye anlatmakla mükellef olan muallimin müstesna bir talâkata mâlik bulunmadıkça kekelememesi mümkün değildir. Hattâ rehberliğini deruhte eylediği öğrenici zihinlerin kesik, titrek adımları önünde velev, bir akan su sür'at ve ahengiyle koşup ayrılmamak için biraz kekelemek lâzımdır bile. Bu gibi inişli yokuşlu, girintili çıkıntılı yollarda rehberlik eden kimse, yorulmadan, sendelemeden gidiyorsa, umûmiyetle sathî, aldatıcı bir yola sapmış olduğu bilinmelidir. Dünyada emsali nâdir bir cerbezeye mâlik olan bir meslekdaşıma, mantıkdan, gâliba «Müveccihat» ve «Muhtelitat» bahislerini okuttuğu sıralarda aramızda cereyan eden bir ilmî hasbıhal üzerine «Birâder nâtıkana sahip ol, bu bahisler insanın beyânının âhengini bozar» demiştim.

Mânâ gruplarının birer bağlayıcı vâsıtası mesâbesinde bulunan zamirlerin mercilerini tâyin etmek mes'elesi de bahsin nezâketi nisbetinde ehemmiyet kazanır ve bu hususta küçük bir müsâmaha Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'ninkini Ali'ye giydirmek kadar yanlışlıklara sebep olabileceği cihetle ne kadar cesâretsiz davranılsa, ne kadar müvesvisâne hareket edilse yeri vardır.

Sonra her meslek erbabi meyanında zayıf kimselerin varlığı da tabii olduğu gibi böyle ince ilimlere karşı âcizlik ve noksanlık daha ziyâde hissolunur. Ancak bahsin güçlüğünden doğan anlatma yavaşlığı ile âcizlikten ve sermâye azlığından ileri gelen ifâde tutukluğunu farketmek de hayli dikkate, hayli sermâyeye muhtaç olduğundan «Bilmiyor, anlamıyor» hükmünü vermekte acele edilirse haksızlık edilmiş olur.

İdrak etmenin lezzetini tadan talebeler ise, muallimin takririndeki zenginliğe, ifâde berraklığına bakmıyarak aslî gâyeyi,

istifâde ruhunu gözetirler. Çünkü onlar, hemen her fennin, her kitabın başlangıcında mevzuun tâyini ve gâyenin tesbiti mes'elelerine dâir günlerce ve bazan da aylarca gâyet mühim dersler almışlardır. İşte bu çalışmanın mevzuuna, gâyelerinin sebeplerini tâyin işine hakkiyle riâyet edememek değil midir ki; çok kimseyi medrese tahsilinden, Arapça konuşmak ve yazmak melekesinin elde edilmesini beklemeye sevkeder. Evet o tahsilin ulaşılacak mertebesi başka bir şey olduğu halde zikrolunan meziyetin elde edilmesi de –bilhassa bugün– arzu edilmez değildir.

Bununla beraber medreselerin tedrisatının hakiki gâyesi olan Şeriat ilimleri nokta-i nazarından dahi ıslâh ihtiyacından vâreste bulunduğunu iddia etmiyoruz. Biz İslâmî ilimlerde geçmişlerimizden utanacak derecede geri kalmışız. Ah!.. Biz onların ilmî servetlerine hakikaten vâris olabilseydik. Din-i İslâm hakkında hâsıl olan yeni fikirler, yeni itirazlar o vakit bizim nâmımızın velvelesi arasında işitilmeden kaybolur, ilmî mehâbetimize karşı hayâ tesiri ile parlamadan sönerdi. Bu itirazların –bu kadar vukufsuzcasına oldukları halde– kalblerde uyanabilmeleri ve hattâ lisanlara intikal edebilmek hak-kına, cesaretine mazhar olmaları bizim ilmî kuvvetimizin küçümsenmesinden doğmuştur. Demek istiyorum ki; Müslümanların terakki yolunda geri kalmaları dinlerinden değil, kendilerinden, belki dinlerine lâyık insan olamadıklarından ileri geldiği gibi İslâmî ilimlere bir vakitten beri ârız olan revaçsızlık da mezkûr ilimlerin ehemmiyetinin eksikliğinden, Dünya'nın hayret ve takdir nazarlarını celbe kifâyetsizliğinden değil, mensuplarında son zamanlarda görülen gayret noksanlığından ileri gelmiştir. Bununla beraber mezkûr ilimler için başka türlü tahsil kapılarına müracaat edenler ise (hele mezkûr ilimler ile büsbütün boşuboşuna münâsebet iddiasında bulunanlara hiç sözüm yok) kendilerinin medrese

mensubu derecesine bile vasıl olamadıklarını anlayacak kadar olsun bu ilimlerden ciddî bir mensûbiyyet hazzı duyamamışlardır ki; bunun da icâbına göre isbatı mümkündür. Ancak bu hususta efkâr-ı umûmiyeyi yanıltan şey, son zamanlarda medreselerin muktesebâtına ârız olan gösterişsizliktir. Bunun sebepleri ise birçok şeyler olabilir ki, onlardan bazıları müderris nâmına itiraf olunan noksanlıkların başlangıcını teşkil eder.

Evvelâ bir hayli vakitten beri medreselerde yazı yazma kıymetinin bilinmemesi veyahut aranılmaması zikredilmelidir.

İkinci olarak da, talebenin derslerine çalışmaları için hâlâ müessir bir mecbûriyet ve gelecekte karın doyuracak bir ümid bulunmamasıdır.

Üçüncüsü, şu istikbal emniyyetinin yokluğu yüzünden bu yolun mensupları arasından kabiliyetli kimselerin birer birer çekilmesidir. Hattâ bütün feyzini bu kaynaktan alan bir çok büyük şahsiyetlerin bile nihâyet başka tarafın malı olmak üzere tanınması ve şöhretini diğer bir vadide sağlamış bulunmasıdır.

İşte medrese tahsiline ârız olan ve bir çok kimseleri pek yanlış telâkkilere sevkeden hal, bu serdeylediğimiz sebeplerden doğmaktadır. Yoksa bu yol, şimdiye kadar bîkesliği yani himâyeden mahrumiyetiyle, yahut himaye edicilerin zaafıyla beraber yine de insaf ve samimiyyet ehlinin nazarları önünde ilâhî bir feyze mazhariyetini muhafaza etmiştir.

Herhangi bir talebenin tahsil etmek istediği ilmi ve bu ilmin mevzuunu hakkıyle tanımak ve ona göre bir çalışma yolu takip etmek lüzumunun büyük ehemmiyetini arzederken hatırıma mühim bir mes'ele geldi ki, o mes'eleye âid olan husûsî fikrimin de burada kaydedilmesi yerinde olur zannederim.

Son zamanlarda bazı dikkat sahiplerinin Kur'an-ı Kerim'den bir takım fennî hakikatler çıkartmaya muvaffak oldukları mâlumdur. Bu meyanda hey'et (astronomi) âlimlerince en son

kabul edilen nazariyeye muvafık olmak üzere:

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا

kavl-i şerifinin[6], Güneş'in istikrarına ve Arz'ın dönmesine delil olması fikri büyük bir edibimizin alkışlarına ve bazı âlimlerimizin tasdikine mazhar olmuştur.

Hüsniniyete bağlı bulunduğu nisbette Kur'an-ı Kerîm'e iyi bir hizmet demek olan bu gibi tetkikler, takdire değer kıymetli çalışmalardan olmakla beraber tefsir âleminde bile bugünkü fennî nazariyelere yaranmak ihtiyacı tarzında bir vakitten beri bizde teessüs eden bir hissin tesiriyle mal bulmuş gibi ikide birde bu âyetin delâlet kabiliyetinden istifâdeye teşebbüs edildiği derecede mes'ele ehemmiyeti hâiz değildir. Çünkü «Limüstakarrin» lâfz-ı şerifinde «lâm»ı «fî» mânâsına hamletmek[7] gibi –velev Arapça'nın kaidelerince müsâid olan– bir külfeti ihtiyara ne mecbûriyet vardır? Bu külfet, Kur'an-ı Kerim'i fenne uydurmak için ise, fenne muvafakat O'nun için bir şeref olamaz. Kur'an-ı Kerîm, fenne muvafakat ihtiyacından vâreste olduğu gibi bir fen kitabı olmak derecesinden de âlîdir. Kur'an-ı Kerîm, fenlere mutabakattan gelecek şerefe muhtaç olmadığı gibi bu sözümden de fenlere hakaret mânâsı çıkarılmasına razı olmam. Ben, fenleri kendimizde görmek ist-

6 – Güneş de (ilâhî bir âyetdir ki) kendi karargâhında (mahrekinde) seyr ve cereyan etmektedir. Sure-i Yâsin: 38.

7 – Bu tevcih اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ

(isrâ: 78) nazm-ı celilinde olduğu gibi «Lâm-ı Tevkîtiyye»ye hamletmekten başkadır. Çünkü Lâm-ı Tevkîtiyye ihtimaline göre âyetin mânâsı tefsirlerde beyan edildiği gibi olup, zannolunduğu gibi değildir.

erim; onları, Kur'an'da aramak taraftarı değilim. Kur'an'ın tertip tarzı başkadır. O insanların ictimâî kanunlarını, medeniye-tini, adâletini, siyâsetini, ahlâkını; garazdan, ivazdan, tekellüf-ten, sathîlikten uzak olarak en ciddî, en nezih, en sâde ve en umûmî bir sûrette tanzim eyler. Kur'an-ı Kerîm medeniyetinin müntehası, Avrupa medeniyeti gibi eğlenceye, beyhûde alâyişe, fâidesiz kınama, nefsanî ihtiras ve şehvetlere çıkmaz, iki cihan saâdetinde nihayet bulur. Kur'an-ı Kerîm insana insanlığı gösterir; yüksek bilgiler verir; cismanî hastalıklardan ziyâde ruhî hastalıklara çâre gösterir.

Onun içindir ki, Kur'an-ı Kerîm, onu neşreden Âhirzaman Nebisi, Dünya işlerinde meselâ ashabı tarafından vukû bulan ciddî suallere karşı verdiği cevapların mutlaka peygamberlik noktasından verilmiş cevaplar olmayıp kavmi arasında mer'î tedbir kabilinden olduğunu bildirmek üzere[8].

أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ

نَحْنُ أُمَّة امية لا نكتب ولا نحسب

gibi itiraflardan[9,10] çekinmezlerdi. Tıbbın lüzûmu ve ehemmiyeti hakkında yüksek takdirlerini izhar ve ifâde buyururlar. Lâkin falan ilâcın falan hastalığa, kat'iyyen tesirini taahhüd buyurmazlardı. Çünkü peygamber hakîm idi, tabîp değildi.[11]

8– Şu tevcih «Tıbb-ı Nebevî» nâmı altında toplanan hadîsler hakkında gâyet sâlim bir fikir veriyor

9– «Dünya işinizi siz daha iyi bilirsiniz.»

10– «Biz ümmî bir ümmetiz, okuyup yazmayız.»

11– Beşerî faziletlerden sayılan bu maksadın meydana gelmesini temin eden meselâ misvak kullanmadaki yüksek gâye, temizlik zımnında gösterilen kat'î sıhhî fâide bu hususta bir istisna teşkil eder.

Nitekim Ay'ın şeklinde görülen değişmenin sebeplerine dâir kendisine bildirilen ve astronomi ilmine âid olduğu cihetle dinin bildirdiklerine muhtaç bulunan bir kavim için, saded harici sayılan bir suâlin mecrâsını değiştirmekle cevap verilmesi hususundaki ilâhî telkinler[12], burada arzetmek istediğimiz maksadı pek güzel izah edebilecek misallerdendir. Ancak Peygamberimiz Efendimiz bu mes'eleyi, Ay'ın şeklindeki değişikliklerin sebeplerini bilir miydi, bilmez miydi? Cesâretim mazur görülsün; her iki ihtimalin ne ehemmiyeti var? Eğer «Mirac Gecesi» gibi tecellî vaktinde bütün Kâinat'ın kendisine keşfedilmek üzere arzedildiği esnada bu mes'eleyi de iltifat nazarlarına lâyık gördüyse, bilirdi. Daha doğrusu Cenab-ı Peygamber Efendimiz, Vâcip Teâlâ Hazretleri'nin kendisine bildirdiği şeyleri bilirler, maadasını bilmezlerdi.

قُلْ لاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللهِ وَلاَ اَعْلَمُ الْغَيْبَ
وَلاَ اَقُولُ اِنِّى مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحىٰ اِلَىَّ

nazm-ı celili[13] de buna şahiddir.

---

12 – يَسْئَلُونَكَ عَنِ الاَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

«Habibim, sana hilâllerden yani, her ay evvelinde hilâlin gâyet ince bir şekilde başlayarak yavaş yavaş büyümesi ve sonra yine yavaş yavaş küçülmesi sebeplerinden soruyorlar. Sen onları sebeplerden sual ettikleri halde belâgatın, hakim uslüp tâbir olunan meslekî üstün beyan dahilinde idâre-i kelâm ederek adı geçen değişikliğin insanlara ve bilhassa müslümanlara âit olan ibâdet vakitlerini tesbit faydalarından bahisle cevap ver ve bu sûretle sual tarzlarının yersiz olduğunu kendilerine anlatmış ol.» el-Bakara: 189.

13 – «Habibim de ki: Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demem, gaybı da bilmem, size «ben melek»im de demem ve ben ancak bana vahyedilene tâbi olurum. (En'am Sûresi: 50).

Önceki mevzuumuza dönelim.

Kur'an-ı Kerîm Hâlik'ın azametini, mahlûkun aczini, yaradılıştaki güzelliği, faziletlerin yüksekliğini, mebdein hudutlu oluşunu, sonun dehşetini, sa'y'ın;

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

nazm-ı celilinde[14] şimdi bir çoklarının anladığı mânânın fevkinde olarak ehemmiyetini tasvir eder.

İşte Kur'an'ın «Beşîr» ve «Nezîr» adıyla iki büyük sıfatı hâiz olması için iktiza eden mezkûr tasvirlere nazaran kendisini benzetmek caiz olsaydı lâhutî bir hitabete, beşer takatinin fevkinde bir şiire benzetebilirdik... Hele fenne hiç!...

Yine Kur'an-ı Kerîm'in şiirle,

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ

«O bir şâir sözü değildir.» (Hâkka Sûresi: 41).

tenbih ve terbiyesine lüzum gösteren münâsebetten dolayıdır ki; hilkatin çeşitli manzaralarının tasviri gerektiğinde onların ekseriya görünüş şekilleri esas alınır. Meselâ olduğumuz yerden bize arz, semâ, yıldızlar, güneş ve ay nasıl görünüyorsa öylece tasvir buyrulur. İhâtalı bir görüşe dürbünlük eden gözlerin gördüğü gibi arzı, bir uzatılmış satıh[15]; semay, el

---

14 – «Hakikaten insan için kendi çalıştığından başkası yoktur.» (Necm Sûresi: 39)

15 – وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ

«(Bakmazlar mı) o yere nasıl yayılıp döşenmiştir o» - el-Gâşiye: 20.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا

«Yeri döşeyip yaydık» - el-Hicr: 19

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا

«Yeri de biz döşedik» - ez-Zâriyat: 48

değmez ve kapısı kapatılmış bir tavan[16]; yıldızları, şâşaalı bir kandil[17]; gündüzleri, geceden çekip çıkarır[18]; geceyi devamlı[19]; Güneş ve Ay'ı, devredici[20]; sabahı, bir ölüm sükûtundan, bir

---

16 – وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفاً مَحْفُوظاً

«Biz Gökyüzünü de korunmuş bir tavan gibi yaptık» el-Enbiya: 32

اَفَلَمْ يَنظُرُوا اِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

«Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl bina ettik. Onu (yıldızlarla) nasıl donattık? Onun hiçbir gediği de yok.» Kâf Suresi: 6.

17 – وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَا رُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ

«Yemin olsun ki, biz yere en yakın olan Göğü kandillerle (yıldızlarla) donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık.» el-Mülk: 5

18 – وَاٰيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ

«Gece de onlar için bir âyettir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız. Bir de onlar bakarlar ki; karanlığa girmişlerdir.» Yâsin Sûresi 37

19 – وَاللَّيْلِ اِذَا يَسْرِ

«Gelip geçeceği zaman geceye yemin olsun» el-Fecr: 4.

20 – وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لاَجَلٍ مُسَمًّى

«.. (Allah) Güneş'i ve Ay'ı teşhir edip her biri tâyin edilmiş bir eceli için cereyan ediyor...» er-Râd: 2

kapanış ve boğulmuşluktan sonra nefes alıp verici[21]; Güneşi, –denizin Şark sahilinde bulununların göreceği gibi– akşam üstü, suya batmış[22] gibi gösterir. Bu meyanda bunların ihtiva ettikleri fennî hakikatlerin ehemmiyeti yoktur. Fennî bir hakikat keşfetmenin, keşfini «Peygamberlik» derecesine çıkabilecek bir fevkalâdelik taşıdığını kabûle imkân olmadığı gibi, bunu, Peygamberlerin gönderildiği kavim içinde mevcut olup fenle meşgul bulunanlar kolaylıkla takdir edebilirler. Bir Peygamberin göstereceği «mûcize»ler ise, herkesin nazar-ı dikkatini celbedecek, herkes üzerinde tesirini gösterecek şeyler olmalıdır.

Bilhassa Kur'an-ı Kerîm'in nüzulü esnasında Arap kavmi, yalnız lisan ve belagatça, hiç bir milletin vâsıl olamadığı bir müterakki seviyede bulunuyordu. Binaenaleyh, bu sihirleyici iktidar ve azametli belagatin üstünde bir «tac» mevkiinde bulunan Kur'an-ı Kerîm'in en ziyade i'câzına dikkat edilmesi ve her şeye tercihan o nokta-i nazardan dikkate alınması lâzımdır.[23]

---

21 – وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ

«Karanlığa yöneldiği zaman geceye, nefeslendiği vakit sabaha...» et-Tekvîr: 17-18.

22 – حَتَّى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ

«Nihâyet Güneş'in battığı yere ulaşınca onu kara bir balçıkta batar buldu.» el-Kehf: 86.

23– Nitekim müfessirlerin mesleği de budur ve müfessirler arasında en ziyade bu meslek dahilinde mehâret ibraz eden tefsir methedilmiş olur. «Keşşaf Tefsiri» gibi. Kur'an-ı Kerîm için Türkçe mükemmel bir tefsire ihtiyaç bulunduğuna ve bu tefsir ile Kur'an'ın kıraatini takdir kâbil olabileceğine kâni olan fikirlerin ilk yanlışlığı da bu noktadan anlaşılır. Evet Türk lisanı üzerine henüz hiçbir tefsirimiz yok gibidir. Lâkin, Arapça tefsirler derecesinde mükemmel bir tefsirimiz olsa, onu anlamak için mun.aç

Meselâ yukarıda zikredilen âyet-i kerîmede «lam», «fi» (de, da) mânâsına hamledilse bile, Güneş'in müstekarrında cereyanı, tâyin buyurulan hareket istikametini şaşırmaması ve muntazaman devam etmekte olduğu yoldan ayrılmaması demek olmalıdır. Çünkü «lâm» harfine «fi» mânâsı verildiği halde «cereyan» tâbirinden çıkan mânâ bunu icabettirir. Yine böylece

لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا

kıraati de müteârif olan kıraate verilecek mânâlar hakkında da az çok bir fikir verebilir. Sonra sûrenin devamında gelen

لاَ الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ

ve

وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

kavl-i şerifleri[24] yukarısından çıkarılmak istenilen fenn, hakikatten ziyade, arzeylediğimiz hakikate ne kadar mutâbık bir vuzûh ile delâlet eder. Filvâki Güneş ile Ay arasında cereyan eden bir sür'at müsabakasında Güneş'in, Ay'a yetişememesi, Güneş'in mihveri etrafındaki hareketi tasavvur olunamayıp Güneş ile Ay'ın aynı neviden olan mer'î hareketleri ile kabil-i tatbik olduğu gibi Güneş'in ve Ay'ın derin ve nihâyetsiz semâda yüzücü (sâbih) olarak gösterilmesi de görünüş itibâriyle ne kadar muvâfık, binâenaleyh ne kadar beliğ düşmüştür.

Şimdi, bu kavl-i şerifde, semâ eski hikmet hükümlerinden

---

olduğumuz ilim ve fenler, Arapçasını anlamak için lazım gelen ilim ve fenlerden pek eksik olmayacağını idrak etmelidir. Biz bu bahsi evvelce başlı başına izah etmiştik.

24 – «Ne Güneş'in Ay'a erişip çatması, ne de gecenin gündüzü geçmiş olması gerekmez. (Seyyârelerin) hepsi de ayrı ayrı birer felekte yüzerler» (Yâsin Sûresi: 40)

olduğu üzere aşılması gayr-i kabil bir cisim değil de, mücerret bir devirden ibâret olmak gibi diğer fennî bir hükme tatbik edilmesini câiz görmekteyiz. Çünkü Cihan ilmi ve maarifine Kur'an'ın meslek-i bülendini tanıttırmak, fen erbâbına cemile göstermekten daha faydalı olur.

Husûsiyle bu gibi fennî hükümlere ne kadar kat'iyyet izâfe olunsa da yine netice çıkarılması, mantığın pek mükemmel nazarı ile bakmadığı bir kıyasla yani talinin aynını, istisnâ ve lâzımdan, melzûme intikal yoluyla olduğundan mantık hasebiyle henüz aksini mümkün kılacak yollar tamamen kapanmak derecelerine vâsıl olamamıştır. Fakat ne çâre ki, fennin sonradan nail olduğu terakkilere rağmen garip ve esefe şâyan bir eksiklik olmak üzere şimdi fen erbabı arasında ciddiyet hayli ucuzlamıştır.

Bu bahsi şimdilik daha ziyade uzatmak istemiyoruz. Buraya derci münâsib küçük bir bahsimiz daha vardır ki; mukaddimemiz onu da ihtiva etmeden son bulmayacaktır.

«Ramazan» ve «Şevval» aylarının şer'an mer'î bulunan sübût sûretleri üzerine de birkaç söz söylemek istiyoruz. Bu hususta her sene tekerrür eden tereddütten kurtulmak üzere, mücerret «hesap»la yahut bir memlekette sübûtunu haber veren telgrafla amel edilmek münâsib olacağı fikrinde bulunanlar eksik değildir. Bunlar hele telgrafın, devletlerarası muharebe ve mütâreke gibi mühim işlerde itimada şayân görüldüğü halde bu mes'elelerde gayr-i kâfi sayılmasına hayret ederler.

Bu da şer'î hükümlerimizin mâhiyetini bilmemekten ileri gelen bir telâştır. Dinimizin hükümleri, velev terakkiden ibâret olan telefona tâbi olmayarak her zaman ve mekânda, büyük beldelerden tutunuz da üç evli bir köye, bir çölün kenarında iki gün için kurulan birkaç çadıra kadar müneccimsiz, takvimsiz, saatsız, telgrafsız, trensiz velhasıl fennî terakkinin yeni icatlarından hiç birine muhtaç olmaksızın icrâsı kâbil olmak üzere

vaz olunmuştur. Onun içindir ki, dinimiz «Semha-i Beyza» adıyla yâdolunur.

Ama nücumî hesaplara müracaat olunmadıkça oruç ve namazın vakti pek doğru bir sûrette kestirilemiyormuş.. Ne zararı var!. Mal sahibi böyle isterim, böylece kabul ederim dedikten sonra bizim vazifemiz taayyün etmiş ve tereddüde mahal kalmamıştır. Meselâ oruç bahsinde

صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ

buyurulduğu[25] için «hilâl»i görebilirsek tutmak ve bayram yapmak, göremezsek «Şaban» veya «Ramazan»ı otuz'a tamamlamak borcumuzdur. Ama bununla isâbet vâki olmayacakmış. Ramazan'dan bir gün Şaban'a veya Şevval'den Ramazan'a geçecek, yahut Ramazan'dan bir gün kaybedilecekmiş gibi geliyorsa da meşrû usûlüne uygun olarak her kaç gün tutuldu ise, hakikatte Ramazan ondan ibâret olarak ne eksik ne fazla, ne ileri ne geri bulunacaktır. Sanki «Şer'î Ramazan»la «Takvimî Ramazan» birbirinden farklıdırlar.

Bütün bunlara sebep de ibâdette ilâhî emre harfiyyen uygun hareketin taleb edilmiş olmasıdır. Çünkü ibâdet, Mâbud'un veya Rasulü'nün sözünü tutup tutmayanı ayırd edici bir imtihandan ibâret olup, arada mutlâk ganî olan Mâbud'un görülecek hiçbir işi yoktur ki, o işin bilâhare diğer bir yolu keşfedilmiş olsun. Zaten her hususta emre tam mânâsiyle riâyet eden hizmetçi, emirde sebep arayan, ona mânâ veren hizmetçilerden daha çok makbuldür. Hele ibâdette bizim

25 – «(Ramazan) hilâlini gördüğünüzde orucu tutunuz. (Ramazan sonunda dahi hilâli gördüğünüzde iftar ediniz. Ama bulut onu örtmüşse (Ramazan ayını) otuz gün olmak kabul ediniz.»

yanlışlık veya eksiklik zanettiğimiz şeyden Hâlik'ın hâşâ ziyan etmek ihtimali yoktur. Emir hâricinde gösterilecek faâliyet ise, âmir ile memur arasındaki idrak mertebelerinin farkı nisbetinde muhâtaralıdır. Meselâ çok çalışkanlık edip de sabah namazı üç rekat kılınmış olsa iki yerine de kabul olunmaz; büsbütün bozulur.

Allah Teâlâ'nın beyan buyurduğu amel yolu terkolunarak telgrafla da amel edilemiyeceği gibi, bu kat'iyyeti hâiz olmadığından muteber de değildir. Çünkü o, meydanda olmadığı için gâib, gâib olduğu için meçhul bir şahsın kumandasına tâbi bir cansız mahlûktan ibâret bulunduğu cihetle din nazarında, Allah'ın methine mazhar olan insanların şehâdeti derecesinde bir kuvveti hâiz olamaz. Ama Dünya işlerinde, işimizin geri kalmak ihtimâlini bertaraf için ihtiyat olarak bu gibi vasıtalara itimad ederiz.

Bunun gibi yirmi saatlik bir mesafeyi trenle üç-dört saatte kat edebileceğimiz halde yine biz onu sefer mesâfesi sayarak bu yolculuğumuzda dört rekâtlı namazlarımızı kasreder ve Ramazan ise oruç tutmamaya me'zun oluruz. Çünkü hareket tarzımıza bu kadar az bir müddette ulaşmamız; icabettiren değişiklik, asıl mesafenin azalması sûretiyle değil de trenin sür'atli gitmesi ile meydana gelme ârızî, bir sekteye uğramaması farz olunan vasıtanın geliş ve gidişiyle kayıtlı, muvakkat bir şeydir. Binaenaleyh yirmi saatlik mesâfe yine yirmi saatliktir. Arada bulunan dağlar, dereler olduğu gibi bâkidir. Bununla beraber bu gibi sonradan meydana gelen mes'eleler hakkında fıkhî ihtisasları bulunan muhterem âlimlerimizin esaslı tetkiklerini de ayrıca bekleriz.

Buraya kadar kaydına lüzum gördüğümüz mukaddimeler artık son bulmuştur. Bundan sonra esas maksadımıza geçiyoruz.

Evvelemirde bahis mevzuu olacak mes'eleler (ki serlevhamızı teşkil eden ünvan altında yazdığımız makalenin birincisinde

sayılmıştı) ve bakışımız yalnız aklî sebeplere müstenid olacaktı. Yani zikri geçen mes'elelere âid olan şer'î hükümlerin münhasıran akıl ve hikmete uygunluğu ciheti şerh ve izah edilerek bu mes'elelerin istinad ettiği şer'î ve naklî delillerden bahsedilmiyecekti. Çünkü mezkûr mes'elelere karşı efkâr-ı umûmiyenin bir kısmı (doğrudan doğruya müslümanlar) bunları İslâm gibi akıl ve hikmete kıymet veren yüksek bir dinin yüce hükümlerinden olmak üzere kabul ve takdis eylemek ve diğer kısmı ise Müslümanlık'ta mevcut olan bu gibi hükümlerin içtimâî, beşerî kanunlarla telifi söz götürür bir halde olduğuna kâil veyahut kısmen meyletmiş bulunmak üzere ancak ikiye ayrılabileceğini zannediyorduk. Binâenaleyh bu mes'elelerin şer'î müstenidatından bahse hiç ihtiyaç duymuyorduk. Çünkü; bu cihet mâlûmdur, kabul edilmiştir, diyorduk. Halbuki şimdi bu cihet hakkında da kısaca bir mâlûmat vermeye mecburiyet; elîm bir mecbûriyet hissediyoruz. Çünkü bugün anlaşılmıştır ki, zikri geçen mes'elelere İslâm Dini'nin esnasında mevcut olmadığı halde, bunlar âlimlerin uydurdukları bir takım hüküm ve kâideler olarak ortaya atılmış ve o sûretle müslümanların kabüllerine hamledilmiş olduğu fikrini gizli gizli taşıyan üçüncü bir kısım halk da mevcuttur. Biz böyle bir fikri iki nokta-i nazardan hayret ve nefrete şâyan buluyoruz:

Birincisi; bunların İslâm Dini hakkında vicdanlarında hiç bir samimî fikir taşımadıkları halde o türlü bir fikri kabullenmiş görünerek

إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ

وَلَـكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ

sırr-ı celîli[26] üzere din âlimlerini çürütmek sûretiyle dini bal-

26 – «Allah Teâlâ ilmi söküp almak sûretiyle ortadan kaldırmaz. Ancak ulemayı eksiltmek sûretiyle ilmi kaldırır.»

talamak istediklerini ve bu yüzden bir düşman elinin İslâm Dini'ne doğru hâinâne bir mahâretle uzandığını hissetmiş oluyoruz.

İkincisi; sonradan keşfettiğimiz mezkûr fikir şâyet bir ihânet üzerine değil de samimiyet üzerine bina edilmişse bu sefer de İslâm âlimleri hakkında revâ görülen şu itimadsızlığa menşe olabilmek için varlığı iktiza eden gaflet ve cehaletin ağlanacak kadar derin ve ağır olması lâzım geleceğini düşünüyoruz. Herşeyden haber vermek, herhangi bir hak ve hakikatın zuhuruna –zaman, mekân ve her türlü cihet ve mesafe itibariyle– yolu kapamayı bertaraf etmek isteyen böyle bir zamanda, İslâm âlimlerinin meslekleri, mevsûk mertebeleri hakkında doğru bir fikir istihsal edecek kadar mâlûmattan mahrum adamlar, hem de âlim geçinen adamlar bulunsun. Çok ayıp şey!..

O İslâm âlimleri ki, dinî hükümleri zabt ve kayd hususunda gösterdikleri gayret ve hayret verici mesâilerini medeniyet âleminin istâtistikleri, matbaa makineleri, gramafon plâkları henüz göstermedi. Onlar, müslümanların kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'in harfine, noktasına, hareketine, Peygamberimiz Efendimizin telâffuz şivesine, hangi meddi kaç elif miktarı çektiğine varıncaya kadar hafızalarında taşıyıp getirdiler. Halen elimizde bulunan mushaflar bile hafızların mahfûzatı ile tashih olunur. Bu şeref, henüz Dünya'nın hiçbir kitabına nasip olmamıştır.

İslâm âlimleri Allah'ın kitabından sonra Peygamberlerinin bütün mübârek söz ve fiillerini de zapt hususunda akıllara hayret veren bir itina gösterdiler. Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v.) nasıl oturdu, nasıl yürüdü, nasıl yattı, nasıl uyudu, nasıl aldı, nasıl sattı, ne yedi, ne içti, ne giyindi, ne söyledi velhasıl ömrü boyunca ne yaptı ise hemen hepsini, defterlerine değil de, önce hâfızalarına kayd ve nakş ettikten sonra herkes gördüğünü, işittiğini râvilik hususiyetlerine müteallik

olup itimad edilir kimselere mahsus şerait tahtında harfiyyen söyleyip anlatarak ve hattâ «câe» yerinde «etâ» gibi mânâca birbirinden farklı olmayan iki kelime arasında bile bir nevi tereddüdü varsa onu da saklamayıp söyleyerek o adam da hâdis nakletme ehliyeti olanlardan işittiği ve mülâki olduğu kimselere ciddiyetle tevdi ederek bizimle, şer'î hükümlerimizin feyizli menbaı olan Nebiyy-i Zîşânımız arasında öyle alelâde tarih sahifeleri gibi kâğıttan değil de ilim, takva, hamiyyet, adalet ve iffetle fedâkârâne bir himmet ve ciddiyetle süslü olan dimağlardan müteşekkil bir tavassut silsilesi tesis ettiler. Bu sûretle İslâm Dini'nin tarihi değil sahifesi, hattâ âdeta her satırı bir canlı satır oldu. Meselâ hâdis kitaplarından herhangi bir tânesini elinize alsanız «Haddesenâ filân, an filân, an filân, ilah.» tarzında tesadüf edeceğimiz tetkikat sonunda kendinizi şahidler ve tezkiyecilerle fevkalâde bir mahkemede zannedersiniz.

İslâm âlimleri bir hâdis-i şerîfi ahz ve telâkki için bir aylık yola gittiler; ve bütün bu hadîs taşıyıcılarının (nakledicilerin) ahvâlini, ilmen ve ahlâken itimada şâyân olup olmadıklarını tetkik etmek üzere müstakil bir fen ve belki iki fen vaz' ve tedvin ettiler. Çünkü evvelâ «Hadîs Usulü» nâmını verdiğimiz ilimde görülen hadîs taksimatı hemen hemen sırf raviler itibariyle husûle gelmiş olduğu gibi «İlm-i Ahvâl'ir-Ruvat» nâmıyla bundan başlıca bir ilim ve daha vardır ki, bu ilimler «Hadis İlmi» değil de âdeta «İlm-i Muhaddisîn» sayılmaya lâyıktır. Meselâ, Kâinattaki vak'aların bir akışı mesâbesinde bulunan bir «Tarih İlmi»nin mevsûkiyyetini teminen yanıbaşında mevzû ve müdevven bir «İlm'ül- Müverrihîn» var mıdır?

Tarihi rast gelen bir adam yazıyor ve tesadüfen beğendiriyor. Bu tarihçinin hayatı karışık, hal tercümesi bulanık olması eserinin makbuliyetine mâni olmuyor. Yalnız yazdığı şeylerdeki muhâkemesine bakılıyor. Kendisi nasıl adam olur-

sa olsun. Halbuki hadîs râvisi böyle midir? O'nun ahvali tamamen mazbut olacak, hayatı her türlü şâibelerden ârî bulunacaktır.

Misalde münakaşa olmamak kâidesine istinaden küçük bir örnek arzedeyim: Sabık «Mizan Gazetesi» sahibi **Murad Bey**, önceleri bir Tarih-i Umûmî yazmış ve bu kitabı az çok rağbet ve itibar kazanmış olduğu halde sonradan **Murad Bey**'in kendi hayatının tarihi birçok tenkidlere düçar olmuştur. Halbuki aynı tenkidlere mâruz olan bir adamın İslâm Âleminin ilmî muhitlerinde tek bir hadîs rivâyetine salâhiyeti olmadığı nazar-ı dikkat ve ibrete alınmak lâzımdır.

Bir de tarihin vak'alardan iktibas edilmiş olması, son derece sağlamlığını icab ettirecek gibi görünüyorsa da tarih sahifelerine geçmek liyâkatini kazanan mühim vak'alardan ekserisi tarihçinin gözü önünde cereyan etmemiş, belki bir haylisi mahiyeti icabı olarak bir perde arkasında vâki olmuş şeyler bulunduğundan farklı sûretlerde ve belki de zıt bir şekilde tesbit edildiği gibi her tarihçinin şahıs ve muhit itibariyle bin türlü hâricî tesirlere uymaktan kendini alamadığı görülmekte olması bahsi geçen farklılık ve zıtlıkları, içinden çıkılamayacak bir hale sokmuştur. Bu karışıklık içinde bazan resmî kayıtlardan (o da mevcud ise) medet umulduğu vâki ise de, resmiyetin de bir nevi siyâsî, hâricî tesir halinde bulunmadığını kim temin edebilir?

Zaman ve yer cihetiyle, gözümüzün önünde addolunacak derecede bize yakın olan bir takım dâhilî vak'alarımız vardır ki; vukû sûreti hakkında etrafa yayılan rivâyetlerin doğruluk ve yanlışlığı tarafınızdan hâlâ açıkça tespit edilememiştir. Bir memleket hakkında, kendi tarihî vesikaları bu merkezde olunca mütekabil memleketlerin biri hakkındaki tarihlerini kıyas ile anlamalıdır.

Bununla beraber hakikatleri tesbit hususunda tarihin meslekî aczini şundan anlamalı ki; bazan bir memlekete âid bir

vak'anın ihtilâfları arasında hakikatine ıttıla için güyâ tarafsızlık rüçhâniyle bu vak'ayı uzaktan bakan ecnebî memleketler tarihleriyle hüküm çıkarılır.

İşte tarihin vak'alardan çıkarılmış olması ve vak'aların telâkki ediliş şekline göre hakikatin ne dereceye kadar beyan edilebildiğini düşünmek basiret icâbındandır. İslâm Dini ile onun yüce âlimlerine bakınız ki, bu gibi muhtelif görüşlerden korktukları için Hadîs-i Şerîflerde mânâ itibariyle naklin câiz olup olmamasını büyük bir mes'ele halinde ortaya koyup müzâkere etmişler ve câiz olmadığına kani olanların nokta-i nazarlarından birini de

نَضَرَ اللّٰهُ امرءاً سَمِعَ مِنَّا شَيْئاً فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلَّغٍ اَوْعٰى مِنْ سَامِعٍ

Hadîs-i Şerîfi[27] teşkil eylemiştir.

Hakikat şudur ki; vak'alar yalan söylemediği için ondan iktibas edilen mânâların doğru olması lâzım gelir. Fakat vak'alar, aynı zamanda ne kadar olsa dilsiz bulunduklarından yalanı söylemekle beraber doğruyu da pek açık bir sûrette ifâde edemezler. Fakat bakınız! Hadîs-i Şerîf râvilerinin hem de sâde öyle nâmus ve hamiyet sevkiyle değil de[28] sırf Allah korkusuyla yalan söylemiyecek adamlardan seçilmesi hakkındaki sıkı şartlar sâyesinde yalan ihtimali bertaraf edilmiş ve bu sûretle hadîs-i şerîflerin kaynakları yalan söylememekte vak'alar kadar metin, ciddi ve fakat doğruyu harfiyyen söylemek hususunda da vak'aların düştüğü dilsizlik kaydından tamamen ve kâmilen azâde bir halde bulunmuşlardır. Bir kere İslâm'da bu husûsî ve emin kaynaktan ziyâde tarihî dedikodulara kapılmak hatasıdır ki, «Şiilik» gibi bir büyük tef-

27 – «Bizden bir şey işitip onu işittiği gibi başkasına ulaştıranı Allah Teâlâ nurlu kılsın. Belki bir hadîsi duyan tebliğ edenden daha anlayışlıdır.»

28 – Zaten bence her hususta Allah korkusuyla teyid edilmiş olmayan namus ve hamiyyet asla itimada şayan değildir.

rika husûle gelmiştir.

Vak'aların, hakikatları lâyık oldukları açık ifadeyle anlatamadıklarını izah etmek maksadıyla –hem de haddizatında izaha değen bir mes'ele olması dolayısiyle– şuracıkta bir misâl zikredeyim: Fahreddin Râzî «Sûre-i Kâf» tefsirinde Peygamberimizin yüce mûcizelerinden olan «İnşikak-ı Kamer» mes'elesi, hâdiseyi müşâhede eden Ashab-ı Kiramdan müteselsilen sâdık ve âdil râviler vasıtasiyle naklolunduğundan bizce doğru ve kat'î ise de, «Görülmesi umumî olmak lâzım gelen bu hâdiseyi Dünyanın sâir kıt'alarında bulunan insanların târihleri niçin kaydetmediler?» tarzında bir sual ileri sürdükten sonra buna gâyet basit olarak şu cevabı vermiştir:

Hâdiseyi, meydana gelmesine sebep olan vaziyetten haberdar olmadan tesâdüfen müşâhede eden bunu cüz'î bir ay tutulmasına hamleder. Ehemmiyete şâyân görmez.

Din âlimleri, Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin bütün söz ve hareketlerini –beyan ettiğimiz veçhile– tesbit etmekle kalmayıp bu itinalarını Ashab-ı Kiram hakkında dahi göstererek onların hallerini de Müslümanlara bir örnek ihdas etmek üzere tesbit ve tetkike çalışmışlardır. Bir asır içinde İslâm diyârında yetişen insanların hemen bütün ferdlerine varıncaya kadar yalnız isimlerini değil, sahifeler dolusu hâl tercümelerini dahi yazdılar. Kalın cildleri havi olan «Üsd'ül-Gâbe fi Mârifet'il- Ashab» gibi hangi eserler himmetle meydana geldiler? Bütün bu gayret ve himmetler nedendir? Dolayısıyle İslâmî hükümleri muhafaza için değil mi? Tekâmülün beşiği addolunan Avrupa ve bilhassa Almanya târihlerinden bir misal gösterilebilir mi ki, bin üçyüz sene değil hattâ üçyüz sene evvel geçen bir asrın kavmini bütün fertleriyle tanıttırabilsin.

İşte sırf İslâmiyet'in hükümlerini bozulmaktan korumak ve içlerine yabancı uydurmalar karışmaktan muhafaza etmek maksadıyla yüce âlimlerin her müşkülü sineye çekerek en

uzak ihtimam vasıtalarına kadar başvurarak sarfeyledikleri o üstün gayret, o hizmet ve Hakk'a bağlılıktan sonra bu dinde zâyiatın mevcudiyetine ihtimâl vermek veyahut âlimlerine itimatsızlık göstermek pek ayıp, pek günah olur. Âlimlerin dinî hükümleri korumak hususunda gösterdikleri gayretlerden ve o yüksek hizmetlerden haberdar olacak kadar dahi İslâmî bilgilerle münâsebet kuramamış olanların o âlimlere karşı bir küçümseme vaziyeti almaları cehaletlerinin derinliğine bir misal olmak lâzım geleceği gibi –yukarıda arzettiğimiz veçhile- bir ihânetkârâne hileye müstenid değilse tıpkı helâk çukuruna düşen bir adamın kendisine uzatılan kurtarıcı ele yapışmak hususunda tereddüt göstermesini andırır.

Şurasını da söylemeden sözümüze nihâyet vermiyelim ki, yüksek menkıbelerinden çok küçük bir cüz'ü makalemizi doldurmaya kifâyet ederek mukaddimemizde başlamaya özendiğimiz mes'eleye yer bırakmamış olan âlimler ile kasdimiz, silsileten beyanatımızın sûret-i intibakından dahi anlaşılacağı üzere

خَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

Hadîs-i şerîfine[29] mâsadak olan Sadr-ı İslâmla Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn devirlerinde yetişen muhaddisîn ve müçtehidîn hazretlerinden başlayarak bu mükemmel eseri takib eden mübarek eslâfımızdan ibâret olup yakın zamanlarda bu «habl-i metin-i mesâi»yi gevşeterek İslâm Dini hakkında câhilâne ortaya atılan yanlış sözlere cesâret verdiren âlimler değildir. Sonra hele biz kendimizi öyle yüksek mahfelin son safında bile aramak küstahlığından nefsimizi tebrie ederiz.

---

29 – «En hayırlı çağ benim çağımdır. Sonra onu takib edenler, sonra onu takib edenler.»

TAADDÜD-İ ZEVCAT

Taaddüd-i zevcat, «Kitap», «Sünnet» ve «İcma-ı ümmet» ile meşrûdur. Ancak bu meşru taaddüd dörde kadar olmakla kayıtlı ve zevceler arasında adâlet ve müsâvaata riâyetle şartlıdır. «Matlubunuza uygun olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder evlenin; şâyet icab eden adâlete riâyet edebileceğinizi aklınız mümkün görmezse bir tanesi ile iktifa ediniz[30]» meâlinde bulunan

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰاعَ فَانْ خِفْتُمْ اَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً.

âyet-i kerimesi zikrettiğimiz şartları ihtivâ eder.

Bir Hadîs-i Şerîf'te

مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ اِنْ يَمِيلَ مَعَ اَحَدٰاهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيٰـمَةِ وَاَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ

vârid olmuştur ki; «Bir adamın iki hanımı olup da birine diğerinden fazla meyl ve muhabbet izhar ederse Kıyâmet Gününde -

30 – en - Nisa: 3

«el-Cezâu min cins'il- amel» (Ceza amel'in cinsindendir) fehvası üzere – vücû-dunun bir tarafı çarpık olarak haşrolunur.» denmektedir.

Zamanımızda Müslümanlar arasında taaddüd-i zevcatı bir isâbetsiz görüş gibi telâkki eden bazı zayıf akıllılar, kulaklarına uzaktan uzağa ulaşan bu adâlet şartını arzularına uygun bir münakaşa sermâyesi addederek kadınlar arasında ekseriye tâbir ettikleri veçhile sevgi taksimi ve adâlet tevzii kabil olamıyacağından müslümanlıkta, böyle bir işi muhal üzerine müteallik olan taaddüd-i zevcatın da muhal olması lâzım gelir ve netice itibariyle İslâm Dini'nde taaddüd-i zevcat yoktur; mülâhazasına müstenid olarak, yokluğa mahkûmdur, derler, yahut demek isterler.

Taaddüd-i zevcata kâil olmıyan Avrupa medeniyeti nazarında güya İslâm Dini'ni temize çıkarma perdesi altında öne sürülen bu fikrin biraz muhâkeme ile ne kadar büyük bir gaflet eseri olduğu tebeyyün eder. Düşünülmez mi ki; Kur'an-ı Kerîm'de «Adâlete riayet şartıyla nikâhınız altında müteaddid zevceler bulundurabilirsiniz» buyurulduğu halde, mezkûr şart yerine getirilemiyecek muhâlattan olursa bu beyan Kur'an ve Onun sâhibi Cenab-ı Hakk'ın hakîmâne şânıyla nasıl mütenâsib olur? Kendi kendini nakzeden, balığın kavağa çıkmasına benzer bir şey'e ta'lik olunan bu tebligat ile bir hüküm vaz'edilmesi kâbil midir?

İslâm Dini'ni âleme hoş göstermek düşüncesiyle müslümanların kitabına mânâsızlık, mantıksızlık isnadı kadar mantıksız, mânâsız, kendi kendini nakzeden bir şey olamaz!.

Husûsiyle ilâhî beyan, bir şart ile bir meşrûtu ihtiva eden bir cümle şeklinde bile değil de ayrı ayrı cümle halindedir. Hattâ bunlardan taaddüdü ifâde eden ilk cümle önce ve başlangıçta adalet şartından uzak olarak ıtlâkî bir tarzda ve bil'akis birliği (bir kadını) emredici olan cümle ise, adâlete riâyet edilememek şartıyla kayıtlı ve tabiat üstü bir hal

şeklindedir. Taaddüd-i zevcat, adâletle şartlı iken doğrudan doğruya bu şarta makrun olmak ve bir kadınla evlilik sûretinde hiçbir şart beklenmezken adaletsizlik şartlı gösterilmek ve ancak bu vasıta ile taaddüde adâlet şart olduğu anlaşılmak gibi Kur'an üslûbunun iktizası olan açık nüktelere nazar-ı dikkat atfedenler evvelki fikrin yanlışlığını pek güzel takdir ederler.

Zevceler arasında müsâvilik kabil olup olmamak mes'elesi İslâm âlimlerinin müdekkik nazarlarından hariç mi kalmıştır ki; bunlar, kendi kendilerine belki yüzünden okuyamadıkları Kur'an-ı Kerîm'den hüküm çıkarmaya kalkışıyorlar?.

İşte Hakim-i Mutlâk Tealâ ve Tekaddes Hazretleri'nin elbette boş söz ve beyhûde olmayarak beyan buyurduğu şart da meşrût da «imkân dahilinde olmak üzere» istenilmiş olan adâlet, kalbî muhabbet gibi gayr-i ihtiyarî olan bâtınî işler husûsunda değil de ikisine aynı derecede güleryüz göstermek, birine ne alırsa ötekine de almak, birinin yanında ne kadar kalırsa diğerinin yanında da o kadar kalmak gibi zâhirî muamelelerde müsâvîliğe riâyetten ibâret olmak üzere tefsir edilmiştir.

Bir Hadîs-i Şerîfte

كَانَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) يَقْسِمُ وَيَقُولُ هٰذَا قَسْمِي فِيمَا أَمْلِكُ وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِمَا لَا أَمْلِكُ

vârid olmuştur. Yani: Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri zevceleri arasında müsâvâta ve adâletle muâmeleye riâyet ederler ve «Ya Rabbi! İşte benim kudretim yettiği kadar müsâvi muâmele husûsunda dikkatli olmaya çalışıyorum; muhabbet-i kalbiye gibi kudretim hâricinde bulunan haller ise sana malûmdur!» buyururlardı.

Ne hâcet! Taaddüd-i zevcatı adâlet şartına bağlı olarak emir buyuran Allah Teâlâ Hazretleri de

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ
فَلاَ تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ

nazm-ı celili[31] ile, zevceler arasında her hususda müsâvi muâmele kabil olmayacağını ve tamamen birine meyledip diğerini dul gibi bırakmak derecelerinde haksızlıklardan sakınmakla mümkün olduğu kadar adâlet ve müsavâta riâyet edildikten sonra daha ilerisinde kocaların mâzur addolunacaklarını beyan buyurmuştur.

Demek ki, İslâm Dini'nde taaddüt-i zevcat ile adâlet şartını âdeta birbirine zıt göstererek, bu adâlet şartı sayesinde taaddüd-i zevcatın şer'î hükümlerimiz arasından çıkarılmasına çalışanlar ve Avrupa terbiyesini taklid eden pek az bir kadın tâifesi tarafından diğer milyonlarca müslüman kadınların umûmî vekâletlerini taşıyorlarmış gibi fuzûlî bir sıfatla arasıra ileri sürülen iddialara, kadınlarımızın şer'î hukuku nazarıyla bakanlar, Allah'ın, Peygamberlerin ve din âlimlerinin sarih beyânatına karşı ne kadar gâfilâne ve câhilâne bir fikir beslemekte olduklarını idrak etmelidirler.

Taaddüd-i zevcat gibi sarahaten Kur'an-ı Kerîm'e istinat eden bir şer'î hükme, umûmî sûrette itiraz etmek veya böyle bir itiraza hak vermek müslüman olmakla kabil-i telif olmayıp Allah'a ve Resûlüne itiraz kuvvetinde bir haddi tecâvüzdür..

اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰئِكَ فِى
الاَذَلِّينَ

31 – «Kadınlar arasında adâlet (ve müsâvatı tatbik) etmenize ne kadar hırs gösterseniz, asla güç yetiremezsiniz. Bâri (birine) büsbütün meyledip de ötekini (ne dul, ne kocalı bir durumda) askılı gibi bırakmayın.» en-Nisâ Sûresi; 129.

nazm-ı celili[32] icâbınca bu gibi hareketlere cür'et edenler «zelil ve perişan» olur.

Bunlar, İslâm Dini'nin sarih beyânatına ve kat'i hükümlerine ve Müslümanların dini küll (bütün) hâlinde kabul ediş-lerine karşı bir müstebit ve bir mütecâvizdirler.

Evet, iki kadınla evli olan erkeğin hakkındaki adâletsizliğinden şikâyet eden bir kadının, bu şikâyete yerden göğe kadar hakkı vardır. Böyle bir hakkı herkesten çok din ve din âlimleri muâheze eder[33]. İşte bir kadının taaddüd-i zevcata müteallik meşrû hukuku böyle olabilir. Yoksa kocasından müsavi muamele gören yahut kocasının tek zevcesi olan veyahut evlenmiş bile olmayan kadınlar, daha garibi olmak üzere kocaya varması veya kocasının üzerine evlenmesi tasavvur bile edilmeyen kadınlar taadüd-i zevcat gibi şer'î bir hükmü tenkid etmeye katiyen selâhiyetli değildir. Bu hak, yalnız taaddüd-i zevcatta vazifesine riâyet etmeyen kocanın mağdur hanımına âid şahsî bir haktır. Bununla beraber mezkûr hak, bu koca ve hanım hakkında bile asıl taaddüd-i zevcata değil de onun vasfına yani, kocanın adâletsizliğine taalluk eder. Asıl taaddüd ise kat'î bir sûrette tenkid ve şikâyetten masundur.

Şurasını da söyleyelim ki, taaddüd-i zevcatta adâlete riâyet ciheti öyle zannolunduğu veçhile İslâm Dini'nde taaddüd-i zevcat mes'elesini ismi var cismi yok bir hâle getirecek kadar değilse de, hayli güç bir iştir. Bunu itiraf ederiz. İşte bu hal taaddüd-i zevcatın mahzurlu tarafını teşkil eylediği halde buna mukabil çok nesil meydana getirmek gibi bir takım büyük menfaatleri vardır ki; mezkûr mahzurdan daha geniş bir

---

32 – «Allah'a ve Peygamberlerine muhalefet edenler (yok mu?) Onlar şüphesiz ki, en çok zillete düşenlerin içindedir. Mücâdele: 20

33 – Fıkıh kitaplarında iki hanımından birine haksızlık eden koca hakkında «tâzir» cezası vaz edilerek kadınların taaddüt-i zevcat mes'elesinde hakları emniyet altına alınmıştır.

sûrette taaddüd-i zevcât üzerine terettüp eder. Çünkü müteaddit evlenenlerden yüzde yetmişinin adâlet vazifesine riâyet edebilmesi pek de temin edilemediği halde sekseninin ikinci hanımından çocuk yetiştirebileceği hemen hemen temin edilebilir. Demek ki; taaddüd-i zevcatta menfaat ihtimali mazarrat ihtimalinden daha gâliptir.

Sonra müteaddit zevcelere sâhip bir erkeğin adâlet vazifesine riâyette biraz kusur etmesi üzerine kadının görmüş olacağı zulüm, tecâvüz edilmiş olan hak, kocaları ekseriya gecelerini Beyoğlu âlemlerinde geçiren kadınların görmekte olduğu zulümlerden ve bu yolda ayaklar altında çiğnenen haklardan büyük değildir. Erkekler tarafından kadınların haklarına bu sûretle vâki olan tecâvüzleri değil mücerret üzerlerine evlenmek belki evlendikten sonra adâlet vazifesinde biraz kusur etmek sûretiyle vâki olan tecâvüzlere nisbetle hafif addeden kadınlar başka mânâ ile merhamete şâyân bir halde bulunduklarını bilsinler. Bir evli olup da sefâhat vâdilerinde gezinenlerin, iki evli olup da âdilâne hareket edemiyenden az olacağını iddia eden erkekler de kadınlarla beraber kendilerini aldatmasınlar. Hele medenî beldelerde

«Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk-ü dirahşan»

Kadınlar nazarında erkeklerin, bir daha evlenmelerine nisbeten Beyoğlu âlemlerinde bulunmalarına karşı teselliye medar olacak bir şey varsa erkeklerinin bu âlemlere iştirâkinden tamâmiyle haberdar olmamaları ve ekserisinin erkekleri hakkında o gibi durumlara ihtimâl vermemeleri sâyesinde kalben müsterih kalmalarından ibâret olup halbuki erkeklerinin muhtemel sefih hareketlerine karşı muhâfaza ettikleri müsâmaha hisleri ikinci evlilikleri hakkında da devam etmeyerek onların bu haline karşı da aynı derece lâkayd bulunsalar nazarlarından bu hallerinde ilelebet saklı kalmasına da bir mâni yoktur. Bir kadın kocasının uzakça bir mahalden evlenmesi ih-

timalini, zihninde o kadar büyültmezse, o mahalden, kendisine havâdis yetiştirmek fahrî vazifesini de o kadar istekle deruhte edenler bulunmaz. Nasıl ki, dün gece vaktini falan apartmanda geçirdiğine dâir malûmat verenler bulunmuyor!

Evet ikinci izdivacın çoluk çocuk meydana çıktıktan sonra artık mes'elenin gizli kalmakta devamı müşkül olacağı hatıra gelirse de sefâhatle izdivaç arasında gösterilecek olan şu fark, sefâhatin zararlı neticelerinin meydana çıkmamasına veyahut sefahatin tesirinin akamete uğramasına mukabil izdivacın faydalı eserlerinin, sonunda gizli kalmamasından başka bir şey değildir.

Velhasıl, kadınlar erkeklerinin gayr-i meşrû olan gece hayatlarından haberdar olmadıkları gibi, isterlerse ikinci evliliklerine de muttali olmayabilirler. Zaten kadınlar, erkeklere karşı bu kadar bir fedakârlık yapmaya mutlâka borçludurlar. Çünkü onların erkeklere nisbetle âzâde kaldıkları vazifelerden birisi de «Cihad»dır. Bugün en müterakki sayılan kadınlar bile askerî mükellefiyet altına girmemişlerdir. Demek ki, muhârebeler yalnız erkek nüfus ile yapılıyor. İcabı halinde bir memleket, erkeklerinin canlarından kurtuluş fidyesi veriyor. Büyük fedakârlığa mukabil kadınlardan da, beşer nüfusu üzerine harbin açtığı şu ziyanı kapatacak olan bir mühim vasıtanın tatbikine karşı müşkilât çıkarmıyacak kadar bir fedakârlık bekleniyor. Erkekler harb meydanından dönmedikleri halde maatteessüf kadınlar harb karşılığı olan şu vazifelerini ihmâl ediyorlar ve nefislerine karşı bu kadar meşrû bir cihada girişemiyorlar. Hürriyet'in ilânından sonra matbaa sahasında yükselen en haksız şikâyet âvâzeleri müslüman kadınların hukukî müdafaası nâmına İslâm Dini'nin onlara âid olmak üzere ortaya koyduğu bazı hükümler ve bilhassa taaddüd-i zevcat hakkında revâ görülen tecavüzü gösterebiliriz. Bu mes'elede hak talebi iddiasında bulunacakları yerde

dâvâya kadınlar kıyam ediyor. Hukuk müdafaası mevkiini onlar gasbetmeye çalışıyor. Fakat insaf buyurulsun! Meşru taaddüd-i zevcât hakkından istifâde etmemiş, kadınların korkusu ile edememiş bulunan erkeklerin adediyle, kocası üstüne evlenmiş olan kadınların adedini mukayese edelim. Kadınlarla bu yolda bir hesap görürsek acaba hangi taraf haklı çıkar?

Taaddüd-i zevcatın kabulü ile insanlar, kendi nesilleri arasında ebedî bir düşmanlık hissi sokacakları tarzında alenen işitilen itiraza gelince bu fikir, gâfilâne bir sûrette ifâde edilmiş bir şekilden çıkarak, nikâhı altına ikinci bir hanım almış olan adam, birinci karısından kazandığı çoluk çocuğunu teşkil eden fertler arasına düşmanlık sokmuş olur şeklini almadıkça itiraz sayılmaz. Çünkü âile fertleri arasına düşmanlık sokmak mevcud âile fertleri arasında i güzel imtizacı bozmak demektir. Halbuki ikinci izdivaçtan evvel mevcud bulunan âile fertleri, bundan sonra da müttefiktirler. Öyle ise bu muâmele hakkında âile fertleri arasında düşmanlık ortaya çıkartmaktan ziyâde evvelki âile fertlerine diğer bir âile şûbesi ilâve etmek tâbiri doğru olabilir ki, bu yeni şûbe ile evvelki şûbe efradı arasında ortaya çıkacak düşmanlık zararı da, büyük menfaate nisbetle ehemmiyetli değildir. Çünkü bir adamın bir hanımından çoluk çocuğu bulunmaktansa iki ayrı hanımdan çoluk çocuğunun bulunması tabiatıyle tercih edilmiştir.

Gelelim bir adamın ilk hanımı bir çocuktan sonra ölür ve kendisinin hali vakti, evlenmeye müsaid bulunursa, çocuklar arasına tefrika düşecek diye ikinci evlilikten, hattâ hiçbir millette, men edilebilir mi? Bu gibi mahzurlara karşı İslâm medeniyetinin ve belki bütün medeniyetlerin güveneceği şey bunun aksi olan tarzdır. Bu türlü vehmedilen özürlerle nesli tahdide cevaz verebilmek bir kardeşe ana-baba bir, ikinci bir kardeşin bile ilâvesinden sebepsiz yere uzak kalmak derecesinde bâtıl bir ifrata yol açar.

Taaddüd-i zevcâtın meşrûiyyet ve mâkuliyyetine dâir bundan fazla delil ortaya koymayı zâid sayarak bu mes'ele için kestirme bir yolla felsefî olmak üzere şunu söyleyelim ki, ittifaktan pek farkı olmayan bir ekseriyete fuhşa da erkekler tâlip ve kadınlar matlup sıfatını muhâfaza etmekte olduklarına nazaran, kadınlara nisbetle erkeklerde bir fazla iştihânın varlığı kabul ve teslim edilmiş olunması lazım geldiği gibi taaddüd-i zevcâtın, erkeklerdeki bu fazla iştihâyı tâdil edeceği düşünülür ve İslâm Dini'nde fuhşun cezâsı idam olmak derecelerinde bir büyük cinâyet olduğu da beraber nazar-ı itibâre alınırsa taaddüd-i zevcâtın akıl, hikmet ve İslâmî temizlik kâidelerine ne kadar uygun olduğu sâbit olur. Zaten biribirine büyük bir intizam ve mükemmeliyetle irtibatlı bulunan İslâmî hükümlerin –hangisi olursa olsun– yalnız başına diğerlerini nazar-ı itibare almadan düşünmek câiz değildir.

Şurasını da söylemeden sözümüze nihâyet vermiyelim ki, taaddüd-i zevcâtın, İslâm'da ifâsı mutlâka lâzım bir dinî vazife olduğunu iddia ettiğimiz ve şimdiye kadar buna riâyet etmemiş erkeklerimizi vazifelerine dâvet etmek istediğimiz anlaşılmasın. İslâm Dini'nde taaddüd-i zevcât fiilen vâcip değil caizdir, icra edilse de olur edilmese de Hatta

مَنْ رَقَّ لأُمَّتِي رَقَّ اللهُ لَهُ

Hadîs-i Şerîfine[34] göre hanımını gücendirmemek üzere bir tane ile iktifaya karar veren adamın mükâfata nâil olacağını da din âlimleri ifâde ediyorlar. Taaddüd-i zevcat, İslâm Dini'nde icrâ edildiği takdirde ittihama vesile olmadığı gibi şefkate binaen terki bile evlâ olan sadece bir «müsaade»den ibârettir. Böyle olduğu halde, buna itiraz edenler bilmelidirler ki:

34 – «Kim ümmetime merhamet (ince kalblilik) gösterirse Allah da ona merhamet eder.»

Taaddüd-i zevcat mes'elesinin de teaddüt fiilen câiz olmakla beraber bu müsâdeyi kalben kabul ve tasdik etmek de yine vâciptir. İşte itirazcılar bu ikinci vücûba karşı gelmiş olduklarından onlarla bizim aramızdaki ve hattâ onlarla şer'î naslar arasındaki mesâfe açık bulunuyor. Daha doğrusu biz taaddüd-i zevcatı, istinad etmiş olduğu şer'î ve aklî delilleri ile terviç etmek istiyoruz. Fiiliyata gelince, biz bunun terk olunmak tarafını da kabul ederiz. Ancak şurasını kat'iyyen istemeyiz ki, buna gayr-ı meşrû veyahut gayr-ı mâkul nazarı ile bakılsın. Bunun hakikaten büyük bir şer'î ve aklî felsefeye istinad etmiş olduğu anlaşılmalı; anlaşılmalı da akıl ve hikmete uygun olmakla beraber mizaca uygun gelmiyorsa terk edilmeli. Fazla olarak şurası da anlaşılmalı ki; bugün biz «Meşrutiyet»in iptidaî şeklinde bulunduğumuz[36] cihetle bu nevi idârenin asırlarca her tekâmül kademesine uğrayarak nihâyet şu itilâ haline ulaşmış bulunan bir devletin, ilk kademede bugünkü olgun hâlin halihazır hâlini beğendiğimize delâlet etmediği gibi taklidini taklidimiz kâbil olmadığı ve taklid etmeyişimiz, o devletinkine, hal ve mevkiimiz müsâid görmediğimiz bazı şer'î hükümlerde de kendi noksan kabiliyetimize kani olmalıyız. İslâm Dini'nin hükümlerindeki yüksek hakikatlerin tamamen ve hakkıyla anlaşılması için, insanlık fikren yükselmeye daha pek çok muhtaçtır.

İşte «İslâm Dini'nde Münakaşaya Hedef Olan Mes'eleler» ünvanı altında yazmak istediğim makalelerde maksadım bundan ibarettir. Bu düsturu okuyucuların unutmamalarını rica ederim.

---

35 – Yazar bu makaleleri Meşrutiyet Devri'nde yazmıştır.
(Sâdeleştiren).

SÛRET (RESİM)

Avrupalılarla münâsebeti sıklaştırmaya başladığımız zamanlardan beri onlardan iktibâs edebildiğimiz birkaç iyi şeye mukâbil taklit ettiğimiz yüzlerce kötü şeyden biri de canlı varlıkların sûretleri hakkındaki mübalâtsızlığımızdır. Hattâ bu mübalâtsızlık tâbiri; şu hasbihalimizin, her hususta Avrupalılara tâbi olmayı yegâne kurtuluş çâresi bilen müfrit taraftarlarla değil de, bu hususta oldukça mûtedil davranan kimselerle farzedildiğine göre, kâfi sayılabilir. Eğer hasbihalimiz –bu sefer daha doğrusu şikâyetimiz– birinci zümre ile olsa, mübâlâtsızlık yerine «özenme» ve «perestiş» tâbirlerini kullanmamız lâzım gelir.

Bir adamın canlı varlıkların sûretlerini imâl ve tersim etmesine yahut yanında bulundurmasına İslâm Şeriatı'nın hoş bir nazarla bakmadığı mâlûmdur. Bu bahis hakkında, evvelce arzettiğimiz mecburiyetler yüzünden önce bazı naklî deliller serdedeceğiz. Ondan sonra aklî tahlillere geçeceğiz. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيٰـمَةِ مَنْ قَتَلَ نَبِيّاً اَوْ قَتَلَهُ نَبِيٌّ اَوْ قَتَلَ اَحَدَ وَالِدَيْهِ وَالْمُصَوِّرُونَ وَعَالِمٌ لَمْ يُنْتَفَعْ بِعِلْمِهِ

Meâli: «Âhirette en şiddetli azâba müstahak olanlar, bir peygamberin kâtili veya bir peygamberin öldürdüğü, yahut ana

babasından birinin kâtili olanlar, canlı varlıkların sûretini yapanlar, bir de ilminden istifâde edilmeyen âlimlerdir.»

İzah: Bir âlimin ilminden istifade edilmemesi, iyiliği emretmek ve kötülükten vaz geçirmek vazifesini ifa etmemesi yahut mâlûmâtını neşir ve tâlim etmekten sakınması ve ilmini gizlemesi sûretiyle olur. Binaenaleyh Hâdîs-i Şerîf'in bu noktası hak uğrunda cîhad, ilim ve mârifeti tebliğ ve neşretme gibi hususlarda Peygambere hâs yücelerin yücesi bir takdiri ihtivâ etmektedir. İşte böyle her bir cümlesi bir cild kitabın hikmet ve inceliklerinden fazlasını toplamış bulunan Hadîs-i Şerîfleri bilenler **Dr. Abdullah Cevdet** habîsinin büyük alkışlarla tercüme ettiği «Tarih-i İslâmiyet» müellifi **Dr. Dozi**'nin, Peygamberimizi uzun boylu söz söylemek iktidarından mahrûmiyetle itham eylemesine karşı

اِنَّهَا لاَ تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَىٰ الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ

Âyet-i Kerîmesini[36] okuyarak böyle müellif ve mütercimlerin eserlerini mütalea ederken onların çehrelerine tükürmek ihtiyacını hissederler.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) buyuruyorlar:

من صور صورة فان الله معذبه حتى ينفخ فيها الرّوح وليس بنافخ فيها ابداً

Meâli: «Bir adam bir sûret, bir canlı varlığın sûretini tasvir ederse o sûrete can verinceye kadar Allah tarafından kendisine azâb olunur. Lâkin bir insanın, yaptığı sûrete can vermesi ilelebed kâbil olamayacağından, azâbı da ebedî olması

36 – «Fakat, hakikat şudurki, (yalnız maddî) gözler kör olmaz, fakat asıl, sinelerin içindeki kalbler kör olur.» El-Hac, 46.

lâzım gelir.» Bu gibi mevzularda ebediyetin, uzun müddetten kinâye olduğu muharrer şer'î kâideler iktizasından olmak üzere erbabının malûmudur.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyuruyorlar:

يخرج عنق من النار يوم القيمة لها عينان تبصران واذنان تسمعان ولسان ينطق يقول انى وكلت بثلاثة بكل جبار عنيد وكل من دعا مع الله الها آخر وبالمصورين.

Meâli: «Kıyâmet gününde cehennemden müthiş bir boyun uzar. Bu boynun, bu kafanın her tarafa bakarak dehşet saçan iki gözü, gâyet hassas iki kulağı ve söylediği yıldırım gibi kelimelerle dinleyenleri şaşkına çevirecek bir de lisanı vardır. İşte bu lisaniyle der ki: Ben üç sınıf insana azâb ile memurum. Ne kadar mütemerrid, cebbâr varsa, Cenab-ı Hakk'a ne kadar şirk koşanlar varsa ve bir de sûret yapanlar...»

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyuruyorlar:

كل مصور فى النار يجعل بكل صورة صورها نفسا فيعذبه فى جهنم

Mânâsı: «Bütün sûret yapanların yeri cehennemdir. Orada sûret yapanın her yaptığı sûret için bir şahıs yaratılarak kendisine işkence eder.»

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyorlar:

اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ الَّذِينَ يُضَاهُونَ بِخَلْقِ اللهِ قَالَ اللهُ تَعَالىٰ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ كَخَلْقِى...

«Kıyamet gününde en şiddetli azâba düçar olacak olanlar, Allah'ın hâlikiyet sıfatını taklit edenlerdir. Böyleleri hakkında Cenab-ı Hak buyurur ki, «Benim yaradışım gibi yaratmaya kalkışanlar kadar zâlim, haddini bilmez kimseler yoktur.»

İzah: «Ressamlardan hiçbir fert Cenab-ı Hakk'ın yaratıcılık sıfatını taklit maksadiyle sanat icra etmez. Binaenaleyh bu Hadîs-i Şerîf'in onlara şumûl ve alâkası yoktur.» denilemez. Çünkü sûret yapanlardan hiçbir ferdin Allah-ü Tealâ Hazretleri ile yaratmak müsabakasına çıkması ihtimali olmadığı Peygamberimizce de mâlûmdur. Ancak bu hareket ne niyetle olursa olsun yaratmak gibi telâkki edilecek ve o derecede yaratmaya özenmiş sayılacak demek isteniliyor.

Yine Resûlullah (s.a.v.) buyuruyorlar:

اِنَّ اَصْحَابَ هٰذِهِ الصُّوَرِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَيُقَالُ لَهُمْ اَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ

Meâli: «Şu sûret ve resimlerin sâhipleri, tasvir edicileri kıyâmet gününde azap çekerler ve kendilerine «Mahlûkatınıza can veriniz bakalım!» denilir.»

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyuruyor:

لَا يَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَصُورَةٌ

«Melekler (amelleri yazmaya memur olanlardan başka) içerisinde köpek veya sûret bulunan odaya girmezler.»

Sûret bahsine dâir olan deliller şu saydıklarımdan ibâret değildir. Daha pek çoktur. Sonra bu bahiste tasvir fiili ile sureti evde bulundurmak arasında fark vardır. Hadîs-i Şerîflerden de anlaşıldığı veçhile birincisi memnuiyetçe ikinciden

şiddetlidir. Hattâ bunu büyük günâhlardan addedenler de olmuştur. İkincisi ise kerahat-i tahrimiye ile mekruhtur.

Bir de sûretin cisim şekline sokulanı ile resimlendirilmişi müsâvidir. Birçoklarının zannettikleri gibi memnûiyet; cisim şekli verilene münhasır değildir.

Sûretin namaz üzerinde de bir tesiri vardır. Namaz kılanın karşısında, yahut sağında, yahut solunda, yahut üst tarafından bulunan sûretler namazına harama yakın bir kerâhat îrâs eder. Arkada veya yerde (secde edilecek yere gelmemek şartıyla) bulunanlarla, men edilmiş yerlerden birinde bulunduğu halde üzerleri birşey ile örtülmüş bulunan sûretlerin namaza zararı olmaz.

Şurasını da söyleyelim ki; meskûkât (paralar) üzerinde bulunan yahut âzâsı seçilemeyecek derecede küçük olan sûretlerle âzâsından bazısı eksik, ama sûreti hakikat farz edince o noksan ile yaşaması kâbil olmayacak derecede eksik olan sûretler muaftır. Şu noktanın namaza, namaz kılana âid olan ciheti fıkıh kitaplarının namaz bahsinde zikredilmiş olduğu gibi, namaz haricine âid olan ciheti de «Tarikat-i Muhammediye Şerhi»nde tasrih edilmiştir. Bu tafsilâta nazaran belden yukarı alınan fotoğrafların câiz olması lâzım gelir. Çünkü belden aşağısı kesilen insanın yaşaması kâbil değildir. Bu itibarla zaten bu derecede âzâsı nâkıs olan sûretler canlı varlık sûreti tabirine bile uymacağı cihetle esas bahisten dahi hâriç kalabilirler.

Ancak

مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰى يُوشِكُ اَنْ يَقَعَ فِيهِ

fehvası üzere, arzettiğimiz şekillerle tahdid olunan müsaade-

37 – «Kuyunun, duhuli memnû olan bir yerin etrafında dolaşan içine düşmek tehlikesine yaklaşmıştır.»

ler, cevazlar birçok suistimaller ihtimâline mâruz bulunduğundan son derecede şayân-ı dikkattir. Yarım fotoğrafla başlanan iş, biraz sonra bütünleşir. Bu, güzel san'at şekil ve nâmiyle başlayan ressamlığın, fotoğrafçılığın çarşıda, pazarda çıplak kadın resimleri teşhirine vâsıta olmak üzere bir senâat derekesine düşeceği hatıra gelir miydi? Onun için şu yarım fotoğraf mes'elesindeki şer'î müsaadeyi bendeniz de büyük bir korku ve dikkatle nazarlara arzediyorum. Daha doğrusu zamanımızın ruhî ahvalini düşünen basiret sahipleri, bence bugün şu müsaadeden bilistifade yarım fotoğraflarını teşhire cesâret edemezler. Çünkü şimdiye kadar bu yolda fotoğraflarını aldıranların şer'î cevaza uyarak aldırmış olmaları fikrinde bulunacak kadar bezl ve israf edilecek hüsn-ü zanna sahip olmadığımı maatteessüf itiraf ederim. Bendenizin zan ve tahmininee bu işler yeni bir görenek, şer'î kayıdlarla bağlılık hususunda, yavaş yavaş ilerleyen bir dikkatsizlik havası içinde vukû bulmakta olduğundan bu gibi işlerin, dinin müsaadesi hududu dahilinde kalan kısımları da şüphe çekecek bir nazar altında kalmaktan kurtulmayacaktır. Bir de meselâ bu gün az çok şer'î fetvâ alınabilecek kimselerden biri, yarım fotoğrafını umuma teşhir etse, zamanın arzettiğim rûhî ahvâlî ve şer'î mâlûmatca yaygın, müzminleşmiş bir cehalet içinde bulunması hasebiyle bunun yarımlığı ve sâir vasıfları nazar-ı dikkate alınmayarak derhal bir nümûneye ve bir kötü vesileye müncer olur. Amma farzedelim ki, şer'î mes'elesi de beraber öğretilmiş, benim bugün yaptığım gibi gazete ile ilân edilmiş olsun. Fakat mes'eleyi öğrenmek hevesinde bulunan bin kişi olursa fotoğrafı tetkiksiz, düşünmeden kabul eden yüz bin kişi çıkar.

Canlı varlıklara mahsus olan sûret ve temsiller yapmak ve evlerde bulundurmak hakkında şekil ve yerlerine göre dinen terettüp eden hükümleri naklî delilleriyle beyan ve izah ettik.

Şimdi ise, İslâm Dini'nde temsillere karşı bir nev'î

sakındırıcı bir durum mevcut olduğu halde şu kayıtlamanın akıl ve hikmet nazarında takdir olunabilecek bir lüzuma istinad etmiş olmaması gibi sonradan ortaya çıkmış bazı fikirler üzerine düşündüklerimizi söyleyeceğiz:

Temsiller hakkındaki dinî tahdidlerin lüzûmsuz olduğu görüşünde bulunanlar var demiş oluyoruz. Evet bu mes'elede itirazcıların iddiaları «fâiz» ve «sigorta» mes'elelerinde olduğu gibi beşerî ihtiyaçlar derecesine çıkamayıp bunun ne mahzuru olabilir, ne zararı var, şeklinde olması lâzım gelir. Yoksa sûret ve temsillere taraftar olanlar kat'iyen bunun için makul bir fâide beyan edemezler.

Meselâ elli yaşındaki bir adamın on yaşında iken alınmış olan bir fotoğrafını ara sıra konulmuş bulunduğu mûtenâ mevkiden çıkararak ziyâret etmesi çocukcasına bir iş, garip bir meşguliyet; yahut yirmibeş yaşında çekilen fotoğrafını karşısına alarak beş dakika delikanlılık çağı ile yaşaması, gençliğinin iâdesi kadar bâtıl bir hayal değil midir? Bu geçmiş manzaradan fâniliğini idrak etmesi ise kâmil bir adamın câhil bir kimseden irşad olmaya kalkışması kadar gülünçtür... Çünkü ibret almasını bilen bir kimsenin her an âlemin fâniliğine dâir tesâdüf edeceği bunca bâriz delillere nisbetle bu, pek âciz ve zâif kalır. Böyle bir delile ihtiyaç duyulması cidden şaşılacak şeydir.

Sonra bir adamın öldükten sonra resminin saklanması elbette isminin anılması gibi iftihar edilecek birşey olamaz. Yine böylece bir insan için geçmişlerinden birinin veya uzakta bulunan bir sevdiğinin fotoğrafını saklamakta sahiplerine ait hiç bir hürmet ve saklayan hakkında da hasretten başka bir menfaat tasavvur edilemez. Onun için «Ben ihtiram olsun diye falan zatın fotoğrafını muhafaza ediyorum» denildiği zaman, dikkat olunursa ihtiram vazifesi fotoğrafın muhafazasıyla değil, bu sözle ifâ edilmiş olur...

Ölülerden veya dirilerden her kim hakkında bir hürmet

hissi besleniyorsa, bu hususta hak ve vazifelere fiilen rîayet olunmayarak sittin sene bir fotoğraf karşısında perestiş edilse, o fotoğrafın bundan birşey anlamak ihtimali yoktur.

Fotoğrafın mühim fâidelerinden olmak üzere ortaya atılabilecek bir husus daha var: Hükûmetlerin nazar-ı dikkatlerinden kaçan bir takım cânilerin yakalanması hususunda onların ele geçen fotoğraflarından istifade ediliyor. Evet, lâkin bu fâide zikredilen fotoğrafların ele geçmesi gibi tesâdüfün lütfuna kalmış olan bir şeye bağlı olduktan başka, halka fotoğraflarını aldırmak tavsiyesi esnasında gösterilecek fâide fotoğraf sahiplerinin kendilerine âid olmak lâzım geleceği için fotoğrafın fâidesi hakkında zikrolunan delil ile iddiacı arasındaki garip bir irtibat peydâ etmiş olur!. Hükümetler bazı cürüm sahiplerini serbest bırakırken ileride bu gibi bir fiilin tekerrür ihtimaline binaen fotoğraflarını aldıktan sonra tahliye etmek lüzum ve zarûretlerini hissederlerse bu durum

اَلضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ

hükmüne[38] girer.

Gelelim halefler için tarihî vesaik yerine geçmek üzere öteye beriye rekz olunan heykellere.. Bunlar hiç bir vakit zengin bir tarihî kaynak sayılacak tafsilâtı ihtiva edemezler. Bu hususta ancak bir takım vak'a kahramanlarının şahıslarını tanıtmak fâidesi kalır ki, bu gâyenin yazı ile tesbit edilen miktarından fazlasına hiç hâcet olmadığı gibi bu tesbit usûlünün, yazı ile tesbit şekli kadar umûmileşmeye kabiliyeti de yoktur.

Mezkûr heykeller, yaşadıkları esnada güzîde hizmetleri geçmiş olan mümtaz kimselerin hatırlanmasına vesile olacak sûrette haklarında ebedî birer ihtiram nişanı olması ve gelecek nesiller için mücessem ve muhteşem bir takım teşvik nümûnesi halinde bulunması mülâhazası da doğru değildir.

38 – «Zaruretler mahzurlu şeyleri mübah kılar.»

Hattâ İslâm Dini, bunları tasvir nokta-i nazarından başka, fâidesiz sarf ve beyhûde masraf olmaları cihetiyle de men eder. Çünkü heykellerin yerine o büyük yüksek zatların adına nisbet edilen bir takım hayrat ve iyilikler yapılsa bu yüzden Dünya'daki insanlar müstefit olacağı gibi sevâbından da işaret edilen kimseler istifade etmekle gerekli ihtiram vazifesini yerine getirme maksatları daha ciddî, daha iktisadî bir sûrette hâsıl olur. Sonra ölülerden, dirilerden kimseye zerre kadar faydası olmayan bu ruhsuz heykellerin, bu cansız temsillerin ibret alacak gözlere karşı hakikî bir fayda ve mânâyı teşviki tazammun edemiyeceği şüphesizdir. İnsanların mîzacında bu gibi şeylere daha ziyâde kapılmak tâbiri, gaflete düşmek ve aldanmak mânâlarını gösterir ki, İslâm Dini ise (insanları sathî görüşe alıştırmamak, iğfal edilemez bir hale getirmek vazifesini uhdesine almıştır. «İnsanın ebnâ-yı cinsi arasında mertebesi o kadar yükseliyor ki; öldükten sonra nâmına heykel dikiyorlar. İşte bu büyük mükâfata nâil olmak için ben de çalışayım çabalayayım» denilecek... Denilecek ama bu mükâfattan ne çıkar? Kim istifâde eder? Eğer maksad isminin bâkî kalması ise bunun, arzettiğimiz gibi bir takım faydalı eserlerle elde edilmesi daha münasib olmaz mı? Sonra, İslâmiyet'te isminin bâkî kalması mes'elesi de meşrû ve doğru maksatlardan değildir. İslâm Âlemi'nde karşılıksız mesâî denildiği zaman bu meyanda şan ve şöhret arzusundan uzak kalma mecbûriyeti ifade edilmiştir. Meselâ; şan ve şöhret elde etmek için cihad eden mücâhid, Allah için İslâmî vazifesini ifâ etmiş olmaz. Bahsimizin tahammülü olsaydı bütün bunların esbab-ı mûcibelerini de izah ederdik.

Bir de herkes tarafından kabul edilmiş apaçık şeylerden olması lâzım geleceği üzere kalblerde gelip geçmiş büyüklerin mevkileri, heykellerinin azamet ve ihtişamı nisbetinde olmayıp, hizmetlerinin, muvaffakiyetlerinin derecesine göredir. Meselâ **Ömer'ül- Faruk**'un (r.a.) nâmına bir heykel dikilmemiş

olması bugün Cihan Medeniyetine karşı şanlı icraatına zerre kadar bir eksiklik îrâs edebilir mi? Sonra İslâmiyet'e göre, daha yukarıya doğru, bilfarz Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri için bir heykel, bir sûret dikmek bir hürmet değil, bilâkis son derece edep dışı bir cür'et addedilir. Nitekim İsa Aleyhisselâmın rastgele duvara nakşolunan resimlerinin nakşediliş şekline karşı esef duymamak kabil değildir.

Yüce nebîlerin resimlerinden sonra nöbet bütün şekil ve sûretlerden münezzeh bulunan Hâlık Teâlâ Hazretlerine mi gelecek?.. Ne hâcet!.. Hıristiyanlık Âlemi'nde çoktan gelmiştir bile. «İlim ve Din Mücadelesi» müellifi muallim **Draper**, Kur'an-ı Kerîm'de bulunan

(الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)

(يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ)

(وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ)

gibi bazı müteşâbih âyetlere[39,40,41] istinâden Müslümanlar'a Vâcib Teâlâ hakkında hâşâ bir şekillendirme fikri isnad etmiştir. Halbuki adı geçen muallim, hiçbir yerde Müslümanlık nâmına, hattâ son zamanlarda Avrupa'dan sirayet eden tasvire alâka dolayısiyle olsun hâşâ Cenab-ı Hakk'a âid bir sûret görmüş veya işitmiş midir? Yukarıda zikredilen âyetlere gelince onlardaki yüksek i'câzı henüz muallim cenabları takdir edemezler. Bu gibi Âyât-ı Şerîfe hakkında mânâsına nüfuz

39 – «O rahmân olan (Allah'ın emr-ü hükmü) arşı istilâ etmiştir.» Sûre-i Taha: 5.

40 – «Allah Teâlâ'nın (kudret) eli onların eli üzerindedir.» el-Fetih: 10.

41 – «Ancak azamet ve ikram sâhibi olan Rabb'inin zatı bâkî kalacaktır.» er-Rahman: 27.

etme beşeriyetin idrâki fevkinde ve murad-ı ilâhî her neden ibâret ise öylece aynen ve te'vilsiz itikat edilmesi, yahut Arapça'nın belâgat kaidelerine ve kesinleşmiş İslâmî akîdeler dairesinde te'vil olunması gibi iki görüş vardır. Sonra Allah-u Teâlâ hakkında bu gibi tâbirler kendi ilâhî zâtı tarafından varid olan kelimelere münhasır kalması lâzım gelerek bunlara kıyâsen hiçbir kimse tarafından hiçbir te'vile itimad ve emsâline cesâret olunamıyacaktır.

Fotoğraf mes'elesinde benim kendime mahsus bir hissim de vardır. Bunda insanların izzet-i nefsine, vakarına münâfi bir hal, gizli, âdî bir mânâ anlıyorum. Meselâ, kendim fotoğrafımı aldırmak faraziyesine karşı tab'ımda çirkin görme hissi buluyorum; fotoğraf benim bir temsilim olduğuna nazaran bunu, dost ve düşman ellerine tevdi etmekten hissim beni uzak durmaya sevk ediyor. Benim lâubâli olamayacağım insanlarla resmimin lâubâli olmasına bir türlü gönlüm râzı olmuyor. Faraza fotoğrafımı eline geçiren bir adam, beni sevmeyenlerden olduğu cihetle tahkir ederse.. diyorum. «Ama bundan ne hasıl olur? Fotoğrafın böyle şeylerden müteessir olması tasavvur edilemez» denilmemeli. Çünkü aksi şekilde fotoğraf hakkında hürmetin sahibine âid olduğu farzediliyor ya!. Daha doğrusu ben resmimin rastgele bir ihtiram hissine muhatap olması sûretiyle de bir takım tâyin edemiyeceğim insanlarla teklifsiz, lâubâli bir halde bulunmaktan çekiniyorum.

Hâsılı insanın gölgesi ancak kendisine tâbi olması lâzım geleceğinden benim gölgemin, temsilimin kim bilir kimlerin meyillerine tâbi olarak ne gibi muamelelere hedef olacağını tâyin edemeyeceğim bir halde bulunmasını tecviz edemiyorum. Ve benden ayrılan resmimin hürriyetinin ortadan kaldırılmış olmasını benim hürriyet hukukumun ihlâl edilmesine benzetiyorum. Ve işte bu hissiyat iledir ki; muhterem bir adamın sûretini yapmak, hürmeti ihlâl eden ve o zâtın kendiliğinden böyle bir şeye muvafakatı bir hafiflik eseri oluyor. Meselâ

bazı dükkânların camekânlarında birçok eşrâf ve büyüklerin fotoğraflarını teşhir edilmiş görüyorsunuz. İşte bunlar para ile satın alınmış bir takım insan modelleridir ki kendi kendilerinin hürriyet haklarına sâhip olamayarak, mâliklerinin, mutasarrıflarının koyduğu yerde, istediği vaziyette durmaya mahkûm bulunuyorlar. Tıpkı sarhoşluk ve hastalık tesiriyle farkında olmadan bir yerde kalmış insanlar gibi ki, hiçbir vakit bu insanlar kendilerine geldikten sonra geçirdikleri hallerden dolayı ya nefrete şayân veyahut merhamete muhtaç addedilmekten yakalarını kurtaramazlar.

Mâhir ressamların san'at eseri ve marifetleri bulunan ekseriyetle sûret ve temsilleri ihtiva eden tablolara karşı da kıymetbilirlik nam ve ünvanıyle bir nevi itina vardır ve bu hal medenî itiyatlardan, zevk sahibi olmanın icaplarından olmak üzere o kadar teessüs etmiş ve umûmîleşmiştir ki; «Şimdi bunlara karşı da acaba ne diyecek, nasıl tenkitlerde bulunacak» diye birçok okuyucularımın istihfaf ve istihzaya hazırlanacaklarından eminim. Fakat onlar da emin olsunlar ki, evvelâ beşeriyetin menfaat ve faziletlerini herkesten ziyade takdir eden, lâkin ciddiyet ve hakikat üzerine müesses olan İslâm Medeniyeti böyle alâyişlere, böyle mâlâyânilere karşı o kadar çılgıncasına alâka gösteremez. Buna misal olarak tarih-i sadr-ı İslâm vak'alarından birini nakledelim:

Hazreti Ömer'in (r.a.) zamanında fethedilen beldelerin dahilinde bulunan «Kisrâ Sarayı» müştemilâtı meyânında maddî kıymet ve güzelliği cihetiyle bugün milyonlara, belki milyarlara değişilebilen murassâ bir halı ganimetler arasında ele geçirilmiş ve Hazreti Halife tarafından gelen emir ile müslüman gâziler arasında parça parça taksim edilmiştir. İşte bizim güzel san'atın birincilerinden sayılan ressamlık hakkındaki hafife almamız ne kadar cür'etkârlık addedilse bu vak'aya da öylece taaccüp ve teessüf edenler bulunur. Halbuki iyi

düşünülünce **Hazreti Ömer**'in (r.a.) bu mes'eledeki azminin cüretli görüşünün ve tedbirinin yine kendisine yakışan büyüklüklerden olduğu anlaşılır. Çünkü zikredilen halının nefâsetine karşı biraz meftuniyet, bir nevi kalb zaafı göstererek, kemâl-i ciddiyetle ve elbirliği ile yeni yüksek bir dinin hâkimiyetine çalışmakta olan bir kavmin başına erkeklerden ziyâde kadınlara yaraşan ve bugün sebep olduğu nihâyetsiz masraflarla medeniyet âlemini bîzâr eden ziynet iptilâ ve âlâyiş gâilesini çıkarmamak için öyle yapılması lüzumlu idi. Husûsiyle Dünya'yı hiçe sayan **Hazreti Ömer** (r.a.) nazarında böyle şeylerin hiç ehemmiyeti yoktur. Eğer bu gibi fazla ihtişamın bir melîk için fâidesi olsaydı Kisrâ Devleti'nin başından arta kalmazdı. Başlangıçta şöyle bir sözüm geçmişti: «Kur'an-ı Kerîm insanların geçim ve muâşeret kanunlarını, ahlâkını, medeniyetini; en ciddî, en nezîh, en sâde ve en umûmî bir sûrette tanzim eder.» İşte o cümledeki kayıtların mânâlarına dikkat edildiyse şuracıkta okuyucunun zihnine ısındırmaya çalıştığımız hakikatler daha güzel anlaşılır.

Tabiat levhalarını aynı aynına tasvir etmek nokta-i nazarından pek büyük bir kıymet ve ehemmiyeti hâiz olan tablolar ve meselâ duvarda gösterilen açık bir oda kapısından içeriye doğru giden vehimli bir adamın gözünün odada bir mangala düşecek gibi bir vaziyet alan çocuk resmine karşı âdetâ bir kazâ manzarası müşahede ediyormuşcasına telâşa düşmesi, velhasıl temâşâ edeni yanıltan bütün resim hikâyeleri pek büyük bir hüner ve mârifete delil olmakla beraber maatteessüf ciddî ve hakikî bir menfaatleri yoktur. Akıllı bir kimse sâdece bir taaccüp ve gariplik duyması mukâbilinde o kadar ehemmiyetli noktayı feda edemez. Attığı iğneleri müteselsilen yekdiğerinin gözüne saplamak sûretiyle san'at ortaya koyan bir hüner sahibine mükâfat olarak bir zatın bir çuval iğneyi birden ihsan ettiği ve bunu ne yapacak sualine cevaben de

kıyamete kadar birbirine geçirsin dediği meşhurdur. İşte o güzel san'atları sevenlerin perestiş derecesinde meftûn ve hayranı olduğu tablolarda ışık oyunları ile gözleri ve fikirleri kamaştıran, aldatıcı medeniyetin insana aşıladığı hisler ve sefâhetten uzaklaşarak düşünülmek şartıyle iğne hikâyesinden farkları yoktur.

Velhasıl bu tablolar kat'iyyen beşeriyetin doğrudan doğruya ihtiyaç duyduğu şeylerden addolunamazlar. Ama bu gibi yapılmış güzel san'at eserlerini, aslî ihtiyaçlarını ziyâdesiyle temin eden servet sahipleri para verir ve insanlar bazan böylece heves ve şehvetleri yolunda masraflar yapmaktan çekinmeyerek buna mâlî imkânlarının selâhiyet mükâfatı olmak üzere kendilerine kalben lezzet verebilecek güzellik ve ziynetler adını verebilirler diyenler vardır. Halbuki meselâ bin lira bedelinde alınan bir tablonun vereceği büyük neş'eye, o meblâğın yarısı ile beşyüz fakiri sevindirmekten gelen hamiyet zevkini ve insaniyeti tercih edemeyen ve diğer yarısını geniş imkânları sâyesinde bu gibi hakikî iftihara vesile olacak müessir bir işe muktedir olduğu servetinden istimal etmiyen bir adamın kibarlığına ve aklına, medeniyet göreneklerine esir olmayan hür bir akılla şaşması lâzım gelir. Ama bu gibi medenî ihtiyaçlar o gibi insanî vazifeleri de îfâdan sonra servetin çok fazla olmasıyla elde edilir, denilirse bizim deminki arzettiğimiz kıyasın her ihtimâle karşı kâbil-i tatbik olan kat'î mukayeselerden olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü servet ne kadar fazla olsa yine muâvenet edilecek fukara bulunur ve en sonuncu fakirin memnuniyeti en birinci ziynetten çok daha mühim ve lüzumlu olması icab eder.

«Bu sözler doğrudur. Ama insanlar hususiyle servet sâikiyle ziynet ve sefahetten büsbütün mahrum edilemezler. Beşer hayatının buna az çok ihtiyacı vardır. Çünkü insan her vakit ciddî şeylerle meşgul olamaz, bazan da gözünü, gönlünü açacak şeylere vakit ve naktini sarfedecek; gülecek,

eğlenecek ve hatta oynayacaktır.» denilmesi hiç doğru olamaz. Çünkü bunun dâima insanları bu halde görmekten, yani görenekten başka delili yoktur. Halbuki yine görenek ve vak'aların delâletiyle uzak kalmadıkları fiilleri güzel kabul edebilir miyiz? Hem beşeriyette sefâhat niçin zarurî olsun? Gece gündüz istirahat bilmeyen zenginler, milyonerler bulunduğu halde sefahete istirahatten daha üstün nazarıyla bakılabilir mi? Halbuki din insanların bilcümle hakikî ihtiyaçlarını karşılaşmış, büyük hazların hiçbirisinden kendilerini mahrum bırakmamış, men ettiği hal ve iştihâlardan her birinin yerine mübahlardan bir şey ikame eylemişdir.[42] Bazı memnû yiyeceklere mukabil bunca nefis yiyecekleri, sarhoş edici şeylere karşı lezîz meşrubâtı tecviz etmiş, fuhşu takbih eylediği halde en güzel kadınla izdivaca selâhiyet vermiş, gâyet mahdud bir çerçeve dahilinde sıkıştırılan san'at manzaralarına kıymet verir ve ayrıca Dünya'nın en geniş, en nefis bir güzel manzaralar meşheri olan hilkat levhalarını dikkat nazarı önünde bırakmıştır. Fâiz'in emniyet görünüşü altında ibraz eylediği sîma-yı meskenete ve kumarın geçici nefsânî hazlarla yaldızladığı çirkin çehreye atf-ı nazar etmeyip biri tarafından «ticaret»[43] gibi yüksek bir sevgilinin uzattığı samimî eli kabul eylemiş, tiyatro, gazino ve emsali yerlerde para kazanmak maksadiyle vakit öldürmek gibi iki muhtelif ve gergin hissiyatın, hususî kıymetinden uzak dakikaları arasında elde edilmesine çalışı-

42 – Hatta fıtratın âdilâne ve güzel esrârından olmak üzere insanların haz duyduğu şeylerde aslında gayet derin bir müsâvat saklıdır. Çünkü hakikî iştiha ile yenen yavan ekmeğin lezzeti, her gün yenen muhtelif nefis yemeklerden fazla olur. Bazan da çirkin bir kadına güzel bir kadından fazla meftun olunur. Demek ki, hayatta bazı fevkalâde haller müstesnâ olmak üzere; zengin ve fakir herkes için saâdete vasıta bulmak ve onu elde etmek mümkündür. Ancak bir çok kimse saadete vesile olabilecek vasıtalardan istifade yolunu bilemediğinden hayatlarını kendi kendilerine zehir ederler.

43 – «Dürüst tacir Allah'ın dostudur» Hadîs-i Şerîf.

lan zevklere mukâbil âile bucağında , ost, akraba arasında, sohbet odalarında ilmî ve edebî musâhabelerde bulunan tertemiz zevklerin saâdetini tercih etmiştir.

İşte kendini bilen insanı eğlendirmek ve neş'elendirmek için ziyâdesiyle kâfî olan şu vasıtalara kanaat etmiyerek başka şekillerde eğlence arayanlardan insana ilelebet yüz karası olacak fiilleri tercih eyleyenler ve bazan mevcut sefâhet nev'ilerinden bıkıp usanarak iç sıkıntısından intihar edenler bulunduğu işitilmiştir.

Evet, insanların nefsânî hareketlerden tamamen ayrılmamaları, kusurdan ârî bulunamamaları mânâsında doğrudur ve itiyât ile tey'id olunan bu gibi hallerden kurtulmak ve hattâ bu itiyadın hergün okuttuğu gaflet dersi yüzünden bunların, nâkıs insanların işlerinden olduğunu anlamak pek kolay birşey olmadığı herkes tarafından kabul (imiştir. Ancak yüksek insanî mertebelere ulaşmak da tab. iyle herkese nasip olmayan faziletlerdendir.

Dinimizin en yüksek meziyeti, en kâmil hizmeti ise, bize insanlıktaki o anlaşılmayan kusurları, o tab'an cezbedilmiş olacağımız ayak kaymalarını bildirmiş olmasıdır. O gibi hallerden kendini alamayanlar, dinden çıkmış olmazlar.

İslâmî hükümleri muhakemelerinde şekillendirenlerin ne kadar yanlış garabetlerine ve ne kadar anlayışsızlıklarına tesadüf ediyoruz: «İnsanların, eğlence, hatta sefâhat nâmına hiçbir hareketine, hiçbir zamanda müsaade edilmezse bu hal tabiatüstü bir muhal iş olur» diyorlar. Bu iddia fazla mübalâğalıcadır. Arzettiğim veçhile görenekten başka delili olmamakla beraber vazifesi iyiye iyi, fenaya fena demekten ibâret olan şer'î kanun başka türlü ne yapmalıydı? Bunların aklınca, sefaheti az olmak şartiyle hoş görmeliydi, demek olacak. Halbuki böyle kanun olmaz. Fenânın azını müsamaha nazarıyla görerek, bir şeyin azlığı ile çokluğunu seçememek şer'î kanunun yüksek ihâtasına yakışmaz. Kendisi fenalığın azının

zararı yok demek nevinden bir hata eseri gösteremeyeceği gibi, fikirleri tashih için bunu böyle söyleyeni de ağırca muâheze eder. Sonra fenânın, azındaki fenalık dahi iz'an ve takdir edilerek vukubulan kötülüklerin tövbesiz, azının affolunması umulur ve çoğunun affolunması mümkündür. Tövbe ile azının da çoğunun da afvı muhakkak bir halde bulunur. İşte görülüyor ki; hükümlerinde oldukça şiddet ve tevehhüm ettikleri Şeriatimizde bilâkis müsâmaha, bolca mevcuttur. Ancak yanlış anlamak cidden reddedilmiştir.

Fırsat düştükçe söylemekten uzak kalmadığımız veçhile şimdi bilmünâsebe yine arz edelim ki; Dinimiz amellerden ziyâde itikatlar üzerine müessestir[44]. Hattâ bir yazının imzası veya bir devletin bandırası kabilinden bazı şiâr hariç olmak üzere hiç bir fiil, hiçbir günah müslümanı dinden çıkaramaz. İlim ve mânâların tercümanı olmak itibariyle lâfız ve ibârelerin de ehemmiyeti vardır. Bu noktalar gözetildikten sonra dinimizce memnû olan herhangi bir cürmü irtikâb eylemek büyük günâhlardan da olsa kusur itiraf edilmek şartiyle dinsizlik değildir. Yalnız irtikâb olunan cürüm, Dinin kâide ve hükümlerinden birini istihfaf veya men'edilen şeylerden birini mubah görmek mahimî ve itikadî esaslara dokunur. Meselâ gece gündüz saryetinde olmaması lâzımdır. Çünkü bu, dini teşkil eden ilhoş olan ve fakat şu haline tasvip nazarıyla bakmayan içkiye müptelâ kimse, imânını muhafaza eylediği halde, açıktan bir adam ağzına bir damla içki dahi koymaksızın deminki şahsa taraftarlık ederek: «Kabahat mı etmiş?» deyivermekle iş biter.

44– Bu sözümün: «Din; Allah ile kul arasında bir emr-i vicdanîdir; insanın fiil ve hareketlerine karışmaz.» tarzında bazı yeni ifâdelerden duyulan sözlere benzetilmesine katiyyen râzı olamam. Bizim maksadımız din insanların nazarî ve amelî bütün ahvâlini nezâret altında bulundurduğu halde amellerinde kendine mahsus bir itikadî ciheti bulunduğunu ve bu cihetin ehemmiyet derecesini anlatmaktır.

İşte bu dinde çok bilmek, fikir ve lisanını güzel idare etmek, en ziyâde dikkatli ve uyanık bulunmak işe yarar. Onun içindir ki; bir âlimin Allah nezdinde yetmiş âbid kimseden üstün olduğu, bu dinde bir düstur ve beşerî vazifeleri «Allah Teâlâ'ya tazim ve mahlûkâtına şefkat» ile hülâsa eden Hadîs-i Şerîf meşhurdur.

Şu tafsilâta binaen dinin yapılması lüzûmlu emirlerine riâyetçe bazı kusurları bulunan adamların meselâ makalelerimize zemîn ittihaz ettiğimiz veçhile faiz alanların, çalgı dinleyenlerin, fotoğraflarını aldıranların, saçını veya boynunu gösteren kadınların, bize, zikri geçen hallerinden uzaklaşmalarından ziyâde, iyi bir şey yapmış olmadıklarını anlamaları matlûbdur. Günâh işlemiş olmayı çok görerek o günahın mâkûl ve tabiî bir hareket olduğunu isbata kalkışmakla bu defa küfre girmek tevfik ve hidâyetten nasibi olmayan bedbahtlara mahsus bir hüsrandır.

Zünnar kuşanmak, gayr-ı müslime mahsus kıyafete girmek, hattâ umûmiyetle bilintizam onlara benzemek kabilinden olmakla beraber Şeriat nazarında inkâr emâresi ad ve itibar olunduğu için kalbî tasdiki ihlâl eder. Emâreye istinâden vâki olacak hüküm zâhirîdir. Binaenaleyh hakikaten cehd ve inkâra delâlet etmez tarzındaki te'viller fâidesizdir. Çünkü şer'î kanun, o gibi halleri cehd ve inkâr yerine kâim olmak üzere telâkkiye karar vermiş ve bu kararı ilân etmiş olduğu için bundan sonra muhâlif hareketlerde bulunmak her ne sûretle olursa olsun, bir mânâ ifade eder.

Bahsimizden hayli uzaklaşmış olduk ise de şu birkaç cümleyi söylemeden burada sözümüze son vermiyeceğiz:

Biraz evvel «Tasdik ve ikrara zıt olmayan herhangi bir cürüm büyük günâhlardan da olsa kusur itiraf edilmek şartıyla afvı kâbildir» demiştik. Buradaki itiraf Hristiyanlık Âlemi'nde papaza karşı yapılması mutad olan itiraflar kabilinden değildir. İslâm Âlemi'nde Cenab-ı Hak'tan başka hiçbir kimseye karşı

günâhın itirafı mecbûriyeti olmadıktan başka günâhı diğerine hikaye ve ifşa eylemek de ikinci bir günah olur ve hattâ bu cihetle işlediği günahı ilân eden fâsıkın İslâm hukukunda mevkii hayli düşüktür. Günah bizce ne kadar gizli tutulursa, o kadar afvı kolaydır. Suçlu olmak üzere tanınan adamlarda, izzet-i nefs ve insanî haysiyet kalmayacağı ve bu sûretle itham edilenlerden cemiyet için bir hayır beklenemiyeceği cihetle bu fikir pek yüksek ve tabiîdir.

İslâm Dini'nde kul hakları karışmayan günahlar, kalben samîmî bir pişmanlık ve ciddî bir azm ile bir anda sanki hiç işlenmemiş hale geliverir. Yalnız bu nedâmet ve pişmanlığın sâir garazlardan doğmayıp sâdece Allah korkusuna müstenit olması şarttır!.. Meselâ doğru mülâhazalara istinaden veyahut halka karşı haysiyet ve namusu ihlâl edici olduğundan dolayı fuhşiyatı terke karar vermek tövbe değildir. Bu noktalara dikkat olunarak hâlis niyet ve samimiyetle yapılan tövbeler Allah indinde kat'î olarak makbul ve bu hususta hiçbir fert tavassut ve müdâhele selâhiyetini hâiz olamaz. İslâm Âlemi'nde yalnız bu değil, hiçbir vazife papaz ve emsali bir ruhanî sınıfın varlığına bağlı değildir. Meselâ cenazeyi, usûlünü bilen herkes techiz eder ve namazını kıldırabilir. Gerek bunun için ve gerekse câmilerde namaz kıldırmak için imam tâyini, işi kolaylaştırmak maksadiyle ittihaz edilen bir örfdür. Yoksa cemaatten ehliyet ve malûmatı hâiz bulunanlar, hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar, bu vazifeyi ifâ edebilirler. Müslümanlar arasında namazlarda sarıklıların (ilmiye sınıfından olanların) imametliği ötedenberi âdet olmakla beraber, İslâm Dini'nin kabul ettiği bir kisve de dinen tercihe şâyândır.

Sûret bahsine dönüyoruz. Bu bahiste şurasını da söyliyelim ki; beşeriyetin aslî hâcet ve hakikî maârifine nisbeten ikinci ve belki üçüncü derecede kalan bu ressamlık ve heykeltraşlık san'atı ile meydana gelebilecek bedîî eserlere, insandaki zevk hassalarını okşaması itibariyle medeniyet için

mutlaka lâzım ise, bu hususta bir sûretin –canlı olduğu farz edildiğine göre yaşayacaktır– âzâsı tam olmamak şartiyle tasviri hakkında mevcut olan şer'î müsaadeden istifâde etmek mümkündür ki, biz bu müsaadeyi sûistimale uğratılmamak ümidine istinaden okuyucularımıza söylemiştik.

Buraya kadar sûret ve heykellerin mühim bir fâidesi olmadığını isbat ettik. Gelelim mahzurlarına:

Ruh sâhibi varlıkları tasvir ve tersim eylemek, Vâcib Teâlâ Hazretler'inin halikiyet sıfatını taklide cesâret demek olarak daha ziyâde bir şiddet ve umûmiyetle memnû olduğu gibi bunları evlerde bulundurmaktaki yasağın hikmeti de putperestliğin doğduğu menbaı tıkamaktan ibâret olmak üzere tahmin olunur. «Bundan sonra sûretlere tapacak kadar şaşkın adamlar kalmamıştır. Yahut benim kendi hakkımda o ihtimâl imkân hâricindedir!... Binaenaleyh memnûiyetin sebebinin yokluğu ile men edilen şeyin de zevâli lâzım gelir» diyerek kendi kendine fetvâ veren bazı ukalâların akıl ve idrâkini kendi seviyelerinde düşünerek meselâ birçok eski hurâfelerden hâlâ vazgeçirilemeyen kadınlarla, safdil avâmın bu yolda müşâhede edilen meyillerinden gafil bulunuyorlar. Hele putperestliği men' tâbiri ile, putperestliğin ihtimalini men' tâbiri arasındaki farkı anlamıyorlar. Halbuki putperestliğin bugün kendi olmasa bile, ihtimali mevcuttur ve yarın bizzat kendisinin de vâki olmayacağını kimse temin edemez. Sonra bu adamlar kendileri hakkında söyledikleri sözlerle de putperestlik ihtimalini men' için vaz' edilen bir kanunun umûmî olması lâzım geleceğini takdir edememiş oluyorlar. Ayrıca şundan da gafil bulunuyorlar ki; bir şer'î hükmün incelenmesi, sebebin, hükmün sarahatinden hariç kalan yerlerde cereyanı varsa bunun, oralara da teşmili maksadiyle ve içtihad rütbesini hâiz olanlar tarafından yapılacak fiili yani fıkıhta «kıyas» nâmını verdiğimiz ameliyatı gerektirir. Yahut hükmü, daha kuvvetli bir ehemmiyetle infaza medâr olmak üzere

düşünülecek bir cihet olup, yoksa bir şer'î hükmü sarih mahallinden iptal edip ayırmak, hiç yokmuş gibi bir hale getirmek için ta'lile kalkışmak hiçbir vakit câiz olamaz. Baksanıza sarhoşluk veren şeylerin yasaklığının sebebi, sarhoşluk vermek farzedildiğine göre, şaraptan sarhoşluk vermiyecek kadar azı câiz görülebilir mi?

Bir de mukaddimemizde «Her hususta emre harfiyyen yapışan hizmetkâr, sebep arayan, mânâ veren hizmetkârdan daha çok makbul olur ve bu sebep arama keyfiyeti âmir ile memur arasındaki idrak mertebesinin farklılığı nisbetinde tehlikelidir.» demiştik. O sözümüzün son cümlesini burada biraz izah edelim:

En zeki, en dâhi bir âlimin en câhil ve en gabî bir uşağına karşı verdiği emirlerin uşak tarafından «Bizim efendinin muradı şöyle olmalıdır, böyle olmalıdır» tarzında verilecek mânâlara göre icra edilmesi pek garip yanlışlıklar doğurur değil mi? Halbuki Cenab-ı Hak veyahut Resûl-i Ekrem ile bizim aramızdaki nisbet, misalde gösterilen nisbet ve mesâfeye de kıyas edilemez. Onun için falan hükmün sebebi şudur diye hüküm veremeyiz. İşte resmin yasaklığının sebebi de yukarıda söylediğimiz şeyden ibâret olması kat'î değildir. Mümkündür ki; ondan başka bir şey olsun!.. Daha başka ne olabilir dersiniz? Diğer bir sebeple şiddetle men edilmiş bulunan tasvir san'atının revâcına hizmet etmesi, yâni isyana yardım kabilinden olması cihetini de ileri sürmek mümkündür. Sonra bunun dinen men edilen şeyleri kolaylaştırmaya yardımcı olması ileri sürülemez mi? İslâmiyet'te kadınların örtünmesinin fuhşa karşı çektiği perdeyi, tasvir serbestisi haylice yıkar ve zarar verebilir. Erkek, şahsını görmediği kadının fotoğrafını ele geçirmek ve kadında güzelliği, çirkinliği hakkında tamamen karar verecek kadar yüzüne bakmaya sıkıldığı bir erkeğin resmi karşısında geniş geniş müşkilini halletmek imkânını bulur.

Resmin memnûiyetinin ta'zim kasdiyle kayıtlanmış olmasını fıkıh kitaplarından telâkki eden bazı güç anlayışlıların yanlışlarının menşei, fakihlerin bahsinde temsillerin namaz kılınan mahalle nisbetli mahzurlu bir mevkide, yâni önde veya sağda, solda, yahut yukarda bulunmaması lüzûmuna dâir olan sözleri olacaktır. Halbuki «muazzam» tâbiri ile «fukaha-yı izam» sâdece resmin namaza zarar veren mevkiini tâyin etmişlerdir. Nitekim maksatlarını yine kendileri tefsir ediyorlar. Yoksa hakikaten ta'zimi, câiz olmamak yahut alelâde namaza zarar vermek şöyle dursun, küfrü icabettirir.

Bu münâsebetle hatırıma geldi: Bazı dikkat sahipleri oruç ve namaz gibi dinî hükümlerimizin sıhhî fâidelerinden bahsederler: Cenab-ı Hak tarafından emredilen bilcümle mükellefiyetler, elbette menfaatli ve faydalı şeyler olacağı cihetle zikrolunan hal de fenâ değildir. Ancak şurasını nazar-ı dikkatten ayırmamak lâzımdır ki; biz o şer'î emre kendi maddî menfaatlerimizi ve belki uhrevî menfaatlerimizi düşünerek yapışmış olmayacağız. Biz sâdece emrolunduğumuz için ve âmirimizin buna en çok lâyık olmasından dolayı yapışacağız. Hattâ vazife icabı ifa ettiğimiz veya sakındığımız şeyler, Allah'a karşı birer fedakârlık, birer hizmet, külfet ve meşakkat tarzında olacak... Namaz kılmak için yorulacağız. Oruç tutarak zayıflayacağız ve bu ibâdetlere alışkanlığımız ikinci bir tabiat halinde icrâ olunmalarını icab etmiyecek. Velhasıl

أَفْضَلُ الاعْمَالِ اَحْمَزُهَا

Hadîs-i Şerîfinin mânâsı olan «Amellerin en faziletlisi meşakkatli olanıdır» nüktesi mer'î olacak ve kendimiz için olmayan şu çalışma sonunda istifade sağlamış olursak, orası bizce maksud olmayıp sâdece mâbudumuzun bizim hizmetimizden kat'iyyen müstağni bulunduğunu ve bu cihetle de

O'na şükran borçlu olduğumuzu bilmeliyiz[45].

شكر الالـه نعمـة

موجبة لشكره

فكيف شكرى بره

وشكره من بره

Velhasıl şer'î hükümlerin sebepleri ve gizli hikmetlerini tereddütsüz tâyin ve ihâtâ bizim gibi âciz kişilerin işi bulunmadığını ve böyle yüksek vazifelere karışmanın haddi aşmak olduğunu bilmeliyiz.

Şer'î hükümlerin ta'lili münasebetiyle hatırımıza bir bahis daha geldi ki, onu da kaydetmeden makalemize son veremiyeceğiz. Altın ve gümüşün erkekler hakkındaki adem-i cevazı sebeplerinden olmak üzere kadın gibi süslenmek ve böyle süslü taş parçalarıyla kendisine şeref vermek erkeklik şanına uygun olmayacağı tarzında bazı mülâhazalar dermeyan edildiği zaman, birçok insanların, mesela altın kordonlarını göstererek «Lâkin şu zamanda işte biz bunu sâdece saati tutmak için bir bağ, bir zincir diye kullanırız ve bununla ziynetlenmek ve iftihar etmek hatırımıza bile gelmez.» dedikleri işitilmiştir ki; bu da insanın pek iyi düşünmeden, kendi hissiyatını hakkiyle tetkik ve tahlil etmeden söylediği sözlerdendir. Çünkü hem altın kordon takınmak, hem de bundaki süs ve iftihar hissini hakîr görmekle süslenmek ve iftiharın daha derin, daha kat kat gizli bir noktasına kadar ilerlenmiş olduğunun farkına varılmıyor demektir.

---

45 – Allaha şükretmek bir nimettir
Bu da bir şükrü muciptir
Ben buna nasıl şükrederim
Şükür de kendi ihsanıdır.

TALÂK

İslâm Dini'nde «talâk'ın erkeklere âit bir hak olması» mes'elesinin isbatı için naklî deliller iradı, mâlûmu ilâm derecesinde lüzumsuz birşey olduğundan bu bahsin ilk kısmında, evvelki bahislerde olduğu gibi naklî delillerle meşgul olmayacağız. Çünkü bütün şer'î nasların, vukû-u, talâkı erkekler tarafından sâdır olan bir fiil olarak göstermesi ve bunun lüzumundan olmak üzere zevci mutallik (boşayan) ve zevceyi mutallâka (boşanan) nâmiyle yâdetmesi, bu hususta hiçbir şeye hâcet bırakmayacak derecede sarih ve kat'îdir.

Bu dinde öyle zannolunduğu gibi erkekler, talâk hakkında mâlikiyyet hususunda istiklâle sahip olmayıp bunun pek çok şartları mevcut olduğunu ve o şartlardan biri de

وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

Âyet-i Kerîmesi'nden[46] anlaşıldığını vaktiyle gördüğüm bir kitabında söyleyen Mâbeyn-i Hümâyûn mütercimlerinden ve sâbık Maârif Meclisi âzâsından doktor **«Sabunciyan Lûiz»** Efendi'nin bir taraftan İslâm Dini'ni müdâfaa ve diğer taraftan da İslâm âlimlerini, Kur'an-ı Kerîm'in mânâsını anlamamış olmakla muaheze tarzında yazdıklarına karşı ise hâlâ, cevap vermekten ziyâde okurken mecbur olduğum tebessümlerimi

46 – «Hâmile olan boşanılmış kadınların iddetlerinin bitmesi doğum yapmaları ile hâsıl olur.» (et-Talâk Sûresi: 4.

tekrara ihtiyaç hissediyorum.

Talâk'ın aklî cihetine gelince, bu mesele, erkeklerin kadınlara üstünlükleri esâsına istinad eder. Yani mezkûr esas sâbit olduktan sonra, erkeklerin talâk hakkına mâlikiyyetini ayrıca isbata lüzum bile kalmaz.

Erkeklerin rüçhaniyet ve üstünlüğü ise taaddüd-i zevcât bahsinde haylice izah ve isbat edildiği gibi zaten bu cihet âlemin yaratılışından beri Dünya'nın her noktasında kendi kendine apaçıktır. Filvâki bütün cihanda bulunan kadınların erkeklere nisbetle hâiz oldukları mevkie bakılsın!.. Metin fikir veya hüzün ve kederin pençesine bedel tatlı bir saâdete mâlik bulunan şu kadın taifesinin son zamanlarda Avrupa'da nâil olduğu ihtiram makamı bile, erkeklerin himayesi altında iktisap edilmiş âcizliklerini gösteren bir şereftir! Evet, kadınlar modasına göre meselâ arabanın sağ tarafına alınmakla tercih ve takdim edilmek derecesinde kalıp onların takaddüm etmesi şeklinde değildir. Sonra; ortaya çıkan bu himâye şerefinin menşei ne olabilir? Kadınların satvetleri mi? Asla! Çünkü baksanıza himâyeye dayalı şeref diyoruz. Münakaşa meydanlarında erkekleri mağlûp eden kadınların bulunduğunu söyleyenler vardır. Lâkin **Kara Ahmet** gibi erkekleri değil ya!... Doğrusu arasıra tesâdüf edilen o gibi nâdir vak'aların «Dünyada her kadını yenecek bir erkek, her erkeğe yenilecek bir kadın bulunmak» kadim kâidesine karşı kaale alınmaya bile değecek bir ehemmiyeti olamaz!..

Şeref'in menşei kadınlarda saklı olan zekâ ve dirâyet olsun. Nitekim bedenî kuvvetlerinin ziyâdeliğini söylemeye cesâret eden kadınlara fazla ehemmiyet atfedenler, aklî kuvvetlerinin fazla olduğunu da iddiadan geri durmazlar ve bu hususta deminki münakaşa meydanlarına nazire olacak müsâbaka imtihanlarını zikrederler. Lâkin bunların, ekseriyetin görüşlerine muhâlif fikirler olduğunu herkes bilir. Eğer böyle birkaç cüz'î şeyle küllî kâide ve kaide-i umûmiyye sâbit olması lâzım

gelse, Dünya'nın bütün aslî kâideleri bozulurdu.

Kadınların akıl ve fikrinden istifâde edilmek nokta-i nazarından insanlar arasındaki içtimaî mevkilerinin derecesini şundan da anlamalıdır ki; kadınları müterakki addolunan milletler de dahil olmak üzere hiçbir hükümette kadınların, elde ettikleri muvaffakiyetler itibariyle erkekler derecesinde bulunmadıkları fiilî bir vakıâdır. Hal böyle iken, herhangi biri tarafından bunların aklî kuvvetce erkeklerin fevkinde sayılması çok mânâsız olur.47

---

47 – **İstidrat:** Memleketimizin tedennî halinde kalmasını sırf kadınlarımızın tahsile bîgane kalmalarından bilerek ve felâh bulmamız için herşeye, her ihtiyacımıza takdimen kadınlarımızı okutmak lüzûmunu yeni bir nakarat ahengi ile tekrar ederek bir taraftan lisanlarına, kalemlerine efkâr-ı umûmiye'nin tercümanlığı vazifesini tevcih ve diğer bir taraftan hakikî umûmî efkârın doğru görüşlerini alaya alan, ta'rizlerine muhâtap edinen ukalâmızın pek ziyade yanıldıklarını, pek müfritce düşündüklerini ileri sürebiliriz. Başta İkdam başmuharriri olduğu halde, bu fikirleri yüksek bir hakikat, bir muhkem hikmet şeklinde ileri sürenler, yine İkdam muharririnin yaptığı gibi Almanya'nın terakkisi, şu andaki şevketi, Alman musîkîsinin terakkisi, sâyesinde olduğuna inanmak ve adı geçen devletin Dünya'da kazandığı azamet ve ehemmiyeti **Bismark**'ın siyâsî dehâsından, **Moltke**'nin celâdetli kılıncından ziyâde **Vagner**'in lâtif nağmelerine medyun olduğunu söylemek kadar gülünç bir nazariyeye uymaktadırlar.

Halihazır inkılâbımızı (Meşrutiyet İnkılâbı) kavi ve sâlim bir esas üzerinde takarrür ettirmeden, Anadolu'da, Rumeli'de, Arabistan'da devam eden asâyişsizliğe, açlığa çâre bulmadan; yine mülkümüzün büyük bir kısmında erkek çocuklarımız için muhtaç olduğumuz ibtidâî mekteplerimiz yüzde doksan iken, İstanbul'da Kız Lisesi açmaya çalışanların himmetseverliklerinden emin olduğumuz hüsnüniyetlerine rağmen memleketimizin mizaç ve ihtiyacını hakikaten bilememekte olduklarını biz de en samimî bir hâlis niyetle iddia edebiliriz. «İnsanlığı, insanlığın vazifelerini, tahsil gören anaların terbiyeli kucağında büyüyen memleket evlâdından bekleyebiliriz; eğer kadınlarımız maârif nimetinden hisselerini alsalardı mülkümüz senelerce istibdat dalgaları arasında yuvarlanmazdı. Ahâlimiz bu ahlâksızlığa, bu sefalete dûçar olmazdı» diyorlar. Halbuki eski devirdeki maarifsizliğimiz arasında İstanbul kadınlarının az çok mârifet tahsil edebilmiş olmalarının mükâfatı olarak medenîlerimiz piyanodan, alafrangalıktan konuşmaya özendikleri Fransızca'larıyla lisanlarına, milliyetlerine karşı garip bir bîgânelik hissetmelerinden, takip ettikleri moda mecmualarıyla erkeklerini

Bir de kadınlara hürmet fikrinin en ziyâde şüyû ve revaca mazhar olduğu Avrupa'da sonradan feylozofların görüşleri ile kadınların yalnız ilim tahsili yerine, zevce ve vâlide olmak için iktiza eden ilimlerde ileri gitmeleri lüzumuna kâni olup sâir ilimlerle o kadar meşgul olmanın onlar hakkında muvafık olamıyacağı kabul edilmekte bulunduğuna binaen bahsi geçen şerefin menşeini kadınların aklî meziyetleri teşkil edemiyecektir. Hattâ zikredilen şerefin bir himâye tarzında olması da bu ihtimale mânidir. Çünkü kadınlar, yalnız akılca olsun erkeklerin fevkinde bulunsalardı şahit olunan mevki-i şereflerini erkeklerin himâyeleri sâyesinde elde etmek ihtiyacına düşmeden temin etme çâresini bulurlardı.

Kadınlara mühim işler tevdi etmek, büyük memuriyetler vermek fikri de, gelip geçici modalar gibi karara bağlanamamıştır. Bir muhârebenin en dehşetli, en can alacak deminde harb idâresi ile meşgul olan kumandanın fevkalâde bir rahatsızlığa maruz kalmasının, yahut mühim bir siyâsî mes'elenin en ziyâde itidâle ihtiyaç gösterdiği bir sırada memurun «isteri»si tutmasının ne kadar garip olacağı göz önüne getirilir ise bu gibi fikirlerin ne derecede tatbik kâbiliyeti olduğu anlaşılır.

Öyle ise kadınlardaki şeref ve meziyetin menşeini, erkekler için âile saadeti sebeplerinin kadınlarla hazırlanabilmesinde aramalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerîmimiz, kadınlarda

---

daha fazla masrafa sokmaktan, daha fazla maaşlı bir memuriyet almak çaresini araştırmaya mecbur etmekten ve bütün bu ilim ve mârifet iktisablarına mukabil bizdeki eski mânâsıyle kadınlığından biraz daha uzaklaşmış olmaktan başka ne kazandılar? Biz kadınlarımızın ilim ve kemal kazanmalarına itiraz etmiyoruz. Ancak bizde ilim ve mârifet tahsili bilhassa kız çocuklarımız için «İlim, erkek ve kadın bütün müslümanlara farzdır» düsturunun vaz' edicisi bulunan İslâmiyet'in tâyin eylediği hudud ve kayıtlar dâiresinde olmadıkça bundan hakikî bir menfaat, ciddî bir saâdet semeresi beklemek abestir. Bunu bugün de, yarın da her zaman böyle bilmelidir. İnanmayanlar ileride hakkımızı teslim etmek mecbûriyeti karşılarına çıkınca sözlerimize gelirler!..

olan bu toplayıcı meziyeti bize 1300 sene evvel en beliğ, en vecîz bir ifâde ile bildirmek üzere

هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا

buyurmuştur.[48] Onun için kadınlardaki bu şerefi, bu hasleti biz Avrupalılardan daha iyi takdir ederiz. İslâm Âlemi'nde kadın erkeğin en nefis, en kıymetli muhafazalara konulan ziynet eşyası gibi saklanılır, kıskanılır bir mevkidedir. Kadınlarda bulunan bu şeref, bu kıymet, kendilerine mahsûs dâirede kalmak şartıyla ne kadar büyük görülse yeri vardır. Fakat o dâire haricinde bunlara şeref ve rüçhaniyet vermek ve erkeklere yakışan fazilet ve hasletleri bütün şumuliyle bunlarda aramak câiz olmayacağı gibi, kadınlara hürmeti suistimâl demek olan bu hal, kadınlar hakkında da bir iyilik sayılamaz. Bundan dolayıdır ki, Avrupa kadınları bizim kadınlara nisbetle tabiî hasletlerinden hayli uzaklaşmışlardır. Farzedelim ki; buna mukabil hayli de terakki ve tekâmül eylemişlerdir, fakat âdîleşen cihet fıtraten o kadar mühim, o kadar lüzumludur ki, buna mukabil bir şey kazandığını kabul etmek kâbil değildir.

Şu mütalâamıza bakarak kadınları sırf bir tenâsül gâyesine hasrederek tahsil ve terbiyeden mahrum bırakmak taraftarı olduğumuz anlaşılmamalıdır. Çünkü biz kadınlarda aranılacak meziyetleri erkekler için âilede saadet sebepleri hazırlayabilmek kabiliyet ve iktidarı ile hülâsa etmiştik. Binaenaleyh câhil bir kadın, kadınlık vazifesini de hakkıyla ifâ edemez.

Şimdi şurada bir hülâsa daha yapalım. Erkeğin dünya

48 – «O, Allah'tır ki, sizi bir tek nefisten yarattı, zevcesini de ondan meydana getirdi ki gönlü ona ısınsın.» (el-A'raf: 189)

eşlerini, kadının ev işlerini idâre edecek sûrette yetiştirilmesi lüzumu bugün dünyanın her tarafında uzun tecrübeler ve derin tefekkürler neticesinde kabul edilmiştir. Bu müsellem nazariye ile beraber artık erkeklerle kadınların muvâzenesi mes'elesi de halledilmiş olmaktadır.

Birkaç sene evvel İkdam Gazetesi «İslâm Âlemi» başlığı altında İslâm Dini'ni müdâfaa maksadiyle bir makale neşretmiş, daha doğrusu İslâmiyet'in Avrupa'ca maruf bir taraftarının lisanından sâdır olan bir mükemmel nutku takdirlerle nakletmişti. Lâkin makalenin yahut nutkun münderecatı bana pek garip gelmiştir. Deniliyordu ki:

«İslâm Dini'nde kadınların erkeklerden daha aşağı bir mertebede bulunmasına dâir bâtıl bir fikir yoktur.»

Halbuki İslâm Dini'nin böyle hem yalan hem de yanlış methiyelerden müstağni olduğunu ihtar etmek, vazifelerimizdendir. Hem yalan hem de yanlış tâbirlerimiz mübalâğaya hamlolunmalıdır. Çünkü o cümlede yok denilen şey var ve bâtıl denilen şey de haktır. Hem o derecede haktır ki; yukarıda isbat ettiğimiz veçhile bunu Avrupalılar bile velev zımnen de olsa kat'i olarak kabul etmişlerdir. Yani kadınların ilmî tahsil sahasını tahdit etmişlerdir. Şimdi acaba İslâmî hükümlerden olan bir hakikatı hem de akıl ve hikmete uygunluğu ileri görüşlüler nezdinde teslim olunmaya başlandığı bir zamanda yalanlamaktan maksat ne olabilir? İslâm Dini'ni müdâfaa vazifesine ehliyeti olmayan bazı insanların selâhiyetleri hâricindeki mes'elelere karışarak arasıra bunun gibi bazı hal erbabının sükûtundan ziyâde zararlı ve teessüfe şayandır. Çünkü İslâmî hükümleri tahrif ve muhâlif tarafın reyine yaklaşmak sûretiyle müdafaa eylemek İslâm Dini'ni değil, muhâlif tarafın reyini müdafaa etmek olacağı cihetle bu hareket Müslümanlık için bir hizmet değil, ihânet addolunabilir. Binaenaleyh o yoldaki tekrarlar, işte bu türlü cemilelerle Avrupa'nın dikkat erbabı ve filozoflarını celb edecek ve İslâm âlimlerini de mem-

nun olacak kadar safdil farzediyorlarsa yanılıyorlar. İslâm Dini'nde yalan ve riyakârlık pek kötülenmiştir. Binaenaleyh Avrupalıların bu mes'ele gibi değil de hakikaten gayr-ı makul zannettikleri bir şey, İslâmî hükümleri ihtiva etse, yine de bunu saklamak, inkâr etmek İslâmiyet hakkında şüphe dâvet edici olur. Marifet hakikati itiraf ve onu ispat ve müdafaa etmektir. Bir de zaten Avrupalıların İslâmî kâidelerimiz hakkındaki anlayışları böyle vesikasız menbalardan, gazetelerden, gazeteci kaleminden çıkma eserlerden yahut da şahıslardan iktibas edilmiş olduğundandır ki ekseriyetle aslına mutabık değildir. Binaenaleyh onlar için İslâmiyet'in yüksek takdiri bu hususta ancak doğru bir mâlûmat peydâ etmeleri ile kâbildir. Yani biz sâdece onların dinî hükümlerimizi doğruca öğrenmelerini arzu ederiz. Çünkü bunun o öğrusundan iyisi olamaz.

Mezkûr makalenin garip tarafların an, yahut garip cümlelerinden biri de şu idi: «İslâmiyet'te kadınlar da boşanmayı talep etme hakkına mâliktirler.»

Şimdi bundan ne çıkar? Onu taleb etmek hakkına maliktirler. Lâkin her talep yerine getirilir mi? İşte bu bir sözdür ki, ne yanlıştır, ne de doğrudur. En doğrusu bu bir galât ve teşvişten başka birşey değildir. Eğer İslâm kadınları erkeklerini boşayabilirler demek ise, bu hal İslâm Dini'nde bulunmadığı gibi, bununla sâir din mensuplarına da yaranılamaz. Çünkü bu boşanma usulü, onlara da garip gelir. Yine derin düşünülürse bu fıkrada birinci fıkraya nazire olarak erkeklerin boşanma hakkına malikiyetine dâir İslâm kanunu namına gizli bir mağlubiyet olacaktır. Halbuki o kanunun esas temeli erkeklerin üstün olma temel esası yukarıdaki gibi hakkın yardımiyle isbat edildikten sonra, artık böyle üstü kapalı şüphelere düşürerek terbiyeye ihtiyacımız yoktur. İşte İslâmiyet'te boşanmayı erkekler ikâ edebilirler. Çünkü erkeklerin üstünlük hakkı, âmirlik hakkı bununla tamamlanıyor. Çünkü bir âmir idâresi altında bulunan bir kimsenin alâkasını ke-

sebilmek selâhiyetine malik olmazsa âciz addolunur.

Bir kadının istediği zaman kendini boşama hakkını elinde bulundurarak nikâh akdedebilmesi hakkında bir fıkhî mes'ele vardır ki, bu mes'ele «İşte tamam, İslâmiyet'teki boşanma usulü üzerine dermeyan edilen şikâyetler bastırılmış oldu» tarzında mutmain bir anlayışla anlaşılmaktan ziyâde tevcihe muhtaç mes'elelerden addolunmaya lâyıktır. Çünkü bu telâkki boşama hakkını erkeğe bahşetmekteki hikmetli isâbetin unutulmuş bulunması gibi bir idrak noksanlığından ileri gelmektedir. Biz boşanma usulümüz hakkında şikâyetlerin bitmesiyle kanaat edemeyiz. Büyük takdirler bekleriz. Şikâyetlerin bir tesviye çâresi bulunmak sûretiyle bastırılmasına sevinmekle acele edenler, vaktiyle o şikâyetlere kulak vermekte de acele etmiş olanlar, aklî muhâkemeye lüzum görmeyenlerdir. İşte bu tesviye çâresi en ziyâde bizim işimize yaramak lâzım geldiği halde biz bununla teselli bulmaya kalkışmayız. Çünkü kadınların boşanma hakkına mâlikiyeti akıl ve hikmet muktezası ise, İslâmiyet gibi bu hakkı onlara doğrudan doğruya vermeyip ayrıca bu esasa yakın bir yol bulmaya ihtiyaç gösteren bir dinin, muâhezeden kurtulması lâzım gelir.

Yukarıda zikri geçen fıkhî mes'elenin tevcihi ise aşağıdadır: Zevcenin boşanma hakkında mâlikiyeti bu hakkı, yine zevcin kendisine bahşetmesiyle hâsıl olduğundan mes'ele İslâm Dini'ndeki erkekleri tafdil (üstün tutma) esâsı ile çatışmaz. Zira boşanma işinin nikâhtan sonra zevceye bırakılması yine bu hakkın zevc tarafından bir nevi kullanılması demek olduğu gibi mezkûr terk işinin nikâh esnasında icrası dahi bu kâbilden hâriç değildir. Haddizatında erkekler için hâiz oldukları selâhiyeti teşkil eder.

Şimdi boşanmanın İslâmî şekillerini akıl ve hikmete uygunluğu maslahat noktayı nazarından muhtemel sâir şekillerle

muhâkeme edeceğiz. Sâir şekiller şunlardır:

1 – Talâkın kadın tarafından ika ve icrası,

2 – Kadın ile erkeğin bu hakta iştiraki,

3 – Bu hakka ikisinin de mâlik olmaması.

İşte evvelâ bu şekillerden birincisinin ne kadar garip ve ne derecede mâkul olmadığı apaçıktır. Bu garabete, yani buna dâir, bizde güldürücü hikâyeler vardır. Meselâ koca ile kadın birçok seneler biribirinden memnûniyetle hayat geçirmekte iken bugün kocanın büyük bir telâş ve tereddütle gûya bundan sonra kadınların erkekleri boşayabileceklerine dâir ifşaatta bulunabilmesi üzerine kadın tarafından « – Bunda telâş edecek ne var? Bu kadar vakitten beri bir yastığa baş koymuş, birlikte yaşamışız. Bu müddet zarfında sizi gücendirdiğim zamanlar da olmuştur. Öyle iken hiçbir zaman siz benden ayrılmayı arzu etmemişsiniz de ben size karşı nasıl böyle bir teşebbüste bulunabilirim?» cevabıyla teminat vermeye çalıştıktan sonra arası çok geçmeden, daha ertesi günü hiçten bir sebeple şimdi ağzımdan bir lâf çıkar tarzında tehditlere kalkışarak en nihâyet kocanın hülle yapılması ile neticelenen hikâye meşhurdur ki; boşanmanın bu sûretinin işte böylece garip görünmesi, gülünç neticeler vermesi, bunun tam mukabili olmak üzere İslâmiyet'te mer'î olan boşanma usulünün mâkuliyetini teyid etmektedir.

Gelelim boşanma işinin koca ile kadından her ikisinin reyi ile meydana gelmesinden ibâret olan ikinci şıkka:

İki tarafın muvafakatiyle aktedilen nikâhın kaldırılması ve izâlesi yine o sûretle koca ile kadın arasında o tarzda kararlaştırılması münâsip olacağı ve birinin görüşünün kifâyetine nisbetle iki görüşe ihtiyaç hâsıl olması boşanma vak'asını azaltacağı mülâhazasına nazaran bu şekil tasvibe şayan gibi görünüyorsa da, bunda evvelâ kocanın hâkimiyet hakkı ihlâl olunması mahzuru vardır. Ama nikâhın akdi esnasında

kocanın herhangi bir kadın üzerinde hakimiyet hakkı takarrur ve taayyün edinceye kadar ikinci bir re'yin ona ilâve edilmesine ihtiyaç zarurî olup ondan sonrasında artık mâlik olduğu hâkimiyet hakkının muhafazasına bir mâni bulunmadığı halde zikredilen hakkın ihlâl edilmesi câiz olmaz.

İkinci olarak bu usûle nazaran boşanma vak'alarının azalması da, ilk nazarda zannolunduğu gibi doğru değildir. Çünkü mükemmel bir şeye eksik bir şeyi karıştırmak hiçbir vakitte mükemmeli müstakil halinde bırakmak ve işi halletmeyi tamamiyle ona terketmek kadar muvafık neticeler veremez. İşte burada da aklı, fikri, tecrübesi ve mâlûmatı daha ziyâde olması lâzım gelen ve talâkın vukûu için görüş ve arzusunun kâfi olması ile beraber Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde en çirkin mübahlardan olduğu, erkek ve kadın, zevkine düşkünlerin lânete müstehak oldukları şer'î beyanlarla kendisince mâlûm olan ve mâlûmatına göre daha ziyâde bir ciddiyet ve metanetle hareket edebilen erkeğe, bu mühim işin bütün mes'ûliyeti yükletildiği zaman vazifesini ne kadar büyük bir basiret ve ciddiyetle takdir ve idâre edeceği umulmasına mukabil bu vazife ve mes'uliyetin bir kısmı kadına âid olduğu takdirde şu hal, talâkın vukûunu güçleştirmek şöyle dursun kadının asabi bir sâik ile fazla olarak boşanma hakkına iştirakinin bahşettiği gurur hissiyle hiç yoktan icad edeceği hırçınlıkları müteakip boşanmada selâhiyet hissesini kullanmaya kadar ilerlemesi kocanın da muvâzenesini bozar. Yarılanmış olan bu işin tamamlanmasına onu da zorlar. Zaten bütün mes'uliyetin uhdesinde bulunması az çok kendisini müsamahaya hazırlamıştır.

Şu tafsilât esnasında boşanmanın - uzun uzadıya, ayrılık işinin meydana gelmesi üzerinde durmayıp- bir çift sözden ibâret olduğunu unutmamalıdır ki, bu da İslâm şeriati'nin insanlar hakkında ağızlarından çıkan kelimelere kıymet ve ehemmiyet vermesi ve «söz» denilen beşerî hâsisanın bir

mûteber ve ehemmiyetli mânâ ve tesiri olmak iktiza etmesi hikmetine istinad eder.

Şurasını da unutmayalım ki, boşanma selâhiyeti kendi arzusuna bırakılmış olan koca, bu hakka boş yere, sâdece üstünlük sebebiyle nâil olmamıştır. İslâm Dini'nde koca, elini sıcak sudan soğuk suya sokmaya, hattâ kendisine bir bardak su vermeye, bir fincan kahve pişirmeye, hattâ çocuğunu emzirmeye, babasının evinden gelirken bir habbe getirmeye mecbur olmayan[49] hanımını nikâhı altında bulunduğu müddetçe infak ve iâşeye borçlu olduğu gibi, boşadıktan sonra da bir müddet beslemek ve «mehir» nâmıyla bir meblâğ da vermekle mükelleftir ki; bu sûretle kadının başka bir kocaya gidinceye kadar (ki bu da diğer erkekler için müteaddid zevceleri olmak ve icabında eskisini bırakıp yenisini almak imkânı yüzünden pek gecikmez) epeyce müddet mâişeti teminat altına alınmış ve ihtiyaçlarına karşılık tedârik olunmuştur. Demek isterim ki; İslâm kadınlarının bir takım havâiliklerden, serbestliklerden sakınmaya mecbur olmalarına mukabil, evleri dahilinde bunlar kadar düşüncesiz, gâilesiz, geçim sebepleri ve istirahatları temin edilmiş kadınlar olamaz. Bunlar hakkında son derece bol lütuf, şefkat ve adâlet iltizam edilmesi için Şeriat lisaniyle te'kid edilmiş emirler vardır. Hattâ bu kadar masraf ve vazifeler arasında taaddüd-i zevcat mes'elesinden istifade etmek erkeğin kârı değildir.[50] Sonra bazı özür ve meşrû sebeplere binaen koca tarafından boşanmak üzere kadının mahkemeye müracaatı da mümkün olur.

---

49 – Söylediğimiz şeyler şer'î hakikatler iktizasından ibâret olup bunun hâricinde zevce tarafından nezâket ve insaniyet sevkiyle, rıza ile vâki olan hizmetler itiraz olarak ileri sürülemez.

50 – Lâkin lüzumsuz bir takım itiyat ve medenî tekellüflere uyarak veyahut ülfet sâiki ve sefâhatle bir zevceyi idâre ve geçindirmede acz gösteren birçok kimselerin şer'î ve iktisadî bir mâişetle müreffehen üç zevceyi idâre edebileceği de nazar-ı dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Kadınların boşandıktan sonra iddet müddetlerini teşkil eden zamanın geçmesi ve bazılarının hâmilelik iddiaları hakkında onların sâir husûsiyetlerini tecessüsten muhafaza edici bir ihtiram muâmelesi olmak üzere kendi kavl-i mücerretleri mesmû olmak yüzünden erkeklere tahmil olunan masraf müddetini uzattıkça uzatmak imkanlarının kadınların eline verilmesi sebebiyle mahkemelere düşen karı koca dâvâlarında kadınlarımızın nâil olduğu imtiyazdan şikâyet ettiklerine çok kere tesadüf olunan bazı müslüman avam ile müslüman kadınları mağdur gören, kadınlara fazla ehemmiyet atfedenler birbirleriyle görüşsünler de iki taraf fikirlerini tâdil etsinler.

Yukarıda saydığımız üç boşanma şeklinden üçüncüsüne gelince koca ve kadının bidâyeten kendi görüşleriyle husûle gelen nikâh râbıtasını icâbında bozmaktan ve izâleden âciz kalmaları ve ömür boyu şu beraber olma mecburiyetinin vereceği büyük azâb ile mezarı cennet, ölümü cana minnet bilmeleri, veyahut ayrılık nimetine nâil olabilmek ümidiyle kimbilir kaç defa mahkemelerde yalan, gerçek biribirine karşı namusluca olmayan isnatlarda bulunarak, bir âilenin saklanması icab eden sırlarını ortaya saçarak, husûsiyle kadında ortaya çıkacak kötü hal ve belki istikbal ümidi bırakmamaya meydan verilmesi akıl erer şeylerden değildir. İslâm Dini'nde ise koca, boşanmak için hanımın çirkinlik ve kötülüklerini hiçbir kimse nezdinde isbat ve teşhire mecbur olmadığı için o gibi gizli haller ikisinin arasında kalır. Hattâ kızgınlık ânında talâkın vukûunun İslâm Şeriatı'nda mekruh addedilmesi ve

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

Âyet-i Kerîmesi'nde[51] müfessirlerin beyan buyurdukları veçhile, «boşandıktan sonra kadının aleyhinde onun şahsına âid bir takım kötü halleri ifşa etmenin men edilmiş olması» yine yukarıda zikri geçen sırların mahfûz kalmasına yardım edecek yüce hikmetlerdendir.

Sonra tek kadınla nikâh usûlünün, bilhassa erkeklerle kendisini alacak bekâr erkek bulamayan veyahut evli bir erkeğe husûsî bir meyli bulunan kadınları fuhşa sevk edebileceği gibi, biribirini sevmeyen veya sonradan istiskal eden karı koca arasında talâkın vukûunun o kadar zor olması fuhuş için diğer bir saiktir. İslâm Dini'nde bulunan taaddüd ve teceddüd imkânı ise, insanların meşrû bir şekil dahilinde ihtiyaçlarını tesviye edebilmelerini temin eylediği cihetle, fuhuş ve men edilmiş şeylere karşı bir muhâfaza, bir sığınma merciidir.

Bu noktada unutulmaması icâb eden şeylerden biri de zikri geçen taaddüd-i zevcât ile nesillerin çoğalmasına olan büyük hizmetlerdir. Bir iki sene evvel Fransız gazeteleri Fransa'da hissolunan, nüfûsun azalması hakkındaki şikâyetleri tekrar ettikten sonra çoğalmanın, başlıca usûlü evlenme ve boşanmayı kolaylaştırmaya mütevakkıf olduğunu yazıyorlardı ki, işte bundan daha sarih bir hakikat itirafı olamaz.

Talâk bahsi münâsebetiyle iddet hakkındaki şer'î ahkâmımızın tazammun etmiş olduğu aklî hikmetlerden de bir nebze

---

51 – «Boşanma iki def'adır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. (Ey zevcler) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki; erkekle kadın Allah'ın sınırlarını (evlilik haklarını) ayakta tutamıyacaklarından korkmuş (ümidlerini kesmiş) olsunlar. Eğer bu suretle siz de onların (zevc ve zevcenin), Allah'ın sınırlarını hakkıyle muhafaza ve ifâ edemeyeceklerinden korkarsanız o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde (hakkından vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de vebâl yokdur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları (çiğneyip) geçmeyin. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.» (Sûre-i Bakara: 229)

bahsedeceğiz.

Evvelâ şunu arzedelim ki, iddetten maksad yalnız istibra-ı rahim olmayıp belki istibra-ı rahim, iddette gözetilen maksatlardan biridir. Onun içindir ki, kocası irtihal eden kadın, gayr-ı muvatta olsa dahi, dört ay on günlük bir iddet müddetiyle kayıtlıdır. Bunun gibi eğer iddetten maksad sâdece istibrâ-ı rahim olsaydı, bunun için bir defa hayız görme kifâyet eder ve iddet muhtelif nevilere taksim olunmazdı. Şu halde iddetin istibrâ-ı rahimden maada, bir takım sebepleri daha vardır ki; onlar da nikâh râbıtasına husûsî bir ehemmiyet vermek ve boşayan koca için talâk-ı rec'ilerde pişmanlık ve avdet imkânını bulmaya genişçe bir yer bırakmak üzere müddet-i ric'ati uzatmak ve iddeti teşkil eden zaman zarfında zevceye süslenmekten sakınması mânâsına olan ve fıkıh lisanında «ihdad» adı ile yâd edilen bir nevi mecbûriyet ve mahkûmiyetle kocanın yokluğunun elemini hissettirmek ve bu sûretle kadınları, erkeklerine dört el ile sarılmak ve boşanma vukûunu icab eden münâferet sebeplerinden uzak kalmaya sevk eylemek ve kocanın nikâhından çıktıktan sonra yine bir müddet daha zevcenin nafaka ve mâişetini teminat altına almak gibi şeylerden ibarettir. İşte boşanmadan önce bağlı olduğu harîminin biraz daha hatırlanmasından ibâret olan iddette bir takım haklar güzetilmektedir.

Onlardan birisi Allah hakkıdır ki, erkeklerle kadınların münâsebetini mübah kılmaya vasıta olan şer'î bir ahdin şânına hürmeten bir anda tamâmiyle inhilâl edemiyerek bazı eserlerinin bir müddet pâyidar olması ile hasıl olur.

İkincisi ilk kocanın hakkıdır ki; o da şâyed boşanmaya pişmanlık duyarsa ric'at için genişçe bir zaman bulabilmesi ve hanımının bir vakit daha nikâhı altında imiş gibi serbest kalmaktan mahrum edilerek bu sûretle boşanmanın acısını hissetmesi vasıtasıyla tekrar bir araya geldikten sonra boşanmanın tekerrürüne ve belki iddetteki şu iz'aç edici halleri

düşünerek hiç talâk vukû bulmadan, vukûuna meydan vermemenin çâresine bakması lâzım gelecek sûrette kendisine irtibat ve inkiyadı işinin teyidi ile hasıldır.

Üçüncüsü; hanımın hakkıdır ki; o da o esnada nafaka ve mâişete istihkak ile beraber kocasından memnun olduğu takdirde geri dönüş sebeplerine tevessül için zaman bulabilmesinden ve zâil olan saâdetinin geri dönüşü ümidinin uzatılmasından ibârettir.

Dördüncüsü; ilk kocanın ve ikinci kocanın nesebinin sübutunda yanlışlık olmaması, matlub olan çocuğun, üçünün birden hakkı olmak üzere istibrâ-ı rahim keyfiyetidir.

Yine iddette muteber olan haklar iktizasındandır ki; talâk iddeti üç hayz müddetine muâdil olmak üzere üç ay iken, vefat iddeti dört ay on güne çıkartılmıştır. Bunun sebebi ise kocasından ölüm ile ayrılan zevce için «ihdad» vazifesinin daha ziyâde bir ehemmiyet kazanması ve kocanın öleceğine yakın bir zamandaki za'f ve hali ile vukû bulan ilkahın eseri biraz geç zâhir olması ihtimali gibi maslahatlardan ibârettir. Dört ay on gün ise kırk gün nutfe ve kırk gün alâka, kırk gün mutğa hâlinde bulunan ve bu mihval üzere dört ayda üç terakki devresini geçiren cenine dördüncü devresinde ruh üfürüleceğinden on günde hayat ve hareket müddeti olarak takdir edilmiştir ki eğer hâmilelik varsa bu müddette mutlaka belli olması lâzım gelecektir.

Zifaftan evvel kocası vefat eden kadında hâmilelik ihtimali olmadığı halde onun da aynı iddete tâbi olması ise ölümle nihâyet bulan ve nihâyet bulmakla takarrur eden nikâh akdine âid mücerret bir hürmet kabilinden olduğu gibi işbu nikâh hariminde kocanın «ihdad» hakkı ve kadının nafaka hakkı gibi karşılıklı hukuka riâyetle de nikâhın eserleri ihyâ edilmiştir. Zifaftan önce kocanın ölümüyle nihayet bulan nikâha tamamlanmış nazarıyla bakıldığı şununla da sabittir ki; kadın bu sûrette de mihrin tamamını alır. Halbuki zifaftan önce talâk ile

ayrılık vâki olsaydı mihrin yarısını alacaktı.

Son olarak şunu da arzedelim! İslâm Dini'nde talâk erkeklere bahşolunmuş bir selâhiyet olmakla beraber nikâh rabıtasının Kur'an-ı Kerîm'de «misak-i galiz» (kaba mîsak) tâbir buyrulduğu veçhile ne derecelerde devamı matlup mûtena bir iş olduğuna dâir lâzım gelen kuvvetli telmihler esirgenmemiştir. Birinci talâk vukû bulduktan sonra iddeti teşkil eden müddet de zevc ve zevce için, içinden çıkmış oldukları âile saadetinin kadrini takdir, teemmül ve avdet sebeplerine tevessül için imkân bulmalarıyla ayrılıktan sonra kıymeti bir kat daha artan bir araya gelmenin evvelki muâşeret ve geçimlerine yeni bir kuvvet ilâve edebileceği gibi bu intibah müsâadesi ikinci talâk ile bir defa daha tekerrüründen sonra üçüncüsünün vukûuna da cesâret olunursa nikâh nimetinin bu sefer büsbütün elinden çıkmış olacağı, şâyet birinci ve ikinci defa da temkin ve basiretini muhafaza edemiyen kocanın aklı başına gelerek lâyık olduğu pişmanlık sıkıntısına düşmesi, üçüncü talâkın sonrasına kadar gecikirse bu defa kendisine bir rücû mehili olmayarak sırf bir zecrî muâmele olmak üzere yine bir iddet müddeti beklemek ve bu zaman geçince zevce'nin diğer bir kocanın taht-ı nikâhına geçmesi ve bu nikâh, kadını ilk kocasına iâde için bir helâl kılınmış tedbir, bir muvâzaa âleti, bir intikal vasıtası olmayarak adetâ belli başlı bir nikâh halinde bulunmak üzere tahlil fikrine karşı, ilk koca ile ikinci kocadan ibâret bulunan «muhallil» ve «muhallil'ün-leh»e şeriat lisaniyle lânet edilmek ve bu sûretle adetâ ilk kocanın vaktile evlenmesi tarzında bir muâşeret maksadiyle tezevvüç eden ikinci kocadan maksad hilâfına bir tesâdüfe merbût olan ve yine meşrû derecelerine tâbi bulunan ayrılık vukuundan sonra da lâzım gelen iddet müddetlerini geçirmeye mecbur olduktan sonra nihâyet evvelce yabancı eli sürülmemiş olan hanımını bu sefer başka bir erkekle birleştirmiş olmak sıfatını iktisap eylediği halde mahremiyet dâiresine kabul edebilmek gibi gâyet

müşkül hislerle kocanın boşama hakkındaki selâhiyet ve istiklâline karşı vaz' edilerek bu selâhiyeti kötüye kullanmaya mümkün olduğu kadar mahal bırakılmamıştır. Koca eğer hanımıyla hakikaten geçinmek niyetinde ise talâktan sonra mâruz kalacağı bu kadar müşkül ahvali gözünün önüne getirerek nikâh gibi mukaddes bir işle artık kolay kolay oynayamaz. Yok, hanımı ile geçinmeyi kat'iyyen imkân hâricinde görüyorsa böyle adamı mutlaka geçinmek mecbûriyetinde bulundurmak kendinin menfaati şöyle dursun, kadının menfaatine bile uygun olmaz.

EMEK VE SERMAYE

Bazılarımızda, eskiden kalma ve son zamanlarda umûmiyetle İslâm Dini'ne isnad olunan bazı yanlış fikirler vardır; «Fâni Dünya için çalışmaya ne lüzum var? Âhiretim mâmur olsun da, üç günlük Dünyayı nasıl olsa geçiririm. Cenab-ı Hak rızkımı tekeffül etmiştir. Allah'ın kefâletine emniyetim tam değil mi ki; mâişet uğrunda bu kadar yorgunluğa lüzum göreyim? Bundan Allah'a tevekkülsüzlük çıkar» derler ve bu sözleri bir sofuluk ve dindarlık olmak üzere sarfederler. Halbuki bu gibi fikirler dine, İslâmiyet'e leke sürdürür. «Bir din ki, mensûbunun tenbellikle, işsizlikle fakr u sefâlet içinde kalmasını ve bunun neticesi olarak sâir milletlerin kuvvet ve satvetleri altında ezilmesini icabettirir, o din nasıl doğru ve makûl bir din olabilir?» dedirtir. Aziz ve mukaddes bildiğimiz dinimiz bizi düşmanlarımızın ayakları altına atıyormuş. Dünya'da yaşamayı değil, sürünmemizi istiyormuş!?. Hiç böyle şey olur mu? Bunlar dine iftiradır. Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz bir Hadîs-i Şerîfinde «Sizin hayırlınız ne dünyası için âhiretini, ne de âhireti için dünyasını terk ve ihmâl edenler değildir. Belki sizin hayırlınız dünyası ile ahireti arasını cem edenlerinizdir.»[52] buyurmuşlardır. İntiharın dinimizce ne kadar

---

52 – وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

«Doğrusu insanın sa'yinden (amelinden) başkası kendinin değil» (Necm: 39)

Âyet-i Kerimesi'ni yalnız Dünya için çalışmak mevkiinde okurlar.

İşte bu hadis-i şerif ve âyet-i kerimenin devâmını nazar-ı dikkate

وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ

«Ve elbette sa'yi (ameli) yarın görülecek.» (Necm: 40)

alarak irtikâp edilen bu hatadan dönmek icap eder.

çirkin bir şey olduğu mâlûmdur. İntihara kat'iyen râzı olmayan bir din fakr u sefalete de râzı olmaz. Çünkü, bâhusus asrımızda fakr u sefâlet de tedricen intihar demektir. Diğer bir Hâdîs-i Şerîf'te

كَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَكُونَ كُفْراً

buyurulmuştur. Yani «Fukaralık küfre yakın bir şeydir.» İşte bu Hadîs-i Şerîf'in de i'caz sırrı zamanımızda ferdî ve içtimaî olarak dinî hükümleri muhafaza ve icra etmek fakr u zarûretle beraber pek müşkildir; o derece metânet, ahlâkın zaafa uğradığı devirlerde her babayiğidin işi değildir.

Dünya malı ile Âhiretin de kazanılacağını isbat edici delillerden olmak üzere ecdadımızdan bize yâdigâr kalan bu kadar hayrat, hep servet sâyesinde değil midir? Fukaralıkla şâhidi olduğumuz bunca hayır müesseselerini vücûda getirmek kâbil midir? Onun için yine bir Hadîs-i Şerîf'te

نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ

buyurulmuştur. Yani «İyi adam için iyi mal ne kadar güzel ve ne kadar lüzumludur.» Hele bu babda

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لاَ يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرّاً وَجَهْراً هَلْ يَسْتَوُنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ

Ayet-i Kerimesi pek büyük, pek beliğ bir ibret dersi teşkil etmektedir. Öyle ya; «Kendi kendine elinden birşey gelmeyen ve ötekinin berikinin ihsan ve mihneti altında geçinen «abd-i memlûk»lerle, âlemin rızıklandırıcısının fıtrî hazînelerinden

servet istihsâl ederek hemcinsine gizli ve açık her türlü muâvenetten geri durmayan izzet ve ikram sahibi, beşeriyetin bir zelil sınıfı bulunan biraz önce zikredilen inâyete muhtaç kimselerle şu ahrar-ı ümmet ve erbab-ı hamiyyet hiç müsâvi olabilirler mi[53].

Yine bir Hadîs-i Şerîf'te

لأَنْ تَدَعُهُمْ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَدَعَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ

buyuruluyor ki «Vereseni zengin olarak bırakmaklığın; fakir, âleme avuç açmaya mecbur bir halde bırakmaklığından elbette hayırlıdır.» buyrulmaktadır. Müslümanlık'ta bu gibi Âyet ve Hadîsler sayılmayacak kadar çoktur.

Dünya malı ile âhiretin de kazanılabileceğini söylemiştik. Hattâ diyebilirim ki; akıllı ve müdekkik olan insanlar kazandıkları Dünya servetini hayrata, millet menfaatına sarf ederek ahireti de elde etmek şöyle dursun, hayrata sarfetmeye bile kalmaksızın, umûmî menfaatlara hizmet iktidarını hâiz olmak niyetiyle henüz servet istihsal ederken âhireti servetle beraber kazanmaya muvaffak olurlar. Çünkü

إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

Hadîs-i Şerîfi[54] Müslümanlığın en büyük düsturlarından olduğu cihetle, servetin kazanılması esnasında mevcut olan güzel niyetleri ile ecirlenmiş olmaları iktiza ederek kazanılan her bir meblâğ ile birlikte bir de sevap kazanılmış demektir.

Yukarıdan beri arzeylediğim hakikatlarla beraber teslim olunacak bir cihet vardır ki, o da İslâmiyet'te Dünya malının helâline hesap, haramına ise azap tereddüp edeceği ve Dünya'nın mü'minin zindanı olduğu ve yine Dünya'nın Allah nezdinde sivrisinek kanadı kadar bir değeri olmadığı ve bunun için

53 – en - Nahl: 75.
54 – «Amel niyete göredir.»

ne kadar çalışılsa yine taksim edilmiş rızıktan ziyâde olamayacağı ve fukaralığın Allah indinde kadri pek yüksek bulunduğu tarzında birçok nasların mevcut olmasıdır. İşte insanları atâlet ve sefâlete sevkeden yukarıda zikri geçen zan ve bâtıla dalmış kimseler işbu dinî emirleri kendilerine yanlış olarak senet edinmek sûretiyle sûistimal etmektedirler. Ayrıca bazı basiretsiz kalem sahiplerimiz de bu zanlara alışmış olan kimseleri takbih ve tezyif edeyim derken, İslâmiyet'te bunlara –velev galat olarak menşei olacak hiçbir şey yokmuş gibi– idâre-i lisan ederek mezkûr nasların vücûduna karşı müfrit bir gaflet eseri göstermektedirler. Halbuki bu naslar şiir mazmunlarından kelâm-ı kibara, oradan da hadîs ve âyetlere doğru yükselmekte olduğundan nazar-ı dikkate alınmadan geçiştirilmesi câiz olmayacak derecede mühimdir. Evet İslâmiyet'te, insanları Dünya için çalışmak ve gayretten men etmek büyük bir dalâlet ve vebal olmakla beraber beri tarafta, işbu çalışma ve gayret mânîlerinin sözlerini teyid etmiş gibi görünen bunca eserlere de cevap vermek iktiza eder. Matbuat âleminde bir vakit parlayıp sönen bir eski muharririmiz

فانیست جهان دراو وفانیست

mâruf mısraına[55] ne kadar saçma diyordu! Lâkin haydi bu saçma olsun, meâlen buna uygun olan bu kadar âyet ve hadîslere ne diyecek? Öyle ise hakikati, İslâmiyet dâiresinde araştırma fikrinde bulunan bir adamı, öyle «saçmadır» deyip geçivermek ikna etmez. Bu hususta etraflıca ve derin tahkikat yapmak lâzımdır.

İşte İslâmiyet'te mesâiye mâni gibi görünen bu eserlerin hep birer nüktesi, birer mevkii vardır: Servetin, helâline karşı hesap ve haramına karşı azap vardır demek, insanları servet

55 – «Cihan fânidir,
Onda vefa yoktur.»

tahsilinden değil, servet kazanma esnasında haksızlıktan, istikametsizlikten men içindir ki, bu da lâzım değil midir? Bugün ahâlimize, geceyi gündüze katıp haram helâl demeyip servet kazanmak için çalışmak emrini verebilir miyiz? İslâmiyet servet kazanma esnasındaki yanlış yola sapmayı nazar-ı dikkatten uzak tutmamakla, umûmî servetimize bir darbe mi vurmuştur? Bilâkis!.. Eski devirdeki servete tapan paşalarımız mâlûm. Şimdi mesâi mesleğini biraz daha umûmîleştiriniz, bakalım umûmî servetimiz bu sa'y u gayretten müstefid mi oluyor, yoksa şimdikinden de beter bir hale mi geliyor?!.

Dünya'nın mü'minin zindanı olduğu ve fakirliğin, Allah nezdinde kadri yüksek bulunduğu mes'elelerine gelince bu gibi beyânların aslında yine çalışıp didinmekten nefret ettirmek olmayıp, dünyada mesâi ne kadar çoğalsa yine fukarasız memleket bulunması kabil olmaması ve belki çalışıp didinmenin en yüksek dereceye çıktığı memleketlerde bir kısım halkın daha elîm bir fakirlik içinde kalmaları zarûrî görülen şeylerden olması ve hattâ bu gibi memleketlerde servetin seyyaliyeti ve saâdetin bütün azâmetiyle, bütün kuvvetiyle mahdud mecralara akarak ekseriyeti teşkil eden sâir ahalinin, zenginlerin sefâlet hisselerine de vâris olmak derecelerinde ızdıraba düçar olmaları cihetiyledir. Bu ifâdelerin herhalde Dünya yüzünden eksilmesi şöyle dursun belki mevcûdiyetleri günden güne kesret ve ehemmiyet kazanan fukarayı ümitsizlikten kurtararak kendilerine başka bir sûretle şevk ve ümit vermek ve belki bu sâyede mahfuz kalacak kuvve-i mâneviyeleri ile Dünyaca olan mesailerine de yeniden bir ciddî hayat ve celâlet getirmek üzere sarf ve irad edilen yüksek hikmetlerle dolu olduğu derin bir görüşe sâhip olanların dikkatlerinden kaçmaz.

Sonra, fukaralığın kadri yüksek olduğunu izah eden sözlerin, hakikatı itibariyle husûsî muhatapları da vardır ki, onlar fukara ile beraber insanî vazifelere ve beşerî olgunlukları elde etmeye muvaffak olan ve fakir oldukları halde

zenginlerin gözüne kestiremediği hamiyyet âsârını ibraz eden müstesna yaradılışta kimselerdir. Bu itibarladır ki, mezkûr cümlelere umûmî düstûrlar nazariyle bakılamaz.

Dünyanın ve dünyalığın Cenab-ı Hakk'ın nezdinde sivrisinek kanadı kadar değeri olmadığını ifâde eden beyana gelince, bundaki hikmet, nükte ve hakikat pek yüksektir. Mâlûm olduğu veçhile âlemdeki insanlık şan ve haysiyetini muhafaza eden milletler için hayatı istihkar gibi bir haslete ihtiyaç vardır. Nitekim «Japon Devleti»nin, Dünya'ya şan veren muzafferiyetindeki[56] âmillerin en başında gelen, Japon Milleti'nin hâlet-i rûhiyesinde, görülen «hayatı hakîr görme» husûsiyetidir. İnsanlığın yükselmesi için hayatı hakir görmeye ihtiyaç bulununca bu hususta serveti hakir görme ihtiyacı daha evvel teslim edilmiş olmak lâzım gelir. İnsanlık, ancak sahibi nazarında hakir görülen servetlerden istifade edebilir. Yoksa

درهمه من حين تسأله

مكان روح الجبان من جسده.

delili[57] kabilinden olarak servet ve sâmâna vicdânen âşık olan zenginlerden beşeriyete hiçbir hayır dokunmak ihtimali yoktur.

Velhasıl İslâmiyet'te mevcut olup bazı eksik zekâların, hikmetini takdir edemediği beyanların hülâsasına nazaran servet kazanmaya çalışmalı fakat, serveti baş gâye ittihaz etmemelidir. İşte bu niyetle çalışmaya, Dünya için çalışmak bile denmez!.

---

56 – 1904 Japon - Rus Harbi. (Sâdeleştiren).

57 – «Parasını istersen o varlığından bir parçadır,
Korkağın rûhunun bedeninden bir parça olduğu gibi.»

VERÂSET VE ZEKÂT

İngiltere'de, verâset kanununun bütün malı en büyük evlâdın tasarruf ve idâresine vererek servetin taksime uğramamasını temin ettiği ve bu halin de İngilizlerin maruf olan servetlerinin teşekkülüne âmil bulunduğu ileri sürülerek İslâm'daki verâset kanununun bu faydayı temin edemediğinden bahsedenler bulunuyor.

Evvela İngilizlerin bu sâyede zengin oldukları husûsu kat'î değildir. Eğer bu servet büyük olan evlâdın serveti mânâsına ise kabul edilebilir. Diğer çocukların ise, talihen zengin ana babadan doğmak mazhariyetine bir de zengin ana babanın büyük evlâdı olmak şansının eklenmesiyle ortaya çıkacak ümitsizlik ve düşmanlıkla en ziyâde büyük kardeşlerine âid bulunan bir serveti çoğaltmaya çalışabilmeleri pek uzak bir ihtimaldir. Alelâde bir hesap ile, iki kardeşi birbirine düşüren bu kanuna karşı, küçük kardeşler büyük bir fevkalâdelik, umulmaz bir metânet göstererek bundan müteessir olmuyorlarsa, bu defa servetin mezkûr kanunundan ziyâde mahrum kardeşlerde görülen fevkalâdeliğe atfedilmesi daha yerinde olur. Nitekim bu fikirlerin ittihadına, bu yardımlaşma fikrine mâlik olan kardeşler, toplu bir sermâye ile birlikte ticâret etmek üzere bir ölçü dahilinde mallarını taksim etmek istemezlerse bunların, İslâm Şeriati'nde dahi istedikleri kadar şirket kurabilmeleri için hiçbir mâni yoktur. Mezkûr kanuna göre şu hâlin, şu müşterek ticâretin mecburî olması, teminat altına

alınması ise istifâde temininden galat olarak tercih olunmuş addolunur. Çünkü kardeşler müttefik oldukları takdirde istiyerek dahi müşterek ticarette bulunabilirler. Aksi takdirde ise bunları ittifaka mecbur eylemek ihtilâfı şiddetlendirmekten başka bir şeye yaramaz.

Bu kanunun serveti çoğaltmaya hizmet edeceği farz ve kabul olunsa bile, bu kadar insanları haklarından men ederek toplanılan serveti ne yapayım? Meselâ bütün insanların hükümetler tarafından ölmeyecek kadar bir yiyecekle geçinmeye mecbur edilerek, sefahat derecesine varmayan bir takım zarûrî masrafların bile menedilip bu sûretle arttırılan paraların sahipleri hesabına biriktirilmesi veyahut miras, büyük kardeşlerin tahakkümüne bırakılmıyarak bunun daha idâreli olarak hükûmetler tarafından idâre edilmesi dahi, servetin artmasını temin edebilir. Kezâlik hiçbir kimse e zerre kadar merhamet etmeyerek, açlıktan ölürken görülen bi zavallıya bile bir dilim ekmek vermeyerek, on paranın üstüne on düğüm vurup servet sahibi olmak da mümkündür. Fakat ne çare ki; bu usullerin hiç birisine iyi gözle bakmaya imkân yoktur. Demek isteriz ki, insanlar için her ne sûretle olursa olsun bu şekilde servet toplama akıl ve hikmete uygun değildir.

Nitekim servet ilmi (Mal Bilgisi) kâidelerine istinaden İslâm Âlemi'nde «zekât» farizasına itiraz «Bir adam alnının teriyle kazandığı malının yüzde ikibuçuğunu muhtaçlara vermeğe niçin mecbur olsun?· Karşılıksız olarak vukû bulan şu sarfiyat servet ilmi kâidelerine mugâyirdir» denildiği halde biz bu itirazı, müstakil bir makaleyle cevap vermeye değer bulmadık. Hakikaten insan bu gibi mukaddes İslâm ahkâmını tenkide kalkışmak için iki cihetle insaf hissinden uzak olmalıdır. Acaba düşünülmüyor mu ki, insanların yalnız servet ilmi kanunlarıyla âmil olmaları mümkün olmayıp muâdelet, hamiyyet, fâzilet, izzetinefs ve hemcinsine yardım gibi insanî kanunları da büsbütün unutmamaları, velhasıl yalnız bir kanuna değil

bütün medenî kanunların halitasını yaparak, te'lif noktalarını bularak amel düsturu ittihaz etmeleri lâzımdır. Hele biz müslümanlar ve Osmanlılar dinimizin teşviklerinden başka ecdad ve geçmişimizden vâris olduğumuz yüksek sevgi, başkalarına ikram etmeyi tebcil hisleriyle de ihtiyaç sahibine yardımın, serveti eksiltmeyi mûcip olması iddiâsına karşı mütehakkimâne, «Sanki bilinmedik bir hakikat keşfolunmuş» deyiveririz. Vaktiyle dinimizin yüksek iki mensubu[58] teklif ve tekellüften uzak olarak sadece fikir teâtisi maksadiyle görüşürlerken:

«– Geçiminiz ne yoldadır?» sualine karşı;

«– Bulursak yeriz; bulamazsak sabrederiz..» cevabını alan zatın;

« – Bizim memleketin (Horasan'ın) köpekleri de öyledir. Biz, bulamazsak şükrederiz, bulursak infak ve ikram ederiz.» demesi de biraz önce zikredilen servet kanununa uymuyor değil mi?

Bir de muhtaçlara muâvenet, serveti azaltır fikrini kabul etmesek ne lâzım gelir? Çünkü vermekle malın eksilmesi gibi sırf zâhiren mâlûm olan bir şeyin ilmî hakikatler arasında yer alacak kadar bir değeri de yoktur. Bunu herkes bilir. Marifet, bilgisi kifayet etmeyenlerin kendi kendilerine akıl erdiremiyecekleri bir hakikatı meydana koymaktır. İşte böyle sathî nazarlarla bu hükmü kabul eden servet kâidesine rağmen bizim Kitab-ı Kerîmimiz

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبَا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ

buyuruyor.[59] Elverir ki, biz bu hale, sadakaların malları arttırmayı mucip olacağına, ilâhî hükümlere tam manâsıyla itimad ve itikad ederek bağlanalım.. Ve bu hususun, ciddî bir iman

58 – İbrahim İbni Edhem ile Şefik-i Belhi Kaddesallahü Esrarehümâ..

59 – «Allah ribânın bereketini tamamen giderir, sadaka(sı verilen mal)ları ise arttırır.» el-Bakara: 276.

kuvvetinin tesiriyle derhal görüleceğinden şüphe etmeyelim. Fakat bunun maddî ciheti de şâyân-ı dikkattir. Çünkü bir memlekette hakiki servet, o memleketin umumî serveti olmak lâzım gelir. Aç ve çıplak ahalinin memnuniyetsiz bakışları altında beş-on zenginin pâyidâr olması, hatta mes'ud ve müsterih yaşaması pek müşkül olur. Bir kere yardım görmeyen fakirlerin gözleri memleketin zenginlerinin mallarında olması yüzünden pek çok mahzurlar doğar. İkinci olarak fakirlik ve ihtiyaçtan dolayı birçok sârî hastalıkların başgösterebilmesi cihetiyle memleket bir takım zarûrî masraflara da mecbur olur ki, bu zararlardan zenginler de malen ve bedenen âzâde kalamazlar. Zaten çaresine bakılmayan fakirlik ve muhtaçlığın kendisi de sârî bir hastalıktır.

Üçüncü olarak fakr u zaruret nüfusun azalmasını ve devletin varidatının hudutlanmasını, ilim ve fenlerin umumîleşememesini icab ederek, bu suretle hâsıl olan umumî zaafın celbedeceği hâricî tesirler de tabiatiyle umumî olur. Dikkat sahipleri bu gibi nükteleri hergün işitildiği halde mânâsı düşünülmeyen

اَلصَّدَقَةُ تَرُدُّ الْبَلَاءَ وَتَزِيدُ الْعُمُرَ

Hadîs-i Şerîfinden[60] çıkarabilirler.

Gelelim zekât farizasına, zekâtın böyle herkesin malının kırkta birine müteallik olduğu zannolunmasın... Bunun birçok şartları vardır: Evvelâ bir müslüman kendinin ve iâşesiyle mükellef bulunduğu âile ve akrabasının yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyacını temin ettikten sonra fazla kalan malının «nâmî» tabir olunan kısmından, o da üzerinden bir sene geçtikten sonra zekât vermekle mükelleftir. Mezkûr ihtiyaçlardan fazla olarak irad ve akar bile «nâmî» sayılmayıp bonların getirdiği hâsılât, «nâmî»dir. Meselâ bir lira kıyme-

60 – «Sadaka vermek belâyı def' eder ve ömrü uzatır.»

inde iradı bulunan bir zenginin bu iradının bir senelik istifadesi altmış lira farzolunsa, bu altmış lira bir sene yanında kaldıktan sonra birbuçuk lirasını fakirlere vermesi lâzım gelir. Demek ki, muattal halde bulunan mal ve mülk, ne kadar çok olsa da yine zekât malı sayılmaz. Yalnız nakitler, fevkalâde tedavül kabiliyetleri ve müessiriyetleri itibariyle her halde «nâmî» addolunur ki, bunda da nakit sahiplerini, ticaret yoluna sülûk etmeleri hususunda zımnî bir icbar vardır. Zekât bahsi daha çok uzundur. Fıkıh ilminde «kitab'üz-zekât» ünvanı altında büyükçe bir bahis teşkil eden böylesine geniş bir İslâm şiârını böyle birkaç mes'ele ile bitiremeyiz. Şurasını da söyleyelim ki, bu zekâta güvenerek fakirlerin mesaiyi terk eylemesini İslâm dini kat'iyyen tecviz etmez. İlim ve tahsili ile meşgul olan veya Allah yolunda mücahede eden bazı mümtaz kimselerin teşkil eyledikleri sınıf dışında kalanlar kendi elleriyle geçimlerini temin etmeleri lâzım ve hiçbir ferdin mücbir bir mazeret olmadıkça ve âcil bir ihtiyaca çâresiz olarak mâruz bulunmadıkça başkasından istemesi câiz değildir.

Artık evvelki, verâset bahsine dönelim: İngilizlerin bu hususstaki kardeşleri ayıran kanunlarına temas etmiştik. Evet, buna kardeşleri tefrik kanunu denilmelidir. Hem öyle bir tefrik ki, mâkûl sebepleri tercih gibi bir sebebe de müstenit değildir. Meselâ en akıllısı yahut en doğrusu aranılmıyor. İlk doğana bakılıyor ki, en büyük ikramiye çıkar gibi tesâdüfe tâbi olan şu hal, mirasa nailiyet için en takdire şâyan olan çalışmaya ehemmiyet atfetmiyor!. İşte Avrupa'nın maârifseverlik iddiasına karşı bir tenâkuz darbesi!.

Şu halde evlâdın en büyüğünün tesadüfen en sefihi olması ihtimâline binâen serveti taksime uğratmayan verâset usulü, servetin bir mecrada toplanmasını temin ederek toptan sür'at ve kolaylıkla kaybolmasını mûcip olabilmesine mukabil herkese bir hisse tevzi eyleyen İslâmî verâset sâyesinde servetin –velev bir kısım şubesinden filizlenmesi– tedbirli bir

elden çoğalması mümkün olur. Halbuki bu ihtimal ile yani kardeşlerden herhangi birisinin akıllı ve tedbirli olmasıyla lâlettayin birincisinin akıllı rastlaması ihtimali arasında pek büyük bir fark vardır. Yani birinci şekli ne kadar kolay ve vukûu muhtemel ise, ikinci şekil de o kadar nâdirdir. Sonra servetin zikrolunan yolla taksim edilen bir şubesinden canlanması İslâmî verâsette kardeşlerin kimini memnun, kimini mahzun bırakmıyarak onları birbirlerine karşı gücendirmemek gibi faydayı da sağlar.

İngiliz verâset kanununun servetten hisse sâhibi olamayan kardeşleri çalışmaya teşvik ve icbar ederek kardeşlerin çeşitli sanayi ve maarif sahalarında başarı elde etmelerini temin gibi faideyi mûcip ve güzel olacağı hatıra gelmesi ihtimali vardır. Lâkin o halde bu kanunun en büyük kardeş hakkında düşmanlığı nedir ki, onun bu gibi faaliyetlerden uzak tutulmasını arzu ediyor. Hem de en büyük kardeşin, bütün servetin kendi idaresine teslim olunması cihetiyle sâir kardeşlerden ziyâde itinaya şâyân olması lâzım gelir. Demek isteriz ki, yukarıda geçen fikir eğer doğru ise, servetten büyük-küçük bütün kardeşleri mahrum bırakalım da hepsi çalışsın, bilgi elde etsin, hiçbirisi cahil ve tembel kalmasın. Hele en büyüğü ve erşedi mutlaka başka başka olmasın. İşte mükemmel bir ifrat ve tefrit nümûnesi olan İngiliz verâset kanununu tercih ve beğenmeye yeltenenler acaba bu noktaları düşünemiyorlar mı? Bu adamlar İngiliz kanunu kadar fikrî muhâkeme kanunlarına vâkıf olsalardı onlarla münazara pek kolay olurdu. O vakit müdafaamızı birkaç cümleye kadar indirebilirdik. Başka bir şeye hâcet kalmamak üzere derdik ki:

Bu kanunun serveti arttırmaya yarıyacağını söylüyorsunuz. Böyle olduğu farz edilse bile, bu servet kanunu mu, yoksa verâset kanunu mudur? Çünkü birşeyde önce mevzu ve mahiyet tesbiti gereklidir. Şu halde sorarız ki, bir babanın öz evlâdlarında, kimi babasının daha yakın evlâdı ve kimi biraz

uzakça evlâdı olmak sûretiyle biribirinden farklı olabilirler mi? Elbette olamaz. Öyle ise herkese hak ve hissesini vermeli ve ilerisine karışmamalıdır. Ama hak sahiplerinden bazıları eline geçen serveti iyi idâre edemiyecekmiş, orasını kendi düşünsün. Biz onu hakkından mahrum etmemekle vazifemizi ifâ etmiş oluruz. Fazla olarak bir adamın meşrû bir fâide ve zarûret olmadıkça malını telef ve israf etmesini büyük bir günâh sayan ahlâkî kaidelerimiz de göz önündedir.

Hülâsâ-i kelâm, İslâmî veraset

وآتِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ

esası[61] üzerine tesis edilmiş olduğu için bundan güzel, bundan adâletli bir verâset yolu olamaz. Evet İslâm'da kadınların irsî hisseleri erkeğinkinden az olur ki, onun da sebebi taaddüd-i zevcat ve talâk kısımlarında tafsilen beyan ve isbat edildiği üzere erkeklerin zaten yaradılış üstünlüğüne mazhar olmalarıdır. Bir de âile teşkili için bidâyeten ve nihâyeten icab eden masraflar, İslâm âlemi'nde erkeklere âid olduğundan kadınlar için mâlî imkânlar erkekler kadar lüzumlu değildir. Bu da kendi kendilerine yaşamayıp bir erkeğin refâkati altında hayat sürmeleri için Cenab-ı Hak tarafından zımnî bir ihtardır. Sonra fıkıh ilminin «kitab'üd-diyât»ından anlaşılacağı veçhile erkeklere, âile masraflarından başkaca malî masraflar da tahvil olunmuştur. Herhalde erkekler ile kadınların farkı büyük kardeş, ortanca kardeş farkına benzemeyeceği gibi taksim edilişteki eksik hisse tamâmen mahrûmiyete benzemez. Tamâmen mahrûmiyet tâbirimiz mübalâğalı bulunmasın. Bütün kardeşlerin malı, içlerinden birinin görüşüne bırakılarak diğerlerinin tâbî ve mahkûm bir halde bulunmaları

61 – «Her hak sahibinin hakkını ver.»

اَلْيَأْسُ اِحدىٰ الرَّاحَتَيْنِ

kâidesi[62] üzere hiçbir şeyin olmamasından da fenâdır. Ne hacet Dünya'da elbette ekseriyeti teşkil eden ortanca ve küçük kardeşler bu verâset usûlünün yanlışlığını cân u gönülden tasdik ederler. Büyük kardeşler ise, muvakkat bir zaman için, yalnız verâset esnasında bu usûlün lehinde bulunabilirlerse de sonradan, miras bırakacakları esnada fikirlerinden dönerler. Galiba bu bahsi bana yazdırmaya sebep olan zat da, hayatta olan zengin bir babanın büyük oğlu idi.

62 – «Umutsuzluk, (biri ölüm sayılan) iki rahatlığın biridir.»

MÛSİKÎ

63 اِذَا كَانَ رَبُّ الدَّارِ بِالدُّفِّ مُولَعاً
فَشِيمَةُ اَهْلِ الدَّارِ كُلُّهُمُ الرَّقْصُ

erek doğrudan doğruya mahâric-i mahsusa-i fıtrîye ve gerek âlet ve edevât-ı sınâiyye vâsıtasıyla icrâ edilen mûsıkî nağmelerinin nev'ileri ve muhtelif şekillerine dâir şer'î hüküm ve sözlerin mevcut olduğu mâlûmdur. Bununla beraber, herhalde İslâm Dini'nin mûsıkîyi mutlak sûrette kabul etmekten, buna karşı tamamen kayıtsız bir nazarla bakmaktan içtinab etmiş görünmekte olduğu da mâlûmdur. İşte biz de asıl bu ikinci nokta hakkında, yani İslâm Dini'nin, mûsikîyî kayıtsız şartsız tecviz veya tahsin etmeyerek buna karşı velev kısmen bir ihtiraz vaziyeti ileri sürmekte olmasının sır ve hikmetine dair mutâlea beyan edeceğiz. Zevke düşkün ehl-i mârifet nezdinde rûhî büyük bir kıymet taşıyan bu güzel san'at hakkında yüce Şeriat'ın şu kayıtlayıcı muâmelesi mûsikî nağmelerinin meydana geliş tesirini takdir edemeyen bazı kısır görüşlü kimselerin haline kıyas olunması asla câiz değildir. Belki İslâm Dini mûsikînin rûha ne kadar hoş geldiğini, âsâbımızı ne derecelerde teskin ettiğini bizden

63 – «Evin büyüğü def çalmaya heves ederse,
Ev halkının huyu da raksetmek olur.»

hoş geldiğini, âsâbımızı ne derecelerde teskin ettiğini bizden ziyâde takdir ettiği için buna karşı lâkayt kalmayı muvafık görmüyor. Zaten en tatlı ve en çok zevk veren şeylerde mevcut olan en gizli mahzurları keşfetmek husûsunda dinimiz, gâyet müstesna, dikkatli bir görüşe maliktir. Bu da onun dinler arasındaki yüksek mevkiine şehâdet etmektedir. Öyle ya bir semavî din insanları kendi akıllarıyla anlayamayacakları hakikatlara ulaştırmalıdır ki, şânı, hidâyete erdiriciliğiyle mütenâsib olsun!...

İşte mûsikî evvelâ mâlâyâni ile iştigal kabilinden bir meşgûliyet şeklinde tezâhür eden bir atâlet olduğu için kumar bahsinde de beyan edileceği veçhile, atâletin insanlar için bir iş sırasına geçmiş bulunanlarında mevcut olan mahzurlar dinimizin dikkat nazarından gizlenememiştir.

İkinci olarak mûsıkîden alınan lezzet, edilen istifade ekseriye bir havâîlik mâhiyetindedir. İslâm Dini ise gerek atâlet ve gerekse havâîliğin hasmı olduğundan bunları saklandıkları umulmaz yerlerden arayıp çıkarmayı mühim bir vazife telâkki eder.

Mûsıkînin atâleti ihtiva eylediği her halde güçlükle kabul olunur ise de dikkat sahipleri bu hususta hiç tereddüt etmezler. Çünkü bir kere mûsıkî için hiçbir zaman uhrevî bir menfaat tasavvur olunamaz ve Dünya'da ise, karın doyurmaz tâbirine tam uyacak sûrette fâidesizdir. «Fakat mûsıkî sayesinde meselâ Avrupa'da[64] geçim temin eden ve belki büyük servete nâil olan oyuncular ve çalgıcılar mevcut olduğu halde bunun maddî menfaatini inkâra nasıl cesaret olunur?» demek için acele edilmesin. Çünkü mâişet temini haysiyyeti ihlâl etmeyecek bir şekilde olmadıkça vicdan huzurunu temin edemiyeceği için muteber değildir.

Fakat bizim de serdeylediğimiz nazariyelerde garâbetten

64 – O zaman Avrupa'da, fakat şimdi maalesef bizde de... **(Sâdeleştiren)**

garabete intikal ettiğimize hükmolunarak «bunun haysiyyet kırıcılığı neresinde?» denilmesin. Yine acele buyurulmasın!... Nihaî gâyesi insanları eğlendirmek olan bütün san'atlar, selîm fıtrat muvâcehesinde hasis (adi) san'atlardan sayılmıştır. Bu gibi san'at erbabının şöhret bulmasına medar olan alkış ve hürmetlere bakmayınız. Bu ihtiramlar, karşı taraftan bir parça haysiyyet koparmak ve bu zararı belli etmemek üzere iftihar hissini okşayarak meydana getirilmek mânâsına olduğu için eksilmez. İsmetlerinden uzaklaştırılmak istenilen kadınlara karşı da pek çok ihtiram gösterirler. Şarkıcılık ve çalgıcılıkta mevcut olan şu eğlendirmek nokta-i nazarından kızlarına çalgı öğretmiş olmakla öğünür görünen ana–babanın aklına ve kadınlara hürmet mes'elesini en aziz kaidelerden sayan Avrupa medeniyetini taklit lüzumundan olmak üzere izdivacına talib olduğu kızın çalgı bilmesini arzu eden beylerin hâline hayret etmelidir. Bir kadının, kocasını eğlendirebilmek iktidarına sahip olmasının ayıp değil iftihar edilecek bir şey olması iktiza edeceği, çünkü kadının, kocasını sadece refakatiyle mennun ve mes'ud etmesinin kendisi için tabii bir vazife olduğu, itiraz olarak ileri sürülemez. Çünkü refakatiyle mes'ud olmak, eğlenebilmek, karşılıklı bir menfaattir. Şu halde çalgı bilmek şartının kadın tarafından erkeğe karşı ileri sürülmesi ve erkeklik meziyetlerine güvenen bir kocanın çalgı çalmasını bilmediğinden dolayı bir kadının kıymetinde eksiklik görmesinin ne kadar garip ve ne kadar gülünç geleceği tasavvur buyurulsun. Şarkıcılara ve çalgıcılara nisbeten bestekârlar bir dereceye kadar yukarıda izah edilen gizli zilletten âzâde gibi görünürlerse de birbirleri sayesinde revâç bulabilen bu san'atlar biribirinin iyilik ve kötülüklerinde az çok müşterek olmaları lâzım geleceği gibi şurası da âşikârdır ki, ilim üstadlarının derslerinden yükselen vakar ve iftihara karşı beste üstadlarının derslerinde hafifmeşrepliği gösteren bir hava eser. «Kırktan sonra saz çalmak» ne demek

olduğunu elbette takdir ederiz. Onun içindir ki, meselâ vekillerden bir zat hakkında velev en nefis, en san'atkarâne bir şarkıyı öğrenmek, haysiyyeti ihlâl edici olduğu gibi kendisinden öyle bir şeyi istirham büyük bir cür'et addolunur. Halbuki ilim ve fenlerin tedrisi büyük küçük herkes hakkında, şân ve şerefe medâr olmaz mı? Mûsikî için yukarıdan beri şerhine çalıştığımız mahzurlar, bununla mâişetini temin eden kimselere âiddir. Kendi kendilerini veyahut dostlarını eğlendirenlerle dinleyenlerin tamamı hakkında ise atâlet mahzuru şerh edilmek ihtiyacından beri olarak ortadadır.

Mûsikî dinleyenler bu esnada cemiyet için bir şey yapmış olmayıp yalnız bir hayli paranın birçok ceplerden çıkarak bir başka cebe girmesine yardım etmiş oluyorlar. Sonra bu paraların mukabilinde bu adamlar ne almış oluyorlar? Hiç!.. Bakınız: Bir kunduracı size paranız mukabilinde bir ayakkabı verir. Faraza kitap satarsınız, hem kendiniz kazanırsınız, hem de bir taraftan o kitapların mündericatından memlekete ilim ve fenler öğretirsiniz. Kitabın basıcısına, mürettibine, müel-lifine, kâğıdını imâl eden fabrikaya kazandırmış olarak birçok müteselsil içtimaî menfaatları temin etmiş olursunuz. Lâkin mûsikîye gelince onun da âlet ve teferruatını hazırlayanlarla bu âletleri dinleyenlere karşı kullananlar istifade etmiş oldukları halde, bu istifade silsilesi artık sizde kesilmiş olur.

Sizin para sarfederek mûsikî dinlemeniz bir araba tutarak gezmenize de benzetilemez. Çünkü bu sûretle arabacıyı kazandırdığınız gibi kendinizin de sıhhat bakımından sağlayacağınız istifade ile beşerî ihtiyaçlar silsilesinin bir parçası olan işinize daha güzel çalışırsınız!.. Ayrıca iş sahipleri için hazır bulunan arabalar sâir vakitlerle doğrudan doğruya işlerine gidenler hakkında da kolaylık sağlamaya yardımcı olurlar. Velhasıl güzel hava almak başka, mûsikî dinlemek başkadır. Bugün havanın yemek ve içmek derecesinde bir mühim gıda

olduğu ve hava değiştirmenin de sıhhî esaslardan bulunduğu derecede bir hastanın mûsıkî dinlemesine de tıbben lüzum gösterilirse buna tabiatıyla bir şey denmez. Fakat mûsıkî ile tedâvî tabiri yakın zamanlarda iyice me'nus bir terkip haline gelmekle beraber henüz reçete ile mûsikî tavsiye edildiği işitilmemiştir[65].

Gelelim mûsikînin tazammun ettiği havâîliğe:

Mûsıkî ile meşgul olan ve buna bağlı olarak havâîlik sarhoşluğuna mâruz bulunanlar acaba hangi nevi hislerin tesiri altındadırlar. Bununla hasıl olan tesirler hayli çeşitli olup bir garibe, gariplik elemlerini, bir yetime kimsesizlik acısını, bir hastaya rahatsızlık hüzünlerini, bir ihtiyara ihtiyarlık acısını, bazan da bir ikbal sarhoşluğunu ihsas ederek; hülâsa mahzun bir kimsenin ümitsizliğini ve memnun bir kimsenin de neş'esini arttırarak bütün âlemin vak'alarının asıl renklerini biraz daha koyulaştırması ve insanların zikredilen vak'aları itidal hududu hâricinde telâkki etmelerine sebebiyeti cihetiyle bilhassa uyuşturucu bir tesiri andırır. Hele şu sayılan şekillerin büsbütün fevkinde olarak âşıkâne hisleri tahrik etmesi vardır ki, bu cihet, mûsıkînin sihirli ifâdesi için tam bir zemin mesabesindedir. Bundan dolayıdır ki, içki kadehleri ve dilberler, mükellef bir mûsıkî âleminin ayrılmaz bir parçasıdır. Nitekim en mühim, en açık aşk sırları ve sevda evvelâ şiir, ikinci olarak da mûsıkî kisveleri altında –bazı kadınların kapanırken kendilerini daha cazibeli bir sûrette gösterdikleri gibi– bir kat daha açılarak itiraf ve ilân mevkiine konulur!.. Yahut iştiyak heyecanı ile âşıkların lisanında yer

65 – Mûsıkî ile tedâvî çok eski bir usûldür. Tâ Selçuklulardan beri bilhassa akıl hastalarının mûsıkî ile tedavi olunduğu bilinen tarihî bir gerçektir. **M. Sabri Efendi,** ihtisası dışındaki bu mes'eleyi sırf halk arasındaki hâricî tezâhürlerine göre muhakeme etmektedir. Halbuki gerçek mûsıkînin ruhu teskin edici büyük te'sir ve fâidesini inkâra kalkışmak doğru ve hatta mümkün değildir. **(Sâdeleştiren).**

alamayan aşk ve muhabbet kelimeleri bu iki vasıtanın teşkil ettiği ahenk sâyesinde ortaya çıkar. Bu incelikler yüzündendir ki, meselâ, ben bir güzelin aşkından sabahlara kadar uyuyamıyorum, çıldırıyorum, demeye sıkılan bir adam bu mânâyı ihtiva eden bir şiir ve mûsıkiyi bütün kuvvetiyle insanların önünde bağıra bağıra tebliğ ve ifâde ederse küstahlık etmiş sayılmaz. Hele ağzından meşrû izdivaç kelimesinin işitilmesi bile ayıp sayılan genç kızların, zamanımızda olduğu gibi gelin olmak için gerekli sebeplerden sayılması kanaatinin bahşettiği cesâret ve selâhiyetle en derin, en vâzıh âşıkane cümleleri meşk etmelerine, kızlarını akıl ve hikmet, ciddiyet ve basiret dâiresinde büyütmek isteyen ebeveynin muhâkemesi nasıl müsâit olur bilmem!.. Son asır filozoflarından bazılarının «Genç kadınlar işsiz bırakılırsa kendilerine başka işler bulmak için düşünürler.» dediğine göre çalgı ile meşgul olan kadınlar o gibi düşüncelere doğru fikirlerini çekip götürecek mukavemetsiz bir rehber bile bulmuş olurlar.

Lâkin aşk hayalleri ve sevdâ fena birşey midir?.. Aşk kadar hislere rikkat ve yükseklik, insana meleklik bahşeden hangi şey vardır?.. O derecede ki; bu hal erbabının yanık kalblerinden kopan inlemelere kulak vermemek, göz yaşları akıtmak sûretiyle ortaya çıkan müdafaa sellerinin önüne durmak mümkün olmaz. Pek doğrudur. Ama yine bu nâzik ve aziz mes'ele kadar suistimale müsâid olan bir şey de yoktur. O halde ki **Hoca Nasreddin Efendi** merhumun: «Başınızdan aşk ve muhabbet geçti mi?» sualine cevap olarak «Bir defa geçiyordu. Üzerimize adam geldi» dediği kadar variddir. Husûsiyle aşk ve sevda karşılıksız olmadığı halde kadınlar hakkında hayli ayıp sayılır. Hattâ bir erkek yalnız kendisini seven bir kadını ta'ziz edebilir!. Bundan başka hiçbir kadının hiçbir erkek hakkında aşk ve sevdasını mâzur görmediği gibi o kadına da erkekten maada insanlar tarafından bir kıymet ve haysiyyet izâfe edilmez.

Mûsıkî hakkında serdedilen şu mütalâalardan şiirin en lâtif

kısmını teşkil eden «Gazeller» hakkında da bir fikir elde edilmesi pek kolaylaşmıştır. «Methiye» ve «Hicviye» kısımları ise birincisi ekseriyetle dalkavukluk ve ikincisi umûmiyetle kusur isnad etmek olduğundan pek iyi birşey değillerdir. Hikmet, öğüt nev'inden olan şiirlere gelince, onlara biz de birşey demeyiz!. Nitekim şiir hakkında İslâmî fikir iyisine iyi, kötüsüne kötü diye hülâsa edilmiştir. Esâsında bu hüküm mûsıkî hakkında da aynen vâriddir.

İşte güzel san'atların belki en nefîsi olan şiire karşı da müteredditbir nazarla bakılmasının sebebi fenalığının iyiliğine gâlip olmasındandır. Hattâ ilim ve fen tahsili ânında bir talebenin şiire dalması haylazlık telâkki olunarak bugün de pek hoşnutlukla karşılanmaz. Şiirin baş sermâyesi neden ibâret olunduğu şâirlerin kendileri tarafından itiraf olunarak

«Sermaye-i şâirân tükenmez

Dünya tükenir, yalan tükenmez.»

denilmiştir.

Ve onların henüz bu gibi itiraflara yaklaşmadıkları bir devrede Kur'an-ı Kerîm'in

أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ

tarzındaki beyânı[66] ile de meslekleri tanıttırılmıştır. Maamafih şiir, zekânın parlaması ve mâlûmatın ziyâdeleşmesine yardımcı olması cihetiyle mûsıkîye kıyas kabul etmeyecek sûrette ehemmiyeti hâizdir.

Mûsıkî bahsine nihayet vermeden şurasını da söyleyelim ki, eğer bunun hisler üzerinde icra edeceği tesirler bir nevi rûhî gıda halinde mutlaka insanlar için lâzımsa, İslâm Dini'nde Kur'an-ı Kerîm tilâveti ile bu ihtiyacı daha yüksek bir sûrette karşılamak mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'in tilâveti

66 – «Onların her vâdîde hakikaten ifrata (mübâlağaya) düşegeldiklerini ve hakikaten yapmıyacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi?» Şuarâ Suresi: 225 - 226.

esnasında taganînin müstehap oluşu da bunu teyid etmektedir. Ancak burada dikkate şâyân bir nokta vardır ki, o da Kur'an okunurken tagannî etmenin bir taraftan da çirkin olmasıdır. Yani tilâvet esnasında tagannî bazı Hadîs-i Şerîflerle tavsiye edilmiştir. Fakat din âlimleri tagannî ile tilâvetin aleyhinde bulunurlar. Mes'ele her iki tagannî'nin arasını bulmak ile hallolunur.

Tagannî Kur'an-ı Kerîm'in tecvid kâidelerini ihlâl eder veya mûsikîye tatbiken yapılırsa zemmedilmiştir. Okuyucuların güzel tabiatı nisbetinde icra edeceği, lâtif ilham ise methedilmiştir. Esas maksad ve gaye mûsikî nâğmeleri olmak üzere Kur'an-ı Kerîm'i ona icra âleti edinmekten korumak için bu tarz son derecede mâkûldür. Bundan dolayıdır ki, mûsikî dâiresinde bestelenen ve şiirlerin güfteleri hakkıyle anlaşılmayıp mücerret san'at kıymetlerini tadiren dinlenir. Taksim nâmı verilen mûsıkî seslerinde bir dereceye kadar mânâ anlaşılırsa da bunun icab ettirdiği san'at noksanlığının aradaki «hey» «hey»lerle tamamlanmasına mecburiyet hâsıl olur ki, tabiatıyla bu gibi bir durumun Kur'an-ı Kerîm'de vukûu hoş görülür şeylerden değildir.

Bir de hüsn-i tabiat ve san'at kabiliyetinden mahrum bir adamın mûsikisi de dinlenmez... Bu meziyeti hâiz olanlara gelince dikkat edilirse elhân-i tabiaları (yani seslerinin tabiî güzelliği) elhan-i müktesebe-i mûsikîyelerinden daha lâtif ve müessirdir!.. İddiamız garip sayılmasın!.. Nice meşhur hâfızlar biliriz ki; mûsikî mâlûmatını öğrendikten sonra tilâvetlerinde evvelki kadar hâlâvet ve bekâret kalmamıştır. Hasılı tabiî mûsikî sonradan iktisap edilen mûsikîden daha kıymettar olması lâzım gelir. Çünkü bunlardan birincisi sâdece icad olduğu halde, diğeri istimal edilen elhanı taklitten ibâret kalır. Bu noktada bir delilimiz daha var: Bir milletin mûsikîsine meclûb olduğu görülüyor. Demek ki; mûsikînin tesiri, husûsiyeti nisbetinde oluyor. Şu halde bir adamın tabiî lahni, millî mûsikîsinin de fevkinde olarak şahsî mûsikîsi demek olur.

SİGORTA ve KUMAR

Sigorta adı ile mâruf olan ve tatbik sahası gittikçe genişleyen muâmelenin halihazır şekli itibariyle gayr-i meşrûluğundan ve meşrû akitlerden birine ircâı çâresinin bulunup bulunamıyacağından bahsedecek değiliz. İnsanların mâişetine medar ve servetlerinin beşer takatıyla mevcudiyet ve muhafazası ve ticârette emniyet ve terakkinin elde edilmesi için kabulüne kat'î fıkhî hükümlerimizin müdevven hududu dâhilinde bir meşrû akid, bir fıkhî mes'ele bulunmadığı, velhâsıl şer'î hükümlerimizin bu gibi zarûrî ihtiyaçları temin edecek şekilde tâdil ve tevsii bir vazife halini almış olduğu hakkında bazı kimselerde bir kanaat hasıl olmuştur ki, bizim de en ziyâde tetkik edeceğimiz cihet işte burasıdır.

Evvelâ şurasını arzedelim ki, halkın mallarını sigorta eden şirketler de kendi sermâyelerini müteselsilen biribirine sigorta etmektedirler. Bu âdet yüzünden bir kaza vukuunda, mal sahibinin zararını sigorta etmiş olan şirket de kendi zararını diğer şirketler ve hattâ onlara kayıtlı olduğu halde kazadan masun kalan malların taksit bedelleri telâfi eder. Bu yüzden zikredilen zararın şirketlerle, onlara sigortalı bulunan insanlar arasında taksim edilmesi sigorta muâmelesine, şirketlerin istifadesine yarar bir vasıta olmaktan ziyade bir yardım havası veriyor gibi görünmektedir. Halbuki, bir kere de şu ciheti düşünelim ki, mesela evini göze alınan bir ücret, bir fedakârlık mukabilinde yangın sigortası yaptıran bir adam geceleri rahat rahat uyku uyumasına mâni olacak derecede içinde debrenen bir vesveseyi, aksi bir ihtimali bertaraf etmiş olur değil mi? İşte sigortanın en büyük fâidesini teşkil eden şu

hal, dikkat olununca zikredilen adamın –iffet hissi ve hamiyeti ne derecelerde metin ve mükemmel olursa– evini muhafaza hususunda evvelki kadar dikkat ve itinaya ihtiyacı kalmamasından ibârettir ki, herkes hakkında faziletinin zayıflığına göre ziyâdeleşen bir nisbetle câri olan şu halin meydan vereceği zararlar, ne kadar taksim edilmiş olursa olsun, yine umûmî servetten kayıplar, hem de karşılıksız yâni sigortaların tazmin edemiyeceği kayıplar değil midir?

Sonra kazaya uğrayanlar arasında sigortasız mallara âid zararı telâfi edecek hisse bulunmadığı cihetle bunun büsbütün heder olup gitmesi de sigorta edilen malların kıymetlerinin hakkıyla takdiri ve sigortaya tâlip olan şahıslardaki garaz ve maksatların mâhiyetlerinin tetkiki husûsunda karşılaşılacak büyük müşkillere binaen, içinden çıkılmayacak derecede bir takım entrikalara yol açılmak yüzünden, hiç bir şey olmasa bile yine umûmî servete bu türlü zararlar verilmesi de vâriddir.

Sigortanın kabuiü faraziyesinde sigortasız malların zararını ileri sürmek münâsip değildir. Bunun için, herkesin malını sigorta ettirmesi ise cidden zordur. Bunun da, zikrolunan mülâhazalarla ya müsâmaha veyahut garaz sahiplerini çoğaltmaktan ibâret olacağı muhakkaktır.

Şurası da dikkate şâyandır ki; meselâ yangına karşı sigorta ettirilen bir binada yanmak ihtimali son derece zayıf ve vâhî bir ihtimal halindedir. Demek ki, yanmasından korktuğumuz bu binada yanmamak ihtimali galiptir. Aksi halde hiçbir şirket onu sigorta eder mi? Yanmayacağına güveniyor ve yanmıyacak olan bu binanın sigorta priminden senelerce müstefid olacağını kuvvetle farz ve tahmin ediyor ki sigorta muamelesine girişiyor. Şu halde bu istifâdeyi bina sahibi sigorta şirketine terketmeyip nefsi için alıkoysa, yani sigorta muâme-lesinden sarfınazar etse daha iyi değil midir?

«Şirket, sigorta ettiği binayı yanmayacak diye sigorta et-

miyor. Yanarsa o zararı idâresi dahilinde bulunan diğer evlerden telâfi edebileceğini düşünüyor.» denilirse bu defa, o diğer evlere sözü getirerek «Bunlar yanacak mı, yanmayacak mı?» suâli vârid olur ve neticede herhalde bu binaların her birinde yanmamak ihtimalinin kuvvetine kanaatle def edilebilir. İşte bunlar bir takım hakikatlardır ki, sigorta şirketleri tarafından daha güzel takdir olunuyorlar demektir. Şâyet ortaya koyduğumuz deliller mücmel göründüyse bunu biraz izah edelim: Bizim bir binamız varsa sigorta şirketinin bin binası vardır. Biz bir tanesi için korkuyoruz da, o niye bin tanesi için korkmuyor? Demek ki; şirketin bu bin binadan sadece yanmasına ihtimal verdiği miktar, herhalde bunlardan toplanan senelik ücretin aşağısında kalacak bir ehemmiyeti hâiz bulunuyor. Bu ise bir ev hesabına senede çok görülmeyerek verilen paranın ehemmiyeti o evde yanmak ihtimalinin ehemmiyetinden büyük olduğunu intaç eder.

Hakikaten riyazî bir şekil almaya başlayan görüşlerimizi biraz daha izah edelim: Bilfarz yüzde birbuçuk nisbetinde bir ücretle sigorta edilen bir evde yanmak ihtimali –sigorta şirketlerinin mezkûr ücretle bu ihtimali mübadeleye rağbet göstermelerinden delil çıkarmak sûretiyle– kat'iyyen yüzde birbuçuk derecesine çıkamayıp meselâ yüzde bir nisbetinde kalmak lâzım geldiğine nazaran bu evin kıymeti bin lira olduğu takdirde, sigorta ücreti binde onbeş ve yanmak ihtimali binde on nisbetinde olur. İşte bu evlerden bin tanesini biribirine zammetmekle ücretin bir milyonda onbeşbin ve tehlikeli ihtimalinin bir milyonda onbin derecesine çıktığı görülüyor. Bu sûretle bir ev üzerinde yürütülen nisbî hesabın ayniyle bir ev hakkında da bâkî ve değişmez olduğu tahakkuk eder. Çünkü «on»un «onbeş»e nisbeti her ne ise, «onbin»in, «onbeşbin»e nisbeti de odur. Çünkü mezkûr bin ev dediğimizde yine bizim üzerine titrediğimiz tek evimiz gibi birer evden müteşekkildir.

Demek ki, bir evim var, yanarsa sokakta kalırım diye korkan bir adamın durumu ile bin evi sigorta eden bir şirketin durumu arasında tehlike nokta-i nazarından fark olmaması lâzım geldiği kat'î ve riyazî bir sûrette sâbit iken ev sahibi için korkmakta mazuriyet ve şirket için de bir cesaret hakkı tasavvur ederiz ki; bu hal sadece vehimlerimizin bizi hataya düşürmesinden ileri gelir. Eğer bunlar arasında bir fark varsa ev sahibinin sigorta için vereceği taksitleri kendi kendine biriktirmesi mutad olmadığı halde, şirketlerin bu paraları zarar ve ziyan karşılığı olarak muhafaza etmeleri mes'elesinden ibârettir. Halbuki şu fark azıcık bir ihtimamla bertaraf edilebileceği gibi vehimlerimizin bizi iknaya çalıştığı fark nev'inden de olmadığı için yukarıda zikredilen görüşlerimize kat'iyyen dokunmaz.

«Şirketlerde sermaye müteaddid şahısların, mâişetinin aslî ihtiyaçlarından fazla olarak âdeta açıktan para kazanmak maksadiyle ayırdıkları bir meblâğdır ki; bunun kaybı, meselâ bir âilenin senelerce dişinden, tırnağından arttırdığı para ile yaptırabildiği bir evin kaybı kadar acı gelmez» denilmesi de doğru olmaz. Çünkü bir adamın bir tek evinin yanması vukûu muhtemel olmak itibariyle koca bir şirkete âid olan binlerce evden bir tanesinin ve hattâ bir haylisinin yanması nisbetinde olmayıp şirketin bütün evlerinin demeyim de herhalde muâmelelerin devamını sekteliyecek kadarının yanması ihtimaline muâdil olmak lâzım geleceği biraz evvel kaydettiğimiz tetkikat ile sabit olduktan sonra, teessüs etmiş bir şirketin zeval ve iflâsını, ehemmiyetçe bir âilenin sokakta kalmasından aşağı gibi telâkki edebilir miyiz? Halbuki şirketin bunun mallarının fazlasından müteşekkil olan sermayesinin ziyanı yüzünden sigortalıların aslî mâişetlerine halel gelmese de, başka bir mâişet medarı olmayan şirket hademelerinin halleri nasıl olur? Bir de geçen misâldeki bin liralık yegâne evimizin birkaç saat içinde yanıp kül olması ihtimalindeki tehlikeden

yani def'aten bin liralık bir ziyandan korktuğumuz halde bu hane için sigorta bedeli olarak yüzde altıdan fâiz vermek demektir. Buna mukâbil bu evde kendi malı olduğuna nazaran senede en azından yüzde birbuçuk nisbetinde de evin, eskimek sûretiyle esas kıymetinden indirme husûle gelebilecektir. Bunun için mesken bedelinin yetmiş beş liraya veyahut fâiz bedelinin yüzde yedibuçuğa çıkması, insanın kendi malı olan bir evde oturmak arzusuna karşı göze görünmese bile buna bir de sigorta ücreti olarak yüzde birbuçuk daha eklenmesiyle mesken bedeli doksan liraya yahut fâiz yüzde dokuza çıkarsa cidden zararlı bir hale gelmiş olur. Çünkü bin liralık bir evde müstecir olarak yıllık elli altmış lira ile oturmak dâima mümkün iken, bu hizmeti doksan liraya gördürmek, kendi evinde oturmaktan, başka bir zevk hisseden hesapçı bir akıl sahibinin dahi işine gelmez. İşte bu beğenmediğimiz senelik sigorta ücretidir ki, kirada gezmekle kendi evinde oturmak arasındaki farkı kat'î bir sûrette ortadan kaldırarak ilelebet kiracı olmak gibi bir durum ihdas eder. Bu hal de ahalide emlâk sahibi olmak hevesini kırar.

Bir de bir tek evi sigorta etmekle tehlikeyi üzerinden atan adamın iktisaden zarar görmüş olacağı kabul edilmese bile bin evin tehlikesini üzerine alan ve bu yüzden para kazanan sigorta şirketi memlekete yabancı olduğu takdirde, onun kazanmakta ve memleketin zarar etmekte olduğu da artık şüphe götürmez.

Evet, akıl ve hikmet nokta-i nazarından belki kumarın zemmedilmiş olmasına da itiraz edenler ve «Ortaya konulan para nihayet kumar oynayanların kendilerine âid değil mi?» diyenler bulunur.

Lâkin insanların her hareket ve teşebbüslerinin akıl ve hikmete uygun düşmesi mümkün olmadığından bu hususta hata işlemezcesine bir temyizi hâiz olan Şeriat Kanunu bunların kendi mallarını yine kendi menfaatleri nâmına ve her is-

tedikleri şekilde kullanmalarına izin vermez. Çünkü bu kanun, insanların en tedbirli bir himâyecisi gibidir. Hem de öyle olmalı değil midir? Ama insan velev en emin, en akıllı bir hayırhahın tavsiyelerini dinlemeye mecbur değildir diyebilir miyiz?. Aklen ve hikmeten biraz güçce deriz. Husûsiyle bu hayırhah, insanın en yakın bir velisi kadar selâhiyettar olursa... –Haydi mecbur olmasın– Dinin de bu hususta bazı yasaklara karşı vaz' eylediği hududa benzer bir nev'i cebrî kuvveti, maddî cezaları yok ya!.. Yalnız din bunu hoşnut nazarla telâkki etmez; takbih eder ki, buna hakkı var mıdır, yok mudur? Bu ciheti tetkik edelim.

Evvelâ kumar oynayan adam kazanmak ihtimaline tamah ederek buna cesâret eder, değil mi? Fakat yüzde elli de kaybetmek ihtimali vardır. Fazla olarak kazanmak ve kaybetmek ihtimallerinin müsâviliğine rağmen ilk ihtimalin neş'esi ikinci ihtimali ortadan kaldırmaz. Çünkü kazanan adamın başlangıçta kumar oynanan yere çıkacak kadar bir mâlî gücü bulunacağından, kazanmasındaki fark bir servetin ziyâdeleşmesinden ibâret kaldığı halde, bu mâlî gücün kaybı bir zenginin fakir düşmesi kabilinden olarak son derece vahim ve elîm olur. Onun içindir ki; bu tehlikeli ticâret yolunu kimse kimseye tavsiye edemediği gibi, kendisi yapsa bile nefsinin temâyüllerine mağlûben yapar. Lâkin en sâlim aklî kuvveti ve en tarafsız muhakemesiyle sevdiği herkesi bundan men eder. Nasıl ki, bir takım sahafetlerden nefsini men edemiyen adam, iyilik ve kötülüğü kendisine âid olanlar hakkında olanca kuvveti ile mâni olmaya çalışır.

İkinci olarak kumarbazlar, biribirlerinden kazanırlar, yani hazırdan sarfederler. Gerçek kazanma imkânlarını atâlet halinde bırakarak ne istihsal ve ne de istikmal sûretiyle cemiyete bir habbe istifade ettirmiş ve umûmî servete bir santim ilâve etmiş olmazlar. Şimdi bunlar biribirinden kazanmak, biribirini yenmek sevdasına düşmektense, o müddette hilkat

hazinelerinden kazansalar hem biri kazanıp, biri kaybetmese, ikisi de kazansa daha münâsip olmaz mıydı?

Kumarda bulunan atâlet mânâlarını takdir için bütün bir memleket ahalisini kumar ile meşgul farz ediniz!. Bu veçhile bir müddet aralarında tedâvül eden servetin arası çok geçmeden suyunu çekip tükendiğini görürsünüz. Halbuki bir memleketin umum ahalisi münhasıran bir san'atla, meselâ ziraatla meşgul olsa, yine bu bir tek san'atın temin edeceği ihrâcat sâyesinde sâir hâcetlerini hariçten tedârik etmek imkânını bulabilirler.

Yukarıdan beri izahına çalıştığımız noktalara istinadendir ki; iki şey arasında hangisi üstün gelirse diğerinden birşey almak şartıyla icra edilen müsabaka da kumar olduğu halde kazananın mükâfatı hariçten taahhüt olunur veyahut mağlûptan almayıp gâlibe vermek üzere müsabakaya bir üçüncü şahıs iştirak ederse meşrû hale gelir. Çünkü bu suretle araya bir mürüvvet eli girmiş ve şu itibarla mes'ele kazanmak değil de, sarfetmek, hem de bir hayır zımnında, terakkiyi teşvik uğrunda sarfetmek mes'elesine dönmüş olduğu gibi, müsabakacıların da kaybetmek ihtimali ya hiç kalmamış, yahut yarıya inmiş olacağından mes'ele cemiyete bir nevi hizmeti mutazammın bulunur. Müsabakacılar hakkında da tehlike azalmış olur.

Hülâsa kudrete bağlı çalışmayı terk ile talihin lütfunu beklemek[67] gibi bir meskenet, bir atâlet ve aç gözlülük ve menfaatini diğerinin zararında, belki mahvolmasında aramak gibi bir insafsızlık ve bu kadar alçakcasına bir kazanç uğrunda eski sermâyesini de tehlikeye koymak gibi bir şaşkınlık, ihtiyatsızlık vardır.

---

67 – Kudret ve mahâretle kazanılan bazı müsabakalarda da hiçbir taraf kendi düşüncesinde hasmının aşağısında bulunmadığı için şu hesap karşılıklı olmak üzere yine iş tâlihin tercihine kalmış demektir.

Yukarıda zikredilen mahzurlar meyânında kaydedilen atâlet mahzuru insanın alelâde boş durmasına kıyas edilemez. Çünkü o çeşit boş durmak, çalışmamak, mâkul istirahat maksadından nâdiren uzak olduğu gibi istirahat faydasını velev kasdetmiyerek tazammun etmediği de enderdir. Kumardaki atalet ise, dehşetli bir azap ile meczedilmiş olduğundan istirahatı mûcip olmak şöyle dursun vücûdu meşguliyet zamanında ziyâde yorar. İkinci olarak alelâde boş durmak, insanın yalnız nefsine münhasır bir atâlet olduğu halde kumarbaz bu atâletine diğer tarafı da ortak eder. Üçüncü olarak kumarda atâleti kendisine iş yapmak, ticâret vasıtası edinmek bulunduğu cihetle, ticâret sûistimal edilerek vaz' olunduğu gayeden uzaklaştırılmış ve tahrip edilmiş olur. Binaenaleyh alelâde boş durmak, meşguliyeti terk ile menfî bir şeyle meşgul olmak derecesinde bir atâleti gerektirir. Üstelik alelâde boş durmak da şer'an methedilmiş değildir. Fakat bu, boş durmak, işsizliği kendisine iş yapmak derecesine çıkınca sarâhaten men olunur ki, oyun nev'inden olarak İslâm Dini'nin yasakladığı bilcümle boş sözler söylemek, işte bu işsizliğin mânâsı içinde saklıdır.

Artık evvelki bahsimize dönelim:

İşte sigortanın maddî ve mânevî tazammun ettiği mahzurları gösterdik. Ama kaza ve kader bâbında kalb metânetine büyük bir tevekkül ve teslimiyyete mâlik bulunmayan ticârete itminan verecek kefâletin lüzûmu takdirinde bunun sigortadan başka türlü bir çâresi, yukarıda geçen mahzurlardan uzak ve meşru bir yolu yok mudur?

Niçin olmasın? Lâkin şurasını arz edeyim ki; o yolun bazı mânilere binaen memleketimizde şimdiye kadar kabil-i tatbik olup olmamasına karışmam. Beyan edeceğim yola bundan evvelki şartlar müsâit olmayabilirdi. Şimdi de olsa olsa ciddiyete rağbetsizlik gibi memleketimizde hükümfermâ olan ahlâk zaafı mâni olur. Fakat benim bu makaleyi yazmaktan mak-

sadım sigorta tâbir olunan muâmeleye İslâm Dini'nin müsait olmamasından dolayı hükümlerinde hâşâ bir noksan, beşerî maslahata karşı bir kifâyetsizlik tasavvurunun iptalidir. Binaenaleyh böyle bir şeye İslâmiyet'in ihtiyacı olmadığını isbat edeceğim; memleketin ihtiyacı olmadığını değil. Memleketin ihtiyacı varsa, o kendi kusurudur, İslâm Dini'nin kusuru değildir. Hattâ sigortalı emlâkde hissedar olan mülk sâhiplerinin de artık o muâmeleye iştirakte mâzûr veya mecbur kalmış olacakları hakkındaki iddialara da karışmam.

Şimdi gelelim sigortanın yerine daha büyük bir mükemmeliyetle kâim olmak üzere izah vaad edilmiş olan hal çâresine:

Meselâ bir mahalle, bir kasaba halkı yahut bir sınıf ticâret erbabına evlerinin kıymeti veyahut sermâyelerinin ehemmiyeti nisbetinde kendi aralarında yıllık bir para ifraz ederek bu para kendilerince emniyetli bazı zevat tarafından işletilse, sonra kendilerinden kazâzede olanlar bulunursa şirketi idareye memur bulunan kimseler zararları telâfi edecek sûrette bu paradan sarfetmeye izinli olsa ve bu sarfiyattan artan temettu da hissedarlara derecelerine göre tevzi olunsa!.. Sonra daha fazla bir ihtiyat olmak üzere bu şirket –sigorta şirketlerinin yaptığı gibi– kendisine benzeyen diğer şirketlere bir akidle raptedilse:

İşte bu şirket temettû getirmesi itibâriyle adetâ bir ticaret şirketi ve âfetzedeler için teberrûlara me'zun bulunması itibariyle de bir iâne sandığı demektir.

Lâkin «Bu şirket o kadar sarfiyatla beraber temettû dağıtabilir mi?» dersiniz, niçin edemesin! Sigorta şirketlerinin de taksit bedellerinden başka vâridatı olmadığı halde nasıl kazanıyorlar? Kazanmıyorlarsa nasıl devam ediyorlar? Şu kadar fark var ki, sigortada o temettûdan başkaları istifade ediyor. Bunda ise taksitleri verenler istifade edecek. Yok eğer

sigorta şirketlerinin bidâyeten bir sermâyesi, ihtiyat akçası bulunuyorsa arzetmiş bulunduğumuz şirketin de teessüsünde biraz fedakâr davranmasıyla ilk taksidin biraz daha topluca olması ile o ihtiyat bertaraf edilmiş olur. Çünkü herkesin verdiği para boşa gitmeyecek, yine kendi cebinde kalacak demek olmakla çekinilmeden verilebilir.

Şirketin vukû bulacak tazmin masraflarını ifâ eylemesi ve fazla olarak hususî temettu tevzi edebilmesi cihetini biraz daha izah edelim: Meselâ:

Beşbin hâneli bir kasabada yangın vukûu ihtimaline karşı yardım etmek üzere kasaba ahalisinin kendi aralarında teşkil eyledikleri şirkete birinci taksitte ev başına biribiri üstüne beşer ve ikincide üçer lira verilse bir senede şirketin yalnız sermayesi kırkbin liraya baliğ olur ki, bu az bir para değildir. Ne hâcet, başlangıçtaki müşküller hakkında biz bu kadar görüş serdedebildikten sonra ihtisas ehlinden, ticâret erbabından daha güzel fikirler alınması mümkündür. Bir de şurası var ki; şirket bir kere teessüs ettikten sonra, ileride kat'i olarak sigortalar kadar masraf tazminine düçar olmayacağından devam ve terakkisi daha ziyâde muhtemeldir. Çünkü buraya kaydolunan mal sahibi, malının muhafazası hususunda sahibine sigorta şeklindeki gibi lâkâydlık, ihtimamsızlık gelemez!. O nisbette kötü maksatlar, entrikalar da cereyan edemez. Çünkü bir adam kazancından kendisine de istifade hissesi çıkmakta bulunan bir şirketin zarar etmesini arzu etmez.

Şimdi bu şirketin sigortaya kaç cihetle üstün olduğunu sayıp hülâsa edelim:

Evvelâ malları kazâya uğramayanlar tarafından buraya her sene verilen paraların sigortaya verilenler gibi heder olup gitmiyerek bir temettu hissesi getirmesi,

İkinci olarak, böyle bir muâmeleye iştirak eden adamın,

malını muhafaza hususundaki dikkat ve itinasına sigortada olduğu kadar gevşeklik ârız olamayacağından bu yüzden umûmî servete âid olan kayıpların nisbet kabul etmeyecek derecede azalması,

Üçüncü olarak şirkete âid bulunan mallarda kayıpların azalmasıyla birleşmesindeki mallara sirâyeti melhûz olan kayıpların da azalması,

Dördüncü olarak, buraya verilen paralar bir ticâret emniyetiyle verildiği için bu halin sigortada olduğu gibi karşılıksız ve gayr-ı meşrû bir ödeme olmaması,

Beşinci olarak, şirketin tazminatı bir nevi teberrû şeklinde olduğundan hissedarlar bununla maddeten menfaatlanmış oldukları gibi mânen de mükâfata hak kazanmış olmaları.

Burada yalnız bir şey hatıra gelir ki, teberrû şeklinde bulunan mezkûr sarfiyat hakkında ödeme iznini kesmiş olmak, yani, idâre memurlarını sarfiyatta bulunmaktan menetmek, hissedarların ihtiyarında bulunduğu cihetle şirketin başlıca gâyesini teşkil eden kayıpların tazmini maksadı emniyet altına alınmış sayılamaz. Halbuki sigortalar taahhüd ettikleri tazminatı ifaya kanunen mecburdurlar.

Sigortaya bedel ve ondan daha mükemmel iddiasıyla beyan ettiğimiz usûlü esasından sarsıyor gibi görünen bu itirazın cevabı kolaydır. Çünkü zikrolunan hissedarları kendi aralarında böyle bir şirket tesisine terkeden şey ne idi? Mâlik oldukları malların muhafazasına dâir ve kendi menfaatlerine âid bir ihtiyat fikri değil mi? Şu halde bundan sonra mallarının muhafazasına hâcet kalmadı denilemez. İlletin devamı ise illetlinin devamı için kâfi olduğundan itiraz mevkii olarak ileri sürülen ihtimalin mânâsı yoktur. Diğer bir tâbirle sigortanın kabulü faraziyesinde sigortasız malların zararından bahsetmek nasıl münâsip oluyorsa tavsiye ettiğimiz şirketin mahsûlü olarak irad edilen ihtimal de öylece yersizdir. Çünkü bu arzettiğim fikir muhafaza ve ihtiyatla teşekkül eden

şirketin bozulması demektir. Halbuki bir şirket, bozulduktan sonra meydana gelmesi melhûz olan mahzurla tenkit edilemez. Yani şirketten beklenilen fâide şirketin devamı müddetinde aranılmak lâzım gelip feshinden sonra aynı fâideyi istemeye itirazcının hakkı olamaz. Çünkü bu adetâ faraziyenin hilâfı olur.

Bu itirazın cevabındaki hakikat inceliği güzelce arzedilmiş olmadıysa şirketin önce bir yardım sandığı şeklinde tesis ve temettû fazlasını ortaklarına şartlı olan vakıf gelirleri gibi tevzi etmelidir. Bu şekilde artık kayıpların tazmini, başlıca gâyesi doğrudan doğruya emniyet altına alınmış olur. Vakıfta dâimilik vasfı bulunduğuna nazaran hissedarlarından birisinin şirketin sermâyesinden meydana gelmiş hissesini alarak alâkasını kesmeyi arzu etmesi itkidarına mâlik olmaması veyahut yıllık taksitleri tediyeye devam etmemek suretiyle şirketten çekildiği takdirde dahi daha önce taayyün etmiş hisseye hak kazanmasının devam edip durması ve şirkette kayıtlı malların diğer bir ele intikal ettikten sonra sermâye meyanında hâlâ mevcut olan eski taksitlerin getireceği gelirin eski sahiplere mi, yoksa yeni sahiplere mi âid olması lâzım geleceği mes'elesinin mûcip olacağı mahzurlar ve karışıklıklar ise aşağıda ifade edileceği gibi def'i kâbil olan şeylerdendir.

Önce sermâyeden meydana gelen hisseyi alarak alâkasını kesme iktidarına mâlik olmamak bir mahzur addolunmak lâzım geliyorsa bu hal, aynı ile Avrupa'dan iktibas edilmiş sigortalarda dahi mevcuttur. Aynı zamanda şirketin devamının temini için zarûridir. Karışıklık mes'elesine gelince bunun da vâkıf, ne yolda şart tayin ederse öylece hükmü câri olmak kâidesiyle bertaraf edilmesi mümkündür. Meselâ yukarıda zikri geçmiş olduğu gibi, iâneye iştirak eden zât, verdiği paraların payını, esâmisi şirketin defterinde mukayyet bulunan emlâkten yangın dolayısıyla vukû bulacak ziyanı telâfiye şartlı kılmakla karışıklık ihtimâline mahal kalmaz. Çünkü defterde

kayıtlı bulunan emlâk kaydı bâkî oldukça, vakıf sahibinin şartından istifâde eder, zikri geçen emlâk kimin uhdesine intikal ederse etsin.

Yıllık taksitlerini tediye etmemek sûretiyle şirketten çekilenlerin evvelce verdikleri taksitlerden dolayı hasıl olan payın devam edip gitmesi mahzurunun ise yine vakıf edenin şartına riâyet edecek tafsilât ile def'i kabildir. Meselâ yardıma iştirak edenlerin, senevî taksitlerini tediye ettikleri müddetçe gelir payları hisseleri kendilerine ve taksitlerini kesmekle isimleri iâne defterinden silindikten sonra da derecelerine göre defterde ismi kalanlara âid olmak üzere vakıf şartı koşmaları, maksadı temine kifayet eder.

TESETTÜR
(KADINLARIN ÖRTÜNMESİ)

Tesâdüf etsem eğer bir güzergâhında sana
O anda çıldırırdım âdeta sevimcimden
Fakat yüzünde peçen var mı, yok mu?!... Vâesefâ
O fırsatı içime zehir eder. Nihâyet sen
Geçip giderken önümden ve ben henüz nâşâd
Umardı çeşmim, esen rüzgârdan imdâd.

(Câmi'ul- Huruf)[68]

Dört - beş sene evvel bir mecliste bulundum. Orada bulunanlar meyânında Avrupa lisanlarına ve âdâb-ı muâşeretine hayli vâkıf bir zat da bulunuyordu. Ve benim bu zat ile mülâkatım ilk defa olarak vâki oluyordu. Söz Japonlara intikâl etti. Bir vakitten beri işitilegeldiği veçhile bu kavmin kabul etmeye şâyân bulacakları bir din araştırmakta oldukları rivâyeti yine tekrar edildi. O zat bu rivâyete biraz daha sıhhat ve ciddiyet rengi vererek:

«Bunun için Japonya'da bir meclis teşekkül etti. Hemen hemen İslâm Dini'ni kabul ediyorlar. Yalnız bir mes'ele mâni oldu: «Tesettür–i nisvan» mes'elesi! Bu, onlarca pek müşkil görünüyordu. Kadınlarını (kadınların örtünmesi) böyle bir hapisle kayıtlandırmak istemiyorlardı. Ama ne iyi olurdu. İslâm Âlemi kırk-elli milyonluk bir terakki etmiş milleti ka-

68 – Nikâb-ı Cânan manzûmesinden.

zanmış olacaktı. Bizim âlimlerimize meram anlatılamaz ki!.. Bana sorulsa bu hususta kulaç kulaç müsaade eder ve hâsıl olacak günâhı boynuma alırım. Fakat tesettürün terki bize gayr-i tabiî gelmez. Bu halde bizde de arzu edildi. Uzun boylu düşünüldü. Ben kendim öne düşüp de lânet siperi olamam. Lâkin yapanları alkışlarım, dedim. Bir aralık icrasına teşebbüs edenler, işe suistimal ve işret meclisi ile başladılar. Akıllıca ve yavaş yavaş başlanmadığı için tabiatıyla ileri gitmedim. Bendeniz Anadolu'da, Arabistan'da çok gezdim. Kadınlarda tesettür görmedim. Hattâ bir defa yolum bir Kürt çadırına uğradı. Çadırın erkeği bulunmadığı halde bir kadın beni misafir etti. Benimle gâyet serbestçe bir erkek gibi görüştü. Hemen herşeyden hattâ siyâsetten bile bahsetti. Kadının haline hayran oldum. Bizim kadınlar erkeklerle ithilât etmemek yüzünden ne kadar görgüsüz kalıyorlar. Onlar için bir sohbeti, falso yapmadan, münâsebetsiz bir cümle sarfetmeden sona erdirmek kâbil olmuyor ve bu hal kendileri için ne kadar mahcubiyeti mûcip oluyor. Efendim düşünülmelidir ki, insanların en birinci, en mühim terbiye edicileri kadınlar olacaktır. Vâlide kucağı ilk terbiye ocağıdır. İnsanın dinine dünyasına dâir oradan aldığı fikri hiçbir şey, tahsil yok edemez. Bir de eğer kadınlar açık gezseler refakatlerinde erkekleri bulunmak lâzım gelerek çarşıda, pazarda şimdiki mâruz oldukları edepsizce târizlerden elbette masun kalacaklardır. Faraza ben hanımımla yahut hemşiremle, kerimemle beraber niçin gezmemeliyim? Bu arkadaşlık niçin ayıp görülmelidir? Bu hal insanı fuhuştan men'e de vesile olur. Meselâ ben o vakit fena tanınmış bir kadınla gezemem, efrad-ı âilemden zannolunur diye korkarım.» dedi.

Bu zatın samimî bir lisanla takrir ettiği şu hasbihali işte mümkün olduğu kadar değiştirmeyerek aynen yazmaya çalıştım ve ifadeleri esnasında tarafımızdan bazı tenkitler ileri sürüldü ise de, gerek zaman ve yerin pek müsâid olmaması ve

gerekse o zatın sanki kendisi hep söylemekle ve başkaları da hep dinlemekle mükellefmiş gibi davranması hasebiyle müdafaalarım yeteri derecede olamamıştır.

Şimdi müdafaalarımdaki o noksanı tamamlamak istiyorum. Zaten beş on seneden beri dinî hükümlerimiz meyanında takatın fevkinde bir külfet addedilmeye başlandığı uzaktan yakından işidilmekte bulunan tesettür mes'elesi için birkaç kelime yazmak «İslâm Dini'nde Münakaşaya Hedef Olan Mes'eleler» ünvanıyla yazmakta olduğum makale silsilesi programı dahilinde idi.

Evvelâ şurasını arzedeyim ki, İslâm Dini'nin bu gibi bazı mes'elelerini dillerine dolayan itirazcıların sözlerinde mantıktan eser görülmediğinden cevabında insan müşkülâta uğruyor. Meselâ yukarıya sözlerini naklettiğim zatın nasıl olup da bahsi bu mes'eleye getirdiğine taaccüp olunmak lâzım gelen bir çok sözden başka iddiasının esasını bir türlü tâyin edemiyorum. Halbuki münazarada usûl, herşeyden evvel münakaşa edilecek noktaların hakkıyle tahlil ve tâyinini icab ettirir. Yoksa her iki tarafın irae edeceği kelimeler neyi isbat edici ve neyi de nakzedici olduğu anlaşılmayarak heder olur gider.

Şimdi bu zat ne demek istiyor ve neden şikâyet ediyordu? Tesettür esasen İslâm Dini'nin hükümlerinden olmayıp sâdece âlimlerin uydurmalarından yahut halkımızın millî alışkanlıklarından olduğu halde dine karıştırılmış demek mi istiyor? Yoksa İslâmî hükümlerden olan bu halin mânâsız ve tahammülfersâ olduğuna mı hükmediyor? Arada bahsedilen, bahse mevzu olan mes'eleler bir gayrimüslim ile olsa, ikinci şık üzerine söz söylenir ve hiç olmazsa bu tereddüde mahal kalmazdı. Sonra tesettürün meşrû sûretine mi itirazda bulunuyor, itiyad edilmiş olan tarzına mı? Misafir olduğu Kürt çadırında tesâdüf ederek methine mazhar olan kadının saçları da örtüsüz bulunduğunu –tevcih ettiğim sual üzerine– tasrih

etmişti ki, ona nazaran burada da birinci şık ile hükmetmek lâzım gelecek ise dimağları bu yolda terbiye edilmiş olan zevatın sözlerini tenkit ederken arada her lâzım geleni görmek, muâheze etmek derecelerinde fırsatçılıkla hareket edilmeyip biraz müsâmaha ve müsaâdekâr davranılmalıdır. Yoksa hemen bir iki kelime geçmeden yeni bir münakaşa kapısı açılmak ve bahsin cereyanı sıkıcı bir sûrette tekrar tekrar sektelere uğramak ihtimali vardır. Meselâ, ana kucağında alınan mâlûmat ve akideler, hiç bir şey ile, hiçbir tahsil ile değiştirilemez demiyor muydu? Şu halde kendi hikâyesi veçhile Japonlar eski itikadlarını değiştirmek için beyhûde uğraşıyorlar demektir.

Sadede gelelim, münakaşa ettiğim zatın sözlerinden anladığım ihtimallerden olmak üzere biz evvelâ teseττürün İslâm Dini'nin hükümlerinden olmayıp sâdece ulemânın uydurmuş olduğu şeylerden yahut halkımızın millî itiyadlarından olduğu halde dine karıştırılmış olması ihtimalini red ve iptal edeceğiz. Ondan sonra da tesettürün esasen akıl ve hikmete uygun olmaması ihtimalini ele alacağız. İkinci bahiste muhataplarımız İslâm Dini'nin açıktan açığa muârızlarından ibaret olur ve birinci bahiste muhataplarımızı İslâmî kâidelerde pek acemi olan bir takım te'vilciler veya müçtehidler teşkil eder. Şimdiye kadar müslüman kadınları mükellef tutmak istediğimiz tesettür tarzına itirazcı gibi görünenlerden, yani Müslümanlıktaki örtünmenin şumûl şekli yoktur demek isteyenlerden biri de şöhretli muharrire **Fâtıma Âliye Hanımefendi**'dir. Filvaki kadınların elleri ile yüzlerinin avret mahallinden madud olduğu ilmihal kitaplarımıza yazılmak derecelerinde mâruftur ki, bu istisna da

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

nazm-ı celilinden[69] istifade edilerek kaydedilmiştir.

Âyet-i Kerîme'de kadınlar zâhirî ziynetlerden maadasını ortaya konulmasından men ediliyor. Zahirî ziynet ise sürme çekmek ve kına yakmak ile tefsir olunmuş ve «zikr-i hâl, iradet'ül- mahal» yoluyla ziynet mahalli murad edilmiştir. İşte sürme ile kınanın mahalli bulunan yüz, el ve göz, dolayısıyle yüz; örtülmesi lâzım gelen azâ meyanından istisna edilmiş oluyor. Bu istisna

اَلْمَرْأَةُ مِنْ قَرْنِهَا اِلَى قَدَمِهَا عَوْرَةٌ مَسْتُوْرَةٌ

kıyasî kaidesine[70] karşı zaruret ve ihtiyaçtan doğan bir güzellik halindedir. Demek ki, kadının tepeden tırnağa kadar avret olmak aslî kaidesinden bu âyet-i kerîme ile bir istisnaya da mazhar oluyorlar ki, **Fâtıma Âliye Hanımefendi**'nin görüşlerindeki istinadgâhı da bundan ibâret olmak lâzım gelir. Fakat beri taraftan fıkhî diğer bir esas ve sarahat mevcuttur ki; onu da dikkat nazarından uzak tutmamak gerektir. Bu esas ise kadınların yüzlerine şehvet nazarıyla bakmaktan doğabilecek fitne korkusudur. Şehvet hususunda gâlip ihtimal kâfi geldiği gibi, fitne ve fesat kastedilmiş olmak mümkündür. Bu nokta-i nazara binâen kadınların yüzleri istihsânen avret olmadığı halde dahi örtülür ve bu örtünme

وَمَنْ نَظَرَ اِلٰى مَحَاسِنِ اَجْنَبِيَّةٍ عَنْ شَهْوَةٍ صُبَّ فِي عَيْنِهِ (لانك يوم القيامة)

69 – «Mü'min kadınlara da söyle; gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Zinetlerini açmasınlar. Bunlardan görünen kısımları müstesnâ». Nur Suresi: 31.

70 – Kadın, ayağından başına kadar kapanması gereken bir avrettir.»

«Yabancı bir kadına şehvet nazarıyle bakan bir adamın gözüne kıyamet gününde kurşun akıtılır.»

لا تَتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَانَّ الأُولىٰ لَكَ وَالثَّانِيَةُ عَلَيْكَ

«Herhangi bir şekilde bakıldığı takdirde ona, bir ikincisini ilâve etme. Çünkü birinci bakış senin lehine, ikincisi ise aleyhinedir.»

النِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ بِهِنَّ يَصِيدُ الرِّجَالُ

«Kadınlar şeytanın gaflete düşürme vasıtalarıdır ki, onlarla erkekleri avlar» ve

مَا آيَسَ الشَّيْطَانُ مِنْ بَنِيآدَمَ اِلاَّ آتَاهُمْ مِنْ قِبَلِ النِّسَاءِ

«Şeytan, insanları kendi nokta-i nazarına çekmek hususunda her ne zaman ye'se düşerse, son çâre olmak üzere kadınlar vasıtasiyle hulûl etmek yoluna müracaat eder.» gibi hadisi şeriflere istinad etmektedir.

Sonra

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ

«Habibim!. Erkek mü'minlere de ki, gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar» ve yine «Habibim!.. İman eden kadınlara

da de ki, gözlerini ve ırzlarını muhafaza etsinler.» Âyet-i Kerimeleri[71] gerek erkekler ve gerek kadınlar için gözü siyânet etmeyi emreder. Bunu teyid etmiş olmak üzere Ashab'dan **İbn-i Ümmi Mektûm Hazretleri**'nin Huzur-i Saadete gireceği haber verildiği bir sırada Resulullah'ın nezdinde bulunan Hazreti Ayşe ve Havsa (R. Anhuma)ya örtünmele-riyle emir buyurulmuş ve işâret edilen sahabînin âmâ olduğu hatırlatılması üzerine «siz de âmâ değilsiniz yâ» cevabı sâdır olmuştur. Şehvet hissinden nefsi tecride çalışmak lüzumu ile beraber velev şehvet korkusu bulunsa bile bakılmasının tecviz edilmesi ancak, şahitlikle bulunma hali, tabâbet icrası ve izdivaç talebi zımnında görücülük gibi zarûrî ihtiyaçlara münhasırdır.

Şimdi **Fâtıma Âliye Hanımefendi** ile hemfikirlerine soarım: Genç kadınların yüzleri açık olduğu halde sokaklarda gezinmeleri takdirinde erkeklerin bunlara karşı gözlerini muhafaza etmelerini veyahut bakma esnasında şehvet hissinden uzak kalmalarını temin edebilirler mi?

Hülâsa kadınların yüzleri, arzettiğimiz veçhile istihsânen avret değildir. Bu cihetle örtünmesi lâzım gelmeyeceğini biz de kabul ediyoruz; Şer-i şerîf iktizası kadınlar yüzlerini açık bulundurabilecekler. Fakat erkekler onlara iştihalı bir nazarla bakmayacaklar, daha doğrusu kadınların yüzleri husûsunda vazife, yani asıl sakınma vazifesi kadınlara değil, erkeklere âittir. Yani kadın tesettür edecek değil, erkek bakmayacak. Nasıl ki, aksi de böyledir. Erkekler yüzleri açık gezerler; lâkin kadınlar onlara başka nazarla bakmaktan men edilmiş bulunurlar, yani burada da vazife kadınlara düşer. Demek ki, kendisi keşfolunmuş hakkı hâiz bulunmak ve vazife öbür tarafa âit olmak nokta-i nazarından erkeğin yüzü nasılsa kadının yüzü de öyledir. Her tarafı muhâfaza olunmak şartıyle şer'î hükmün böyle olduğunu pervasızca söyliyebiliriz. Şer'î hüküm

71 – en-Nur Suresi: 30-31

böyle iken erkekler gözlerini sakınmak husûsundaki vazifelerini kadınlar kadar güzel kullanamadıkları için, diğer tâbirle erkekler maatteessüf kadınlar kadar iffetli olamadıkları için, kadınların erkeklerden mutazarrır olmamaları için ve kendi menfaatleri iktizasından bulunmak üzere yüzlerini kapamaya mecbur olmuşlar. Doğrudan doğruya kadınların kendilerine âit olan bu menfaatleriyle velileri de alâkadardır. Şu halde kadınların yüzlerini kapama mes'elesi kendileri ve velileri için menfaat meselesinden başka birşey değildir. Onun içindir ki, kadınların kapanmasını istihfaf eden erkeklere dikkat edilirse bunların ekseriyetini bekârlar, yani bir kadının velâyetini deruhte etmeyen erkekler teşkil eder. Mes'ele söylediğimiz gibi bir vazifeden ziyâde bir menfaat meselesi olduğu anlaşıldıktan sonra işte kadınların ve velilerinin işlerine gelirse ahvali malûm olan zamâne erkeklerine karşı yüzlerindeki örtüyü kaldırsınlar. Söyliyebiliriz ki, bundan kendileri belki doğrudan doğruya mes'ul bile olmazlar. Asıl mes'ul ve günâhkâr kendilerine istifade nazarı ile bakacak olan erkeklerdir. Kendileri ile velileri ancak diğerlerinin isyânına yardım etmiş olacakları dolayısıyla ikinci derecede mes'ul olabilirler.

Gelelim kendisiyle münazara ettiğim zatın kadınlarda görülen görgüsüzlükten dem vurarak her söze karşı kabil-i hitab olamadıklarından şikâyet ederken bu hale erkeklerle ihtilât etmediklerini sebep göstermesine. Bu sözünü te'yid maksadiyle de beşer terbiyesi hususunda kadınların vazifelerinin ehemmiyet ve önceliğini ihtar ediyordu. Halbuki kadınlarımızda bu gibi eksiklikler mevcud ise cehâletten ve noksan mâlûmattan başka neye hamledilir. Erkeklerle bir arada bulunmamanın bunda ne tesiri olabilir. Yine böylece kadınların insanoğlunun terbiyesi hususundaki ehemmiyetinin muârızım gibi birçokları tarafından tesettür mes'elesinde bahis mevzuu edilmesine rağmen bu mesele ile ne münasebeti vardır?

Evet biz de tasdik ediyoruz, kadınların, nesillerin terbiyesi hususunda azîm ehemmiyeti vardır. Evet, yine biz de arzu ediyoruz ki, kadınlarımız okusunlar ve câhil kalmasınlar. Fakat onların okumasını piyano çalmak, Fransızca konuşmak, roman yazmak, millî âdâb ve âdetlerimize hor bakacak derecede şıklaşmak sûretinde de istemiyoruz ya! Lâkin meşrû ve mâkûl bir sûrette okumalarını herhalde istiyoruz. İşte bu ilim tahsili olmadıkça muârızımın şikâyet ettiği eksiklikler öyle ihtilât ile ortadan kalkmaz. Erkeklerle bir arada oturup bulunmaya izinli bulunan bunca cahil erkekler aynı ayıpla ayıplanamazlar mı? Sonra kadınların bu müessif hallerden kurtularak tekâmül etmeleri için mutlâka yabancı, nâmahrem erkeklerle mi ihtilât ettirilmesi lâzımdır. Evet, kadınlar yabancı nâmahrem erkeklerle düşüp kalkarlarsa onlardan öğrenecekleri şeyler de bulunur?

Muteber «Tanzimat Gazetesi»nin birkaç gün evvel intişar eden bir nüshasında tesâdüfen okuduğum bir makalede de kadınların erkeklerle beraber bir mecliste bulunmaları tasvib olunuyordu. Fakat bu tasvip, eski muârızımın nazariyesindeki gibi kadınların menfaatine değil de erkeklerin menfaatine olarak ileri sürülüyordu. Deniliyordu ki, «Erkek cemiyetinde her türlü galîz kelimeler, her türlü açık saçık sözler cereyan eder. Her nevi elbise ile salonlara gidilebilir. Cemiyette kadın bulundumu lisan da değişir, musâhabe zemini de nezâket kesbeder. Kendini beğendirmek mes'elesi insanlara çeki düzen verdirir, herşey daha ciddi, fikirler daha parlak olur.»

Bu makalede tasvib edilen toplanma ile bundan beklenen fâide arasında –eski muârızımın sözleriyle kıyas edilmeyecek derecede– biraz mâkul münâsebet mevcut olduğu gibi teşekküre şayan olmak üzere makale sahibi bu muhtelit içtimada tesettüre zerre kadar halel gelmesini arzu etmiyordu. Ancak

mezkûr toplulukta tesettüre nasıl halel gelmiyeceğini ve hele kadının fıtrî güzelliklerinden orada bulunanların gözleriyle dahi istifade edememeleri mânâsınca tesettüre nasıl halel gelmiyeceğini anlayamadım. Yine böylece Avrupalıların muâşeret usulünce gündüzleyin olmak şartıyla son derece şık ve dar elbise ile kadınların yanına çıkmak câiz olduğuna göre, kadınların yanına her nevi elbise ile çıkılamamanın mânâsını ayıp değil ya, bir şarklı aklıyla pek anlayamadım. Kadın bulunan meclisde lisânın değişmesi, sohbetin nezâket kesbetmesi kabul edilmiş olmakla berabèr makale sahibinin dediği galîz elfâz fâizi ile beraber kadının meclisden ayrılış zamanının sonuna kalmasın. Hasılı bilmem hele bizde böyle şeylerin tadının kaçırılacağına şüphe etmiyorum. Makâle sahibinin biraz fazla tafsilâtı değer olan diğer birkaç cümlesi hakkındaki mütalâalarımı makâlemin sonlarına bırakarak ilk muârızımın sözlerine geçiyorum.

«Tesettür ortadan kaldırılınca kadınlar erkeklerle birlikte gezmeye mecbur olarak şimdiki gibi edepsizce târizlere hedef olmazlar.» diyordu.

Garip fikir! Bu, kadınların başlarından örtüyü çıkarıp yanlarına bekçi koymak demektir ki, tesettürün öyle; kolayca ve bilâbedel kaldırılamayacağını farkında olmayarak kendisi de itiraf etmiş oluyor. Demek kadınları bir kayıttan kurtarıp başka bir kayıt altına sokuyor. Bu arada fazla olarak erkeklere bir kayıt yüklüyor. Sonra bir kadın için mahrem, muhâfız bir erkek tedârik etmek, başına bir örtü bulmak kadar kolay olamayacağından erkekleri bulunmayan kadınların ne yapmaları lâzım geleceği mes'elesi bahsimizin hatâlı felsefesinden hâriç kalıyor. Edepsizce târizlere gelince bu, itirazcının onların edep dâiresine ircâ olunmalarının lüzûmunu kabul eylediğini gösterir, kadınlardan tesettürün kaldırılması lüzumunu değil. Belki bunda tesettür emrine hakkıyla riâyet etmemenin büyük payı bile vardır. Evet kadınlar yüzlerini

kapayıp gerdanlarını ve ellerine eldiven geçirerek bileklerini açmak ve siyah peçenin iki tarafındaki aralıklardan «kâkül» tâbir olunan yanları üzerine salıverilen sarı, yahut kumral saç telleri arasında bir renk dalgalanması bir tezat husûle getirmek bazan da çarşafın iki yakası ile biraz kısa bırakılan peçenin kesiştiği noktada nazarlara meyil fırsatı bırakmak; velhasıl örtünme perdesi altında erkeklerin dikkat nazarlarını daha ziyâde celbe çalışmak sûretiyle tesettür gibi bir mukaddes vazifeyi sû-i istimâl ederler ve erkeklerde de başkasının âilesine kendisi taarruz etmekle kendi ailesine bir başkası tarafından taarruz vukû bulması hakkında bir fark bulunduğunu yahut nâmus, iffet gibi mânevî hayat damarlarının, kendisi ile oynanılabilir şeyler olduğunu zannetmek ve hele eğlence yerlerinde kimin âilesi olduğu belli olmamak tesellisi ile mum söndürme hikâyelerinde işidilen karşılıklı bir sefâhate döndürmek derecelerinde ahlâkî inhitat hâsıl olursa, edepsizce taarruz elbette ortadan kalkmaz. Yukarıda arzettiğimiz sebeplerle tesettürü sû-i istimâl ederek medeniyyet namına hakettikleri cidden şüphe peyda etmiş olan o gibi kadınların hakkında

لَعَنَ اللهُ الْكَاسِيَاتِ الْعَارِيَاتِ

Hadîs-i Şerif'i[72] pek beliğ, pek uygun bir tâbiri ihtiva etmektedir.

Muarızım tesettürden şikâyet eylediği kadar da âlimlerimizi kınıyordu. Kendisinin bütün günâhlarına rağmen âlimlerimize saldırması çirkin bir taassub ve hasedlik eseri görünüyordu. Âlimlerin şer'an yasaklanmış olan bir şeye izin vermek selâhiyetine mâlik olmadıklarını, cevaz verme ve haram kılmanın ancak Cenab-ı Hakk'a âid olup buna müdâhale etmenin kimsenin haddine düşmeyeceğini bilemiyordu. Hele bu

72 – «Giyimli olmalarına rağmen çıplak gibi olan kadınları Allah lânetlemiştir.»

hususta kendisinin kefâleti, istihza yerine geçecek gözyaşları dökmeyi gerektiren hazin bir cür'et

(وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ)

nass-ı celilinden[73] ne kadar gâfilâne bir hareket idi.

Bir de istenildiği zaman hükümlerinde tâdilât ve tahrifat icra edebilmek âlimlerin takdirlerine bağlı bulunan bir dini bakalım Japonlar isterler mi? Biz bu adamların açık eksiltme ile bir din aramakta olduklarını zannedecek kadar haklarında kötü zan beslemiyoruz. Yahut yarın üçüncü bir isteyici zuhûr ederse Japonlara karşı gösterilen bu husûsî müsâade sonrakiler nazarında İslâm Dini için şüpheli bir mâzi ve rağbet azaltan bir husus olmaz mı?

Ayrıca şunu da ifâde edelim ki; İslâm Dini'nin şu yeni taraftarları onun bütün hükümlerini içten bir arzu ile kalben ve vicdanen anlayıp kabul ettikten sonra, bazı hükümlerinin icra cihetinde kusur edecek olurlarsa bunun sadece bir kusur, bir günâh olduğunu itiraf etmeleri şartıyla Müslümanlığa halel verici ve zıt olmayacağını, çünkü bir günahı yapmak değil de ancak tasvib etmenin dinden çıkmayı icab ettirdiğini âlimlerimiz kendilerine telkin edebilirler. Meselâ Japonlar ihtida ettikten sonra kadınların mevrûs bir günâh, bir kötü itiyad olmak üzere örtüsüz bulundurabilirler. Nitekim fakir bu ciheti Japonların hesabına olarak muârızıma teklif etmiş idiysem de «Hayır!. Niçin günah işlemiş olalım, derler, bunu kabul etmezler.» demişti. Ben ise, «Eski müslüman kabul ettiği halde yenisinin kabul edemiyor olması taaccüp edilmez mi?» diyememiştim.

Bahsin bu noktasını münevver fikri addolunan pek çok kimselerin bile takdir ve anlamakta güçlük çektikleri ekseriyetle

73 – «Günâh işleyen nefs, başkasının günahını çekmez». Faatır Sûresi: 18

görüldüğünden biraz daha izaha lüzum görüyoruz:

Yedi sekiz ay evvel galiba Rusyalı bir kadın tarafından İkdam Gazetesi'ne yazılan bir mektupta İslâm Dini'nin kâide ve hükümlerini âlî gördüğü ve ancak bu dini kabul ettiği takdirde önce yaşamış olduğu serbest hayatından çıkarak çarşaf altında kendini hapseylemek lüzûmuna riâyeti gözüne kestiremediği ve herhalde bu kadar yüksek bir dinin kendisi gibi ona intisap edecekleri ümitsiz bırakmayacağına ümit var olduğu beyan olunuyor ve İkdam Gazetesi tarafından da bu mes'ele yüksek İslâmî bahislerden bulunduğu cihetle cevabı mütehassıs âlimlere âid olacağı kaydediliyordu. Halbuki mes'ele hemen her müslümanın bilmesi lâzım gelecek derecede basit. Çünkü İslâm Dini'nde tesettür farzdır ve farz demek; itikat edilmezse dinden çıkılır ve itikad edilmekle beraber icabı yerine getirilmezse dinden çıkılmaz, fakat büyük bir günâha girilmiş olur demektir. Şu halde o mektubu yazan kadın hakikaten müslüman olmak istiyorsa İslâm Dini'nin sâir hükümleri gibi tesettür emrini de yüksek ve ihtiyaca muvakıf görecek ve böyle görmekle beraber buna uygun hareket edemiyecek ise kusuru eskiden beri almış olduğu terbiyeye atfedecek ve Müslümanlar arasında eksik olmayan günahkârlar gibi kendisinin de günahkâr, fâsık bir müslüman derecesinde kalmak istediğini bilmesi lâzım gelecektir. Kalbî idraklerini böylece tanzim etmek şartıyla kendisi geçmişte olduğu gibi açık gezse de Müslüman, ama arzettiğim veçhile günahkar bir Müslüman addedebiliriz. Ancak bu kıyafetle ve Müslümanlık iddiasıyla Müslümanlığa duhûlünü –kötü misâl olmak ve fitneye sebebiyet vermek ihtimâline binaen– tecviz etmeyiz. Bundan fazlasını, yani Müslüman olduğu halde hem açık gezmek, hem de günahkâr olmamak çâresini arıyor ve bunun için İslâm âlimlerinden fetvâ almak istiyorsa, böyle bir fetvâyı vermeye Müslümanlık ve Müslümanlık'ta «farz»ın ne demek olduğunu

bilen hiç bir kimse cesâret edemez. Sadece bir kadının kapanmamasını hoş görmek sûretiyle bir Müslüman kazanalım derken –işte o hoş görenlerden ibâret olmak üzere– birçok müslüman kaybetmiş oluruz.

Yukarıdan beri anlatılanlarla anlaşılmış olmasını ümid ederiz ki, tesettür aleyhinde söylenen sözlerin çoğu bu mes'eleye teması olmayan dedikodulardır. Yalnız bu kadınlar için şu halin takat fevkinde ebedî bir hapislik olmasını ve beşerin lâtif bir cinsi, süslü bir kısmı olmak üzere yaratılan bu zavallıların bu sûretle ziynetlerini gizlemek mecburiyetinde bulundurularak yaratılışındaki icaplardan ilelebet mahrum bırakılmış olmaları mes'elesi ile «Tanzimat Gazetesi»ndeki makalede denildiği vechile kadın bulunan meclisde kendini beğendirmek fikrinin insanlara çekidüzen verdirmesi her şeyin daha ciddî, fikirlerin daha parlak olması mes'elesi kalıyor ki bu iki meseleden birincisi tesettür aleyhinde söylenen sözlerin en kuvvetlisini ve ikincisi de tesettürle alâkadar olmaktan kurtulamayan ihtilât lehinde söylenen sözlerin en kuvvetlisini teşkil etmektedir. İkinci meseleyi; Avrupalıların kendilerini kadınlara beğendirmek gibi bir dâimi müsabaka içinde bulundurmak sâyesinde halihazır terakkiye vasıl oldukları şeklinde bir mütâleâ ileri sürenler, «Tanzimat Gazetesi»ndeki makaleyi yazan zatın da ihbarı veçhile bunu tesettüre karşı değil de, kadın - erkek bir arada bulunmamaya karşı ileri sürdükleri halde biz onu da tesettür hesabına kaydederek bu bahiste cevaptan müstağni saymıyacağız. İkinci olarak mükâfaaten mesaide kadınlarını bile ortaya dökmek derecelerine varan bir milletin maddeten kazancı ile ahlâken kaybettiği meziyetler arasında da bir mukayese yapılmak lâzım gelir.

Üçüncü bir bakımdan beğendiği kadınlara nâil olmak üzere kendini servet ve mârifet kazanmak mecbûriyetinde gören insanların maksada ulaşmaları için meşrû bir yolla izdivacı da

kâfi görmemek derecelerine gelmeleri yüzünden memleketin ahlâkına, nesillerine vurulacak darbeleri de dikkat nazarından uzak tutmamalıdır. Avrupa filozoflarını düşündüren mes'eleden biri olmak üzere orada ekseriye erkeklerin evlenmeye rağbet etmemeleri, yine böylece bizde de örtüsüz bulunan tek Beyoğlu hayatı ile münâsebet peyda eden liberal gençlerimizin ekseriyetle bekâr (!) kalmaları sözümüzü teyid eder. Bunların evliliği kâfi görmemeleri ise beşerî mesâinin başlıca gâyesi kadın olduğu nazariyesine göre pek tabiidir. Çünkü meselâ hayatta bütün gâyesi zengin olmak olan insanların öldüğü güne kadar para kazanmak iptilâsından kurtulamadıkları gibi mesâisinin hedefi kadın olan insanların da aza kanaat etmemeleri zarurî olur. Her erkeğin bir çok kadınlarla münâsebet peyda eylemesi ise karşılıklı her kadının da birçok erkeklerle münâsebette bulunabilmesine bağlı olduğundan böyle bir memleketin iffetini nezâketli, müsâmahakâr bir nazarla değil de, künhünü hesap edici bir nazarla düşünmek insanın tüylerini ürpertmeye kâfidir. İşte kadın bulunan bir meclisde kendini beğendirmek fikri insanlara çekidüzen verdirir deyip geçmemelidir. Çünkü o beğendirmek ihtiyacında bulunanlar neticelerine doğru da hissen yavaş yavaş kayarlar.

Dördüncü olarak da kadının insan hayatında pek büyük bir terakki âmili olduğu kabul edildikten sonra bu mühim sermâyeyi öyle ortaya döküvererek mâruf tâbiriyle sûistimal ile az vakitte menbaını kurutmak muvâfık değildir. Bu sûistimal yüzünden birçok insanların pek erken çöktükleri görülür ki, o gibilerde kadın ihtiyacı kalmamak dolayısiyle çalışmak, terakki etmek şevkinin ortadan kalkması ve nesillerini temadî ettirmek meylinin olduğu gibi sönmeye yüz tutması da eski nazariye icablarındandır. Taaddüd-i zevcat gösterir ki, İslâm Dini, işte bu kadın ihtiyacı denilen hayat sermâyesini takdir eder. Şu kadar var ki, gayr-ı muayyen sar-

fiyatla akamete uğratmaz, belki tanzim eder.

Tesettürün, kadınlar için çekilmez bir dâimî hapis olması mes'elesine gelince, bu noktada biraz daha ileri gidilerek; «Tesettür, kadınlar için doğru bir vazife olmak lâzım gelse idi, onları Cenâb-ı Hak yüzlerinde örtü olarak yaratırdı» diyen olduğunu işitmişsem de, artık bunun pek yanlış, pek yolsuz bir efsâne olduğu âşikârdır. Çünkü insanlar nasıl yaratıldılar, Dünya'ya nasıl geldiler ise öylece kalmayıp, bunca medenî levâzım ve insânî faziletlerle mütehalli olmuşlardır. Hem kapalılık yaradılışla ilgili olsaydı, asıl o vakit bu vazife olamazdı. Çünkü vazife; ihtiyar ve iktisab kudretine mâlikiyetle olur.

İşin hakikatına gelince tesettür kadınlar için az çok bir külfet, bir kayıt olmakla beraber bu zahmetin hakikî medeniyete olan hizmeti, gâyet büyük ve gâyet yüksektir.

«Nimet, külfet mukabilinde elde edilir» kâidesini kabul eden medeniyet pek çoz faziletlerin de külfet mukabilinde elde edilebileceğini kabul etmelidir.

Sırası gelmişken söyliyelim ki; muârızım gibi bazı kimseler İslâm Dini'ni kolaylık ve beşerin yaradılışına uygunluğu cihetiyle medh ve senâya kalkışırlar. Halbuki bu fikir umûmiyetle doğru olamaz. Evet... Dinimiz,

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا

hikmeti, düsturu[74] altında kaidelerini vaz' ettiği için hükümlerinde insanların yapamıyacağı derecede bir güçlük, bir zorluk bulunamazsa da Müslümanlığın bir hak din olduğunu, en ziyâde akıl ve hikmete uygunluğu ve yüksek hükümleriyle tanımalıdır. Böyle bir din tabiatın her arzusuna, her meyline uygun düşmek şöyle dursun, birçoklarını şiddetle yasaklar.

74 – «Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.» Bakara Suresi: 286

Bunun için arzu edilen aklıselim ve temiz ahlâka uygunluğudur.

Avrupa'da tabiat kanunlarına uygun olaraktan bir din ihdas olunmak lüzûmuna kani olanlar varmış, lâkin tabii hüküm-lerin hiçbirisine ilişmeyen, insanları başıboş, kendi hallerine bırakan bir dinin vaz'ı lüzumuna inanmaktan daha lüzumsuz, daha abes birşey olamaz. Çünkü insanlarda bu haller dinsiz, kendi kendine meydana gelir. Yoksa bu dinin fâidesi, meselâ fuhşiyata karşı –tabiî meyli, ile vukûbulduğu cihetle– bunu sevap addetmek mi olacak? Yahut bir din sâdece mevzû ve sun'î bir din olduğu için mi semâvî dinlere tercih edilecek? Doğrusu insana her canı istediği şeyi yaptıran bir din, her ağza geleni söylemek –ki bu umur-ı tabiiyedendir– nazariyesi üzerine tesis edilebilir. İslâm Dini ise tabiat ve fazilet üzerine tesis edilmiş bulunduğundan tabiat kanunlarına ne kadar mümkün ise o kadar uygun olmakla beraber, tabiatın faziletinden ayrıldığı noktalarda Müslümanlık da tabiattan ayrılır.

İslâm Dini'nin, fazileti takdir işinde bütün fazilet hislerinin fevkinde olarak gösterdiği sayısız yüksek misallerden birini, bahsimizle az çok alâkası bulunan bir tanesini zikredelim:

Fıkıh ilminin «kitab'ül-ikrah» bahsinde beyan buyurulduğu veçhile haram olan herşeyden bir şeyi yemek veya içmek için, öldürmekle yahut âzâları kesmekle tehdit olunarak o fiili işlemeye cebren sevkedilen bir adam için teklif olunanı icrâ eylemek vâcib ve imtihanda ısrar göstermek günahı mûcib olur. Meselâ şarap içmek günâh olduğu halde tehdidini ifâye muktedir bir şahsın «İçeceksin!. Yoksa keserim, biçerim» demesi üzerine bu sefer içmemek günah olur. Eğer cebir ve tehdit –Allah korusun– din ve imandan çıkmak için olursa bu defa kabul etmemekte ısrar ve sebat evlâ ve sevabı icab ettirmiş olmakla beraber kalb, iman ve itmi'nanı muhafaza etmek şartıyla küfür kelimesini lisânen telâffuza bile müsaade vardır.

Bir de zina fiiline cebrolunan erkek[75] ile haksız yere bir müslümanı veya bir zımmîyi öldürmek ve bir kavle göre yine İslâm'la (Müslümanla) zımmîden birine ezâ ve hakaret etmek üzere cebrolunan adamlara gelince bunlar hakkında vâkî olan teklifi icâbet için mecbûriyete medâr mâzeret olamaz. Bunun sebebi ise katil mes'elesinde zahir olduğu gibi zinânın da şer'an nefsi katli mutazammın bir azîm cinâyet olmasıdır. Çünkü veled-i zina helâk edici hükmündedir.[76]

Çünkü nesebi sâbit olmadığından dolayı onun terbiyesiyle mükellef kimsesi yoktur. Mürebbî ve terbiyeden mahrum olan insan ise helâk edici hükmündedir. Hülâsa bir kimseyi öldürmek bir adamın maddî mevcudiyetini yok etmek demek olduğu gibi zina da insaniyetini yok eder. Şimdi o fazilet ve kemâle kıymet veren insaf sahibi mütefekkirler, şu zikrolunan mes'elelerin hükümlerinin dereceleri arasındaki farkları nazar-ı itibara aldıktan sonra zinâ mes'elesine Şeriat-ı Muhammediye'nin insanî terbiye sâikiyle verdiği ehemmiyete ve ezâ mes'elesinde de cins ve mezhep gözetmeksizin hak ve haysiyetlerin aziz tutulması hususunda gösterdiği kat'i himmete dikkat buyursunlar. İşte tesettürdeki külfet gibi bu gibi mes'elelerde de İslâmiyet hayli şiddet göstermiş ve tabiat icâbından belki ayrılmıştır. Fakat o nisbette de fazilet ve insaniyeti yükseltmiştir. Tetkik ve izah etmekte olduğumuz şu mes'elelerden bazılarına yine dönmek üzere İslâm Dini'nin zi-

75 – Bu mes'elede kadın erkekten farklıdır.

76 – Bir erkekle bir kadının birleşmesinden bir çocuk meydana gelmesi tabiat kanununa uygun bulunduğundan buna karşı «Her mukarenet doğumla neticelenmez» suali ehemmiyeti haiz değildir. «Zina eden» fiilinden meydana gelmesi farzolunan çocuğun kaatili olmak derecesini geçmez. Halbuki çocuğunun bilfiil ve hakikaten kaatili olan peder, şer'an idam edilmez» tarzında hatıra gelebilecek itiraza da şu şekilde cevap verilebilir: Zina edenin katil ve telef etmiş olacağı çocuğun, kendi çocuğu olmak üzere düşünülmesi bir hilâf-ı mevzudur. Çünkü bunun katli nesebinin mahvedilmesi sûretiyle vâki olduğu unutulmadıkça böyle bir itiraz olunamaz.

naya karşı vaz'eylediği şiddetli cezaya kıyas edilmiş olarak bilmünâsebe biraz da kısas gibi, sirkate tatbik edilen gibi şer'î ukubat haddinden bahsedeceğiz.

Şer'î ukubattan birçoklarının şiddetli addolunarak tenkid edildiği ve hele Avrupa'da umûmiyetle idam cezaları aleyhinde cerayanlar meydana gelmeye başladığı işitiliyor. İki sene önce Fransa'nın Adliye Nâzırı, Mebuslar Meclisi'nin kürsüsünde idam cezasının kaldırılmasını teklif ederek bu husus için serdeylediği muknî deliller cellâtların umûmî nefrete mâruz olduklarını ve istatistiklerle sabit olduğu üzere idam cezalarının ibreti mûcip olmadığını söylemiş ve Osmanlı matbuatında bazıları tarafından Adliye Nâzırının bu nutku fevkalâde alkışlanarak gerek zikri geç n nutuk ve gerek buna karşı ileri sürülen müdafaaların Mecl s-i Meb'usanımız hesabına gıbtaya şâyân olmak üzere birtakım yüksek hakikatları ihtiva eylediği zikrolunmuştu. Nutku alkışlayan gazetemizin en ziyâde beğendiği noktalar, yukarıda arzettiğim iki cihetten ibaretti, Meclis'de bunlara verilen cevap ise, o kadar ehemmiyet ve mâkuliyeti hâiz değildi. Zikredilen iki cihete gelince evvelâ efkâr-ı umûmiyenin cellâtlara revâ gördüğü nefret, idam cezasından nefret duymuş veyahut iğrenmiş olmasındandır. Binaenaleyh artık idam cezasının ilgası gerektiği hükmünü cellâtların mâruz bulunduğu nefrete istinad ettirmek âşikâr bir yanlıştır. Yani efkâr-ı umûmiye nazarında idam cezası menfûr olduğu için mi cellâtlardan nefret ediliyor, yoksa cellâtlar menfur olduğu için mi idam cezasından nefret ediliyor? Şüphe yok ki, birinci şık doğrudur. İdam cezası hakkındaki nefretin menşeini, cellatlardan nefret edilmesinde arayan ikinci şık ise yanlıştır. Düşünülür mü ki, idamın bir hikmet ve hakikate müsteniden icra edildiği kabul edildikten sonra böyle bir hak ve hakikatın ifasına vasıta olan adamları takbihe kimsenin hakkı olamaz. Evet, akıl ve mantığın icabı bu merkezde olduğu halde bazı vehimliler bir çok hakikatları başka türlü

tasvir ederler, yahut hak ve hakikat olduğunu kabul ile beraber icra vasıtasını takbih etmek gibi bir tenâkuza düşerler. Vehimlerine fazlasıyla mağlûp olan böyle adamlar vehimlerinin tesiriyle aklî muhakemeden uzaklaşarak gaflete düşerler. Zaten insanlarda kuvve-i vâhimenin en temel kuvvet olduğu yani diğer zihnî kuvvetler üzerine tesir ve tasalluttan uzak kalmadığı kelâm kitaplarında dahi yazılıdır. Nitekim vehmin tesiriyledir ki, cansız bir varlıktan başka birşey olmayan ölüden korkulur.

İşte Fransa Adliye Nâzırı tarafından idam cezası aleyhine ikâme edilip bazı gazetelerimizi meclûb ve memnun eden birincisinin mantıkî kıymeti bundan başka birşey değildir. Cellâtların mâruz olduğu nefretten bahsedilmeyerek doğrudan doğruya idam cezasının efkâr-ı umûmiye nazarında iyi bir tesiri olmadığı, kabul edilmiş bir hüküm sûretinde söylense bir derece makul olurdu. Öyleyse biz de şimdi bu efkârı umûmiyenin isâbet derecesini tetkik ve tahlil edeceğiz. Efkâr-ı umûmiye diye telâkki ettiğimiz şey, idam cezasına karşı niçin nefret hissi besler? Mahkûmlara acıdığı için değil mi? Halbuki bu mahkûm da meselâ günâhsız birinin kanına girmiş bir cânidir. İşte bugün bu şahsın ölümüne râzı olamayacak derecede acırken, onun öldürmüş olduğu kimseye acımak veyahut kendisinin fecî katlinin, evvelce taammüden bir diğerin kaatili olmasından ileri geldiğini unutmuş olmak lâzım gelir. Evvelki mazlum maktule acımamak kabul edilir bir şey midir?!. Öldürülmüş olan kimselerin unutulduğu da iddia olunur. Fakat işte burası dikkati mûcib bir noktadır. Bakınız ikinci ölüm, gözümüzün önünde vuku bulmak üzere olan şahitlik devresini henüz geçirmemiş bulunan bir hâdise olduğu halde, evvelki ölüm, –ihtimâl ki, bizim gözümüz önünde vuku bulmamış olmakla beraber– bütün fecâatine rağmen mâziye karışmış, bir hikâye şekline girmiştir. Yani burada «haber, göz ile görülen gibi değildir» sözünün sırrı tecellî etmiş ve mânen unutul-

muştur. Şimdi bir de şu iki öldürme fiilinin aralarındaki zaman mesâfesini kaldıralım da bakalım üzerimizde nasıl bir tesir icra ediyor. Meselâ, bir gün sokakta birkaç arkadaş giderken[77] bir şahıs içimizden birine şiddetli bir sûrette hücum ederek zavallıyı öldürüp yere serdikten sonra kaçmak teşebbüsünde bulunsun. Şimdi eğer geri kalanlarımızda biraz cesâret, biraz hamiyyet bulunur ve bir kanunî mes'uliyet korkusu da olmazsa biz de mutlaka o herifi gebertiriz. Halbuki işte bu adam bir zaman sonra kanunlar icabı olarak idama mahkûm olacak ve idamı esnasında kendisine acıyacak olduğumuz adamdır. Demek ki; cellâtlardan nefret eden efkâr-ı umûmiye, bu gibi şâhid olunan fâcia karşısında kendisi cellât olmak ister, gerçekten herkes o anda gayr-ı ihtiyarî elden geldiği kadar bir kuvvetle câniye hücûm eder. İşte iki katil arasına zaman olarak fâsıla girince hissiyatımız başka, ikisinin zamanı birleştiği sûrette de başkadır. Ne hâcet, ceza kanunu ile beraber tabiat kanununun ittifaken herkese bahşettiği nefs müdafaası hakk-ıkatle teşebbüs eden şahıs hakkında ayni zamanda öldürmeyi câiz görmek değil de nedir? Hülâsa birgün evvel bir türlü ve birkaç gün sonra başka türlü hüküm vermek sûretiyle tenakuza düşen ekfâr-ı umûmiyeye ya, yine evham-ı umûmiye veyahut efkâr-ı umûmiyenin unutması demek lâzım gelir.

Gelelim istatistik mes'elesine: Kaatillerin idam edildiği bir memlekette bu halin diğerleri üzerinde müessir bir ibrete vesile olmadığını gösteren hangi istatistik ise, ona şaşmak iktiza eder. Acaba bu istatistikler, hâvi olduğu rakamlardan başka «Cinâyetlerin azalıp çoğalması hususunda cânileri en ağır cezâ olan idam ile cezalandırmanın tesiri yoktur» ibâresini de kendi kendine yazıp dikkat nazarlarına koymuş mu? Doğrusu son devirlerde istatistikler hakkında meydana gelen

77 – Misali arkadaştan getirdiğimize itiraz edilmesin. Çünkü itiraz ettiğimiz yabancımız da olsa, yine hemcinsimizdir.

kanaatlar ne kadar kat'î olursa olsun, ben aklî bedahetime muhâlif neticeler veren bu gibi istatistikleri tanımıyorum demekten çekinmem. Çünkü herşeyden evvel, beni her hakikate ulaştıracak olan aklımı tanımak mecburiyetindeyim. Mantıkî imkân dâiresinden hariç gördüğüm bu gibi istatistiklere kâni olarak aklımı ve aklım üzerine tesis edilmiş olan bütün mâlûmat ve itikatlarımı ayağımın altına alamam. Daha doğrusu idam cezasının cinâyetler üzerinde tesiri olmadığına dâir rivâyet edilen bu istatistikler, Fransa Adliye Nâzırının ağzından işidilse de yalan ve yanlıştır. Yanlışı da şöyle olabilir: Bir sene idam cezası tatbik edilmiş, bir sene edilmemiş ve her iki senenin cinâyet adedi müsâvi gelmiş, yahut ikinci sene daha az olmuş değil mi? Fakat idam icra edilen sene cinâyetlerin çok olacağı tutmuş ve binaenaleyh idam yapılmasa daha çok olacakmış ve idam edilmeyen sene cinayetin az olacağı tutmuş ve idam yapılsa imiş daha az olacakmış denilemez. İstatistiklerin vâkıa kat'î bir lisanı vardır. Lâkin bunu hareketleri mahdud ve muayyen bir topluluğun lisanı halinde bırakmayarak bir mütefekkir lisanı derecesine çıkaracak olursanız işte böyle aklın hâricinde sözler de işitirsiniz.

Akıl ve mantık, insanın dâimi bir rehberi olmadıkça, hiç bir âlet vasıtasiyle hiç bir hakikate vâsıl olunamaz. Usul-i Fıkıh ilminde «devran» ile istidlâlin itimada şayan olmadığı ifade edilmiştir. İşte o kâideyi bilenler istatistikten istifade ederken yanılmazlar.

Yine şer'î ukubattan olarak meselâ hırsızlığın şer'î haddi olan elin kesilmesi mes'elesini de bazı kimseler pek şiddetli, pek ifrâta yakın bir muamele gibi telâkki ederler.

Hakikaten, meselâ sol eli yahut birlikte olarak sağ ayağı kesilmiş bir adamın medenî bir cemiyet içine çıkması pek feci, pek çirkin ve İslâmî mânâsı itibariyle pek ayıp bir manzara olarak görünmez mi? Evet!.. «Şeriatın kestiği parmak

acımaz» meselesi çok kolay anlaşılmış ve bu halin zayıf bir medeniyetin tahammül edemiyeceği derecede in[illegible]sanlara ürperti ve sıkıntı veren bir durum olduğundan hi[illegible]ç şüphe edilemez. Ancak yüksek Şeriatımız da hırsızlıkl[illegible]a itham olunan şahsın hemen elini kesivermiyor. Bunun için fıkıh kitaplarında beyan edildiği veçhile o kadar şartlar var[illegible]dır ki, hepsinin b[illegible] araya gelmesi pek nâdir vâki olur. Zaten[illegible] nâdir olarak tor[illegible]olur şartlara istinaden vuku bulacak şidde[illegible]tli icraat aynı[illegible]planan yecek olanların bir kat daha azal[illegible]nasına hizm[illegible]. fiili işlelardan ayrı olarak [illegible]t eder. Şart-

ادْرَؤُا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ

ادْرَؤُا الْحُدُودَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

tarzında irad ed[illegible]ilen bir ferahlığa[illegible] ve h[illegible]yüksek tebliğler[78] bu hususta nihâyetsiz **Ebu Yus[illegible]uf** h[illegible]büyük bir berâet beratına vesile olur. **İmam** mes'el[illegible]**uf** h[illegible]hakkında nakledilmiş olan bir hikâye bu gibi bil[illegible]eler[illegible]e şer'î hükümlerin meyil cihetini tayine medâr olacek[illegible] güzel bir numûnedir. Fıkıh ilminde **İmam Ebu Yusuf** der[illegible]ecesinde tekâmül edememiş bulunan bazı çağdaşları tarafından bir maznunun kendi ikrarı üzerine elinin kesilmesine karar verildiği haber alan İmam, maznunun ikrarını bir defa da kendileri dinlemeyi arzu ederler. Maznun yine dâvâ mevzuu olan malı «aldığını» itiraf etmiş ve Hazreti İmam «Lâkin o aldım diyor, çaldım demiyor! Ve bu sûretle hırsızlığı değil, gasbı ikrar etmekte olan bir adama tazminden başka birşey lâzım gelmez.» buyurmuş olduğu halde, ikinci defa vukû bulan isticvab üzerine herif «çaldım» tâbirini kullanmaktan çekinmemiş ise de **İmam Ebu Yusuf** cevaben de

78 – «Bir şüphe bulunduğu takdirde haddi gerçekleştirmeyiniz.»
«Takatinizin yettiği kadar haddi gerçekleştirmemeye çalışınız.»

«Birinci ikrarı üzerine lâzım gelen tazmini iskat eylemek gibi vazifesine âit bir menfaati tazammun ettiği için, ikinci ikrarı mesmû olamaz. Çünkü bir ikrar, sahibinin istifadesini mutazammın olmak şartıyla dinlenilebilir.» buyurmuşlardır.

Fıkıh kitaplarının «hudud-i şer'iyye» bahsinde bir mes'ele daha vardır. Maznunun cürmü hakkında şâhidlerin şahadeti ve kendi ikrarı bulunsa, sonradan hüküm verilmeden önce veya hüküm verildikten sonra ikrardan dönmekle sâkıt olur; şâhidlerin şahadetinin de hükmü kalmaz. Çünkü hükme medâr olmak hususunda ikrar daha büyük bir esastır, binaenaleyh onun sükutuyla diğer şahitlerin şahadeti de sâkıt olur. Bunun gibi «hudud» bahsinde ikrar üzerine şehadet de muteber değildir. Ayrıca gerek hükümden önce ve gerek sonra bir aydan fazla zaman geçmesi ile de «had» bertaraf olur.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, «şer'î hudud» arzu edilerek icra olunan, sevinç ve ferahlık veren bir cezâ değildir. Halka ibret olsun diye vaz'edilmiştir. Halk, hırsızın elinin kesileceğini ve zina edenin reçmolunacağını bilerek, fakat şer'î hükümlerin imkân dahilindeki tevil ve tefsiri ile maznunları kurtarmaya çalışacak ve artık su götürür yeri kalmayan binde biri cezâ görmüş olmakla zikredilen «had»din kuru bir tehditten ibâret olmadığı nazarlarda tebeyyün edecektir.

Sonra şer'an kesilmesi iktiza eden ellerin pek de acımaya lâyık olabilecek liyâkatleri olmadığını unutmamalıdır: Meşhur, şâir **Maarî**'nin:[79]

يد بخمس مئين عسجد وديت ما بالها

قطعت في ربع دينار

79 – «Bir elin diyeti beşyüz dinar olduğu halde, bir çeyrek dinar için kesilmesi ne demek oluyor?» demektir.

sözüne cevaben büyük âlimlerden bir zat şöyle demiştir:[80]

لَمَّا كانَتْ أَمِينَةً كانَتْ ثَمِينَةً فَلَمَّا خانَتْ هانَتْ

Bir de işin daha mühim ve hakikî tarafı bu suretle telef edilen bir el mukabilinde ne kadar ellerin kazanılmış, ihya edilmiş olacağı ve bu gibi şiddetli icraat, tıpkı bir operatör tarafından geri kalan azâlarını kazanmak için bir uzvu kesmeye lüzum gösterilmesi gibidir.

Birincisi: Bu gibi gayr-ı meşrû teşebbüslere istidatlı olan

نِصْفُ دِيَةِ النَّفْسِ

Beheri onar dirheme muâdil olmak üzere beşyüz dinar teşkil eder. El kesmeyi icab eden hırsızlık nisabında ise şâirin dediği gibi çeyrek dinar rivâyeti de bulunmakla beraber, mezhebimizde;

لا تُقْطَعُ الْيَدُ فِي أَقَلَّ مِنْ عَشَرَةِ دَرَاهِمَ

Hadîs-i Şerîfi

ادْرَؤُا الْحُدُودَ

esasına uygun olarak «çeyrek dinar» ve

ثلاثة دراهم

gibi sâir rivâyetler tercih edilerek kendisiyle âmel ve hükmolunmuştur. Buna göre hırsızlık nisabı bir dinar olması lâzım geldiği halde şâir itirazında mübalâğa olarak çeyrek dinar rivayetini tercih eylemiştir.

80 – «Emin el pek kıymetli, hâin el ise tahkir ve yok edilmeye müstehaktır.» demektir. Bu mânâ biraz sonra geleceği gibi –itirazın vezin ve kafiyesinde olarak– nazmen de ifade edilmiştir:

عَزَّ الأَمَانَةَ أَغْلاهَا وَأَخَصَّهَا

ذُلَّ الْخِيَانَةِ فَافْهَمْ حِكْمَةَ الْبَارِي

ellerin cesaretinin kırılmış olması yüzünden kıymetleri korunmuş, emniyet altına alınmış olur.

İkincisi: Bu sayede taarruzdan masun kalan mallar üzerinde sâhiplerinin temellük kudreti daha çok istikrarlı olur. Emniyet nimeti ile gıdalanan insanlar da ticaret ve ahlâk itibariyle hâsıl olacak kuvvet ve terakki de başka.

İşte bütün bu gibi mânâları ihtiva etmek üzere hikmetli kitabımız Kur'an-ı Kerîm'de bu meselenin benzerlerinden olan diğer bir şer'î hüküm hakkında

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

buyurulmuştur.[81]

Bahsin şu kısmında bazı dikkate şayan noktalar kalmıştır ki, artık tamamlamadan geçemiyeceğiz:

Mâlûmdur ki, zinada şer'î had «muhsan» ve «muhsane» yani başından nikâh geçmiş bulunan hür erkekler ve kadınlar hakkında idam, başından nikâh geçmemiş olan hür erkek ve kadınlar hakkında yüzer değnek ve köle ile câriye hakkında elli değnektir.

Hırsızın cezâsının «muhsan» olmayan zina edenin cezâsından ağır olması da tabii ihtiyaca mağlûbiyet, o hususta bir mazeret teşkil edebileceği halde hırsızlık gibi çirkin bir fiili irtikâb için öyle câzip bir tabii sevk de yoktur. Çünkü insan mala, emellerinin istihsal vesilesi olmak itibariyle meyleder. Yoksa mal, insanlar için doğrudan doğruya bir erkek nazarında bir kadın kadar fıtraten iştah çekici şeylerden değildir. Demek ki, iki hüküm arasındaki şu fark yine dinimizin esas istinadgâhı bulunan tabiat ve fazilet kanunlarının icablarındandır. Şu ifâdemize karşı «Açlığı son dereceye gelen bir adam için bir dilim ekmek herşeyden fazla mergûb olacağı» itiraz makamında ileri sürülemez. Çünkü sözümüz zarûret halinde olmakla beraber bir dilim ekmek gibi şeyler zaten elin kesilmesini icab edecek olan miktarın altındadır.

Zinaya karşı yüce Şeriat tarafından vaz'olunan idam cezasının tenkidi mûcip olmaması makalemizin geçen kısımlarında isbat edilmiştir. Bu hükmün tam isbat ve hakikatını şu sûretle de izah edebiliriz ki, insanî terbiye, «namus ve haysiyyet, hayata tercih edilmiştir» meşhur kaziyesini yalnız halktan işitmek veyahut söz sırasında ifade etmek derecesinde kalmamalı. O kelimelerin hakiki kudsiyetini takdir eden bir zat kendisini kötü bir mahalde bir baskın esnasında insanların gözü önünde yakalanıyor gibi farz ve tahayyül etmelidir. Birkaç kişiyi vurup yakayı ele mi verecek, yoksa intihar mı edecek, yahut yüreğine mi inecek; hâsılı ne olursa olacak bu rezâleti hayat anlayışına sığdıramıyacaktır. İşte nâmus sahipleri bu rezâletin cezasını kendi kendilerine vicdanlarında tayin ediyorlar demektir. Aşağı tabakadan bulunanları da tabiatiyla şer'î kanun edeb ve terbiye eksikliğine bağışlayamaz. Evet, kendilerini namus sahiplerinden zanneden bazı adamlar, insanların nazarlarından gizli kalmak şartıyla birtakım sefih hareketlere cesâret edebilirler. Fakat kadınlar arasında nâmus derecesi, erkekler arasında kendilerinin hâiz olduğu husûsiyet derecesine eşit olan bir kadın hakkında bu hâli tasavvur edememekte bulunmaları hatalarını kendilerine takdim için kâfi olduğu gibi, tasavvur halinde kalan cürümler hakkında şer'i had da câri olmaz.

Zinada şer'î haddin hür erkek ve kadınlar hakkında idam ve başından nikâh geçmemiş bulunan hür kimseler hakkında yüz, köle ve câriyeler hakkında elli değnek olması noktasını da, nazar-ı dikkate alınacak diğer bir cihet olmak üzere diyebilir ki, eğer cezâ miktarları Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyesinin hislerine uygun olarak tâyin edilseydi, hiç şüphe yok ki, cezanın en ağırı esirlerin hissesine düşerdi. Çünkü, meselâ bir köle tarafından husûsiyle bir hür kadının nâmusunun lekelenmesi pek büyük cür'et sayılırdı. Halbuki taraflardan herbiri kendi hesabına düşünüp sakınmakla mükellef olduğu için

eğer hür kadın tarafından yok edilen haysiyyet, büyük ise bunu, işte bu büyük kabahati kendisi yapmıştır. Çünkü faraziyemizde hiçbir taraf icbar edici değildir. Köle ise kendisine mahsus olan küçük haysiyeti yok etmiş ve binaenaleyh, ona nisbetle küçük cezâya müstehak olmuştur. Hem de kölenin hâli ve mâlûmatının azlığı, hislerinin tekâmül etmemesi o kadar iyi düşünmeye ve zinanın çirkinliğinin ehemmiyetini takdire müsait olmadığı gibi meşrû izdivac ile ihtiyacını defedebilmek hususundaki az çok aczi de kendisini bir dereceye kadar mâzur gösterebilir. İşte İslâm Dini'nin köle ve câriyelere karşı lutfeylediği âdil ölçü ve merhamete, bu nokta da iyi bir misâldir.

Cezanın en ağır kısmına müstehak olan «muhsan» ve «muhsane»lerde bilfiil evli bulunmak lâzım gelmeyip tâbirimiz veçhile başından nikâh geçmiş olmak kâfidir. Evlilerden birinin tab'an ifrat derecede istekli olması, zevc ve zevceden birinin iffetsizliği diğerine karşı hâinâne bir hareket olması hesabiyle zikredilen hükmün bilfiil evliler hakkında ciddeni makuliyeti kabul edilmiş olması icabederse de sonradan bekâr kalanlar hakkında bu gibi şiddet sebepleri uygun düşer mi? Evet, evvelâ beşeriyyet bir tekâmül devresi idrak etmiş olmak suretiyle evlilikten zevc ve zevce için hâsıl olan şeref ve vakar insana reddedilmesi kabil olmayan bir hilkat bahşişidir.

Evlilik esnasında ziyâdeleşen insaniyyet şerefinin sonra kendinden soyunup alınmış nazarıyla bakılması lâyık olamayacağı gibi geçmiş nikâhın bir meyvesi olan çocukların varlığı farzedilmek sûretiyle de zikredilen şeref te'kit ve takarrur eder.

Sonra zevc ve zevceden birinin ar ve nâmusa uygun hareket etmemesi eski hayat arkadaşını rencide eder. Bu hususu şundan anlamalıdır ki; sonradan iffetini lekeleyen bir kadın evvelce kendisinden ayrılmış olan kocasına, bu hali duy-

masının ağır geleceği ve huzurunda bu mes'eleden bahsetmek nezâketsizlik sayılabileceği gibi, böyle bir kadının hatta vefat etmiş bulunan kocasına acımaktan kendimizi alamayız. Demek ki; kadının şu hareketi zevcinin şahsiyetine karşı bir ihânet hükmünde bulunuyor. Sonra bu meselede kadın yerinde erkek ve erkek yerinde kadın bulunması sûreti de aynı tesir ve ehemmiyeti hâiz olması lâzım gelir.

Asıl bahsimiz olan tesettür bahsine dönmeden evvel yukarıdaki beyanlarımıza birkaç cümle daha ilâve etmek istiyorum. Câizdir ki, bu sûretle «İslâm Dini'nde Münakaşaya Hedef Olmuş Mes'eleler» meyânında «İslâm'da Rıkkiyyet: Kölelik» başlığı ile ayrıca bir makale yazmak ihtiyacından müstağni kalırım. Zaten «Tesettür» bahsi bundan önce yazdığım bahislere kıyas olunmamak üzere bilmünâsebe diğer birçok mes'eleleri de ihtiva etmiş bulundu. Varsın bu mes'eleyi de kısmen içine alsın.

Mâlûm olduğu üzere İslâm Dini'nin insanları hür ve köle nâmıyla iki dereceye ayırması da Avrupa medeniyeti tarafından tenkit edilmektedir. Fakat şurası zarûridir ki, Dünya'da bir kısım insanlar, diğer bir kısmını çalıştırmak ihtiyacından hiçbir zaman kurtulamıyorlar. Buna mukabil şu ikinci kısım da birinci kısmın hizmet dâiresine girmekte, mâişetini temin etmek mecbûriyetinde bulunuyor. Efendilerin, beylerin uşakları, arabacıları; evlerin hizmetçileri, aşçıları; ustaların çırakları, mağazaların hizmetçileri, fabrikaların amelesi hep bu ikinci kısmı teşkil eder. Şimdi bu gibi insanları zâhirî hürriyetleri üzere ve söz gelişi birinci kısım ile yabancı halinde bırakmak mı, her iki tarafın menfaatine daha uygun olur, yoksa her birini diğerine adam akıllı raptedilmiş bir halde bulundurmak mı? Birinci vaziyetin kötülüklerinden olmak üzere sâdık aşçı bulunmak husûsunda ne kadar müşkilât çekildiği; efendi olsun, hizmetçi olsun dâima kendi menfaatlerini düşünerek, efendinin

parası boşuna gider, masrafı ziyân olursa, hizmetçinin, çalışmaktan canı çıksa efendinin umurunda olmadığı herkesce mâlûmdur. Hizmetçi, efendinin iyi gününde mürâî bir bendesi ve efendi, hizmetçisinin sıhhatli zamanında velinimetidir. Hizmetçi hastalanır, yeyip yatması biraz uzarsa hesabı kesilir, ekmek yediği kapı artık kendisine karşı kapanır. İşte bunlar hep efendi ile hizmetçi arasındaki irtibatın gâyet zayıf, gâyet muvakkat olmasından doğar ki; biz buna hizmetçinin «hürriyet»i tâbirini yakıştırarak kendimizi aldatıyoruz.

Hele fabrikatörlerle amele arasındaki münâsebet, hizmetçi ile efendi arasındaki münâsebetten de zayıf ve diğer bir tabirle bunlar birbirine biraz daha yabancı olduklarından sermâyedarların amelelere verdikleri yevmiyeleri santimine kadar hesap etmesi ve yiyeceklerine içeceklerine kat'iyyen karışmaması cihetiyle her birinin para kuvvetiyle esirlerden bin kat daha beter sûrette öldürücü bir tarzda çalıştırdığı binlerce insanın adetâ alın teriyle servet çarkını döndürmeye çalışması ve bu haller dolayısıyla her iki taraf arasında hüküm süren menfaat ihtilâfları Avrupa'nın içtimaî ve medenî hayatını sarsmak istidadında bulunan bir büyük mes'ele halini almıştır.

Sosyalist fırkaların teşkiline hak verdirecek sûrette zenginlerle fakirleri birbirine düşman tanıtmakta olan bu gibi ahvâle çâre bulmak üzere mukaddes İslâm Dini, «zekât» farizasını ihdas ederek zenginlerin mallarında fakirlerin sarih ve meşru haklarının bulunduğunu tasdik eylediği gibi, hizmetçi ile efendiyi birbirine fazlasıyla yanaştırmak sûretiyle de yine zenginler ve fakirler arasındaki içtimaî mesâfeyi kısmen izâle eylemiştir. İşte insanların az bir kısmı öyle dalkavukluk suretinde değil de bazı kimselerin hakikaten hürmetkârı olursa yukarıda tasvir eylediğimiz hizmetçi ve efendi arasındaki bîgâneliğe mukabil ikisi arasında samîmi bir münâsebet teessüs eyler. Bu sefer hizmetçi istediği zaman alâka kes-

meye muktedir olamadığı efendisinin hizmetine dört elle sarılır; bulunduğu ev saâdet ve felâketinde hissesi bulunması derecelerinde kendi evidir. Efendi de hizmetçisinin üzerine titrer, çünkü kendi malıdır. Bu cihetle hastalanması veyahut ölmesi hiç işine gelmez.

Bazan bu malının kadrü kıymetini daha çok yükseltmek ister; kölesini okutur, adam eder. Mükemmel bir terbiye kazandırır. Bunlara evlâdından fazla sözü geçtiği için arzuların yerine getirilmesinde müşkülâtla da karşılaşmaz. Bu bahsettiğim haller, hayalî bir faraziyeden ibaret olmayıp vâkialarla sâbittir. İlmî rütbelerden sayılan «mevlâlık» rütbesi vaktiyle köleler arasında fazlasıyla ilim ve fazilet erbabının yetişmesinden kalmıştır. İstanbul kadınları arasında «kul» tâbirinin, kadınların nesepçe iftihar ettikleri ünvanlardan sayılması da kölelerin Müslümanlar arasında hâiz oldukları içtimaî mevkiye diğer bir misal olmakla beraber köle ile aylıklı hizmetçinin bir arada bulunduğu herhangi bir evde kölenin mevkii ikinci âmir derecesini devamlı olarak muhafaza etmektedir. Zaten İslâm Dini köleler hakkında şefkat ve lütufla muâmele edilmesini ısrarlı bir şekilde emretmiş ve hürlerle bunları, zengin – fakir gibi tabii taksimler icabı veyahut ecir ve müstecir gibi karşılıklı menfaat sahipleri sayarak insanlar arasında birbirlerine karşı yalnız takvayı şerefe medâr olarak tanımıştır. **Hazreti Ömer**'in (r.a) Hilâfeti zamanında kölesiyle beraber Şam'a nasıl girdiği ve Ashab-ı Kîram arasında birçok kölelerin hürriyete tercihan Peygamber Aleyhisselâmın yanında daha ziyâde şerefe mazhar olduğu mâlûmdur. İslâm Dini'nin bazı insanlar hakkında kabul ettiği «kölelik», istibdadın icabettiği hürriyetsizlik mânâsına olmayıp, halihazır Dünya üzerindeki istibdatların, hükümetler tarafından milletlerin hürriyetlerini ellerinden almaya mahsus bir vasıta olduğunu da hatırlatmaya hâcet yoktur zannederim. Zaten kölelerin haklarını muhafaza

etmekte olan bir takım şer'î kanunlarda efendiler kayıtlanmış olduklarından onların mâlikiyet sıfatlarına istibdat denmesi bile doğru olmaz. İslâm Dini'nde kölelerin gördüğü lütuf, yukarıdan beri arz ve tafsil ettiğimiz merkezde olduğu halde kölelik denilince bunda bir esâret mânâsı muhakkak olduğu iddia edilir ve bunda ısrar edilirse, ben de buna cevaben, bunların asıllarının nereden geldiğini sual ederek mâruz bulundukları sıfat ve durumun İslâm Dini'nin bir siyâseti olduğunu ileri sürerim. Zaten gerek bu kölelik ve gerek müslim ile gayrimüslim arasındaki şahadet ve emsali bazı mes'eleler, İslâm Dini'nin kendi menfaatine olarak vaz' eylediği kapitülâsyonlardır. Halbuki Avrupalıların kendi müstemlekelerinde bulunan ahâliye ve belki milletlerinin fakir ve amelelerine bahşettikleri haklar, onlara bizim kölelerden fazla mı istirahat ve saadet temin ediyor? Fazla olarak İslâm Dini her fırsattan istifade ile köleleri azad ettirmenin sebeplerini hazırlamaya çalışır. Avrupalılar gibi siyasî ve iktisadî esirlerinin, günden güne onları esâret altına alan kayıtların takviyesine çalışmaz. İslâm Dini, hürriyeti pek güzel takdir eder. Bunun yüksek bir numûnesi olmak üzere şu şer'î hükümlerimizden bir mes'ele beyan edelim:

Fıkıh kitaplarımızda kaydedilmiş olduğu gibi aslı meçhul bir çocuk hakkında bir Müslüman tarafından kendi kölesi bulunduğu ve bir gayrımüslim tarafından kendi çocuğu olduğuna dair biribirine zıt iki iddia ikâme edilse, **İmam-ı Âzam Ebu Hanife** Hazretleri'ne göre, gayrımüslimin beyyinesi tercih edilir. Bu hususta en ziyade nazar-ı dikkate alınacak cihet, çocuğun menfaati olup bu sûretle İslâm Dini bir köle ve diğer sûrette gayrımüslim bir hür olduğu ve İslâm nimeti, hürriyet nimetine kıyası kâbil olmayacak derecede ebedî saadeti hâiz bulunduğu halde, müslümanlık çocuğun hürriyetini kurtarmak cihetini ihtiyar ediyor. Çünkü onu kazanmak çocuğun kendi elinde değildir. Fakat İslâm Dini'nin üstünlüğü apaçık bir

halde olduğundan dikkat gözünü açıp da takdir ederse o saâdeti elde etmek iktidarı dâima elindedir.

Kadınların örtünmesi mes'elesinde hanımlar için hafif bir külfet kaydı mevcut olmakla beraber bununla Cenab-ı Hak Hazretleri insanlara büyük bir medenî fazilet ve yüksek bir ahlâk temin etmiştir, demiştik ki; bu hakikatı anlamak için kadınları açık saçık gezen beldelerle kapalı bir halde bulunan yerlerin hangisinde fuhuş belâsının daha çok bir yayılma kâbiliyetine mazhar olduğunu düşünmek kifâyet eder.

İffet cevherinin kadrini bilen, örtünmese de kendini muhafaza eder ve namus, edep dâiresinde gezen bir kadına – isterse son derecede güzel ve süslü olsun– kimse ilişemez, denilecek olursa, cevap olarak deriz ki:

Önce her kadın iffetinin kadrini hakkıyla bilemez. Bildiği sûrette de açık saçık gezerken kendisini muhafaza etmek usulünü tamamiyle bilemez. Bunu da bildiği farz olunsa herhalde güçlükle idâre edebilir.

Sonra bir erkek elde etmek istediği bir kadını onunla görüşebilmek yahut kendisine takdim edilmek, ilk muvaffakiyet adımı sayılmaz mı? İşte bu niyetteki bir adama karşı daha ilk adımda müşkülât ortaya çıkmış olmasına mukabil, örtüsüz kadınlar hakkında bu birinci adım kendi kendine atılmış demektir.

Bir başka cihetten, bir kadını bütün incelik ve güzellikleriyle erkeklerin karşısına çıkarınız. Erkeklik hislerini kendilerinden elbette soyup alamayacaksınız. Bu vaziyeti zihinlerde –insafla söylemek lâzım gelirse– ne tahmin ve ne emellerin doğmasına sebep olur! Güzelliğinin kıymetine göre –belki de kadının mukavemet edemeyeceği– ne fedakârlıklara hazırlanan erkekler bulunur. Hiçbir şey olmasa böyle bir tatlı manzarayı müşâhededen meydana gelecek istifade muhakkaktır ya! Peki, fuhuş nedir? İşte bu mukaddimenin neticesi, bu istifadenin biraz daha fazlası, halbuki istifadenin azı da yine

istifâdedir.

Kadın ve erkeklerin açık gezmelerinin sâde bir şey ve kolaylık için ihtiyar edilmiş olmadığı şu nükteden de anlaşılmalıdır ki; açık gezen kadınlar, erkekler kadar açık gezmekle de iktifa edemiyerek büsbütün kendilerini açarlar ve yazın tül gibi elbise altından kollarını ve gayet geniş bir şekilde gerdanlarını göstererek dekolte halinde dolaşırlar. Hele birçok noktalardan bedenî şekillerini göstermeye çalışmaları gösteriyor ki; kadınların açık gezmelerinde mânidar bir maksat vardır ve bunları külfetten kurtarmak için, açık gezdirirseniz daha fazla açılmak için daha çok külfeti tercih ederler.

Velhasıl fuhuş hafife alınmadıkça ve âile sâhibi olan erkekler hayli geniş mezhepli olmadıkça, örtüsüzlüğü kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bunun fuhşu kolaylaştırmaya yardımı ve fuhuş ile az veya çok münasebeti kabil-i inkâr değildir. O derecede ki; beşeriyyet bu gün «Kapalı hanımlar mağdurdur» iddiasının, yarın «İnsanlar fuhuşta mazur değiller midir?» sualine dönmesi ihtimalini göz önüne almalıdır.

Gelelim İslâm medeniyetinin böyle yüksek bir maslahat, nezih bir maksat mukabilinde kadınlara yüklediği şu tesettür vazifesi acaba o kadar ağır mıdır? Kemal-i iftiharla söyleyebilirim ki, müslüman kadınlarının yarıdan fazlası, hem de pek fazlası tesettürü bir yük, bir kayıt sayarak bundan şikâyet etmek şöyle dursun, bu ismet perdesinin kaldırılması kendilerine teklif edilse, kalblerinin bütün samimiyetiyle reddederler. Tesettürdeki şeref ve fazileti takdir edemeyen bazı şehvetperest kadınlar ise, bunun bir medeniyet icabı bulunduğunu, sıhhatı ihlâl ve serveti tahrib edici bir dereceye varan maddî gâilelerine nisbetle daha az mahzurlu olduğunu iddia ederlerse yalan söylemiş olurlar. Husûsiyle tesettürün meşrû tarzının ne kadar sâde ne kadar kolay olduğunu vukuf sahipleri tasdikte asla tereddüt etmezler. Sonra kadınlar ev-

lerinde erkeklerine karşı istedikleri kadar süslenebilirler. Çünkü kadınlık ziynetle ikiz olmakla beraber bir kadın ancak bir erkek için süslenmelidir. Belki kadın bizzat kendisi bir ziynet, ama yalnız bir erkeğin ziyneti ve medâr-ı sâadetidir. Öyleyse bu ziynet neden sâir erkeklerin gözü önüne serilmelidir? Bir kişiye âid olan bir hakkın kıyısından, köşesinden niçin başkaları da istifade etsin?!.

RAMAZAN ORUCU FİDYE İLE GEÇİŞTİRİLEBİLİR Mİ?

İslâmiyet'e indirilen her yeni darbeden dinsizlerin zafer keyfi sürdüğü sırada bunların öncülüğünü yapan tevilciler de, sözde müslüman halkı oyalamaktan haz duyarlar. Halbuki bunlar, hareketlerini, dine zarar olmak üzere yaptıklarını övünerek ilân ederler. Böyleyken goygoycular «Birşey yok, birşey yok!» yaygaralariyle olup biten şeyleri normal göstermeye ve halkın onlarla ünsiyyetini sağlamaya çalışırlar. İslâm Dini'nin müdâfîleri ise, bu şekilde iki cepheden ilerleyen düşmanın hangisiyle uğraşacağını şaşırırlar ve elde avuçta tutulamayacak kaypak bir madde gibi ortaya atılan yeni mes'elelerin hedef ittihaz edilerek tarafını tâyinden âciz kalırlar. Dine karşı îka edilen her hâdise İslâmiyet'e dokunur veya dokunmaz tarzında mı münâkaşa edilecek, yoksa milletin kurtuluş hareketleri arasında din kaydından da kurtulmak ve böylece dine dokunmak lâzım gelip gelmediğini mi tesbite çalışacak? Din «muzırdır» diyenlerle mi uğraşsın, «mutazarrır» değildir diyenlerle mi?

Dâvâ'nın bu her iki şekliyle birden ortaya atılmasında dinsizlerin şu istifâdesi vardır. İslâmiyet'in bir taraftan zararları ve yaşamaya kâbiliyeti mevzuubahis olmaya başlamışken, herhangi bir hareketin dinsizlik veya dine riâyetsizlik olacağını ispat ve izah mecburiyeti karşısında kalanlar için, bundan böyle emekleri heder olacağına göre, dâvâlarının takibinde fayda kalmayacaktır. Dinsizliğin aşikar yürütülen tarafını idâre edenler, tevilci arkadaşlarının karşısındaki mücâhidlere

bezginlik verecekleri gibi, dinin kabul edemeyeceği hiç bir hareket tasavvur etmeyen tevilciler de kendini saklamak lüzumunu duymayan dinsizlere cesaret vererek ve bir ric'at hakkı temin ederek, geride çalışırken öndekilerin yolunu açacak ve hasımlarını şaşırtacaklardır. Bir çok dinî usûl ve müesseseleri softa müesseseleri diyerek kaldırmak, hep bu tarzdaki iki cepheden yürütülmüş ve nihâyet tehdid kuvvetiyle kazanılmış dâvâlardır. Ramazan orucunun fidye ile karşılanması mes'elesine gelince, orucun, şeriatın muâmelâta âid hükümleri gibi dinsizlerin işine gelmiyecek bir ciheti yoktur. Fakat İslâmiyet'te bunların pek yüksek bir mevkileri vardır. Zaten şimdiki müslümanların bu iki ibâdetten başka, müslümanlıklarına delâlet edecek başka bir şeyleri de kalmamıştır. Hal böyle iken halkı, müslümanlıklarına delâlet eden bu iki ibâdetten de soğutmak ve vazgeçirmekle dinsiz eden bazı cidâlkavuklar harekete geçmişlerdir. Halkın namaz ve oruç hakkındaki ezelî inanışlarını sarsmak için zihinleri bulandıracak neşriyatı ihmâl etmiyorlar.

Şapka meselesinde olduğu gibi, Ramazan orucunu umûmen fidye ile geçiştirmek fikrini ileri süren matbuat sahnesindeki aktörlük vazifesi de, yine **Süleyman Nazif** ile **Ubeydullah**'a düşmüştür.

Böyle yeni moda âlimlerin, yâni dinsiz din âlimlerinin Ramazan orucuna fidye ile çare bulmak üzere Kur'an-ı Kerîm'in âyetlerinden mânâ çıkarmaya kalkışmaları Diyânet İşleri Reisi **Hoca Rıf'at** (İlk Diyânet İşleri Reisi Rıf'at Börekçi) ve emsâli akılsız ulemânın taaddüd-i zevcâtı önleme mes'elesini Allah'ın Kitabı'na uydurmak ve daha doğrusu Allah'ın Kitabı'nı ona uydurmak gayreti gibi beyhudedir. Memlekette şeriat hükümlerinin ve dinî usûllerin hatırı sayılırken, oruç ve fidye mes'elesi üzerinde araştırma ve incelemeyi vazife edinmemiş bulunan bu kimselerin şimdiki uğraşmalarını ben, keyf için otopsi yapmaya benzetiyorum. Bu teşbihimde mübâlağa olduğu zehâbına kapılmayınız. Türk Milleti'nin şer'î vazifeleri

ve ezcümle orucu, lâikliği kabul ettikten sonra mı zarûrî bir mükellefiyet haline gelmiştir ki; **Süleyman Nazif** ve **Ubeydullah** şimdi bu mükellefiyetin yükünü hafifletmenin çârelerini aramak lüzumunu hissediyorlar. Yoksa kendileri şimdiye kadar hiç oruç tutmamışlar da bu defa memlekette pek garip kaldığını gördükleri İslâmiyet'e acıyarak bundan sonra oruç tutmaya kalkışmaları üzerine bu mes'ele ile zihnen meşgul olmaya başladıkları esnâda mı fidye usûlüne başvurmayı düşünmüşlerdir?. Yahut da şu sırada böyle bahisleri gazete sütunlarına aksettirerek Türkiye'de dine alâka gösterildiği ve hareketlerin Kur'an-ı Kerîm'e uydurulması maksadıyla âyet-i kerîmelerin mânâları üzerinde tetkikat icraından geri kalınmadığı zannını husule getirmek mi istiyorlar.

Bu yeni kâşiflerin oruç hakkındaki nazariyelerini ilmî bir tarzda tenkit ve tetkik etmeyi gözüme kestiremediğimden mes'eleyi, etrafında dolaşarak uzaktan baltalamaya çalıştığımız zannedilmesi ihtimaline karşı mes'elenin içine de gireceğim ve âyet-i kerîmenin delâleti nokta-i nazarından da fikirlerine ne derecede bir kıymet atfedilebileceğini de göstereceğim. Elverir ki; okuyucularım uzunca bir tefsir bahsinin buraya sıkıştırılmasından dolayı sıkılmasınlar ve bunu üşenmeyip dikkatle okusunlar!.. Üşenen «î'lâlcilik» deyip geçer, çünkü memleketimizde böyle bir yeni hastalık daha vardır ki, bunun da menşei cehâlettir. İnsan bilmediği şeye düşman olmaz mı ya!.. Halbuki o î'lâlcilik nâmıyla lûzumsz görülen şey, Arab lisanı'nın tekâmülüne âid nazariyelerdir. Bu lisanın araştırıcıları yani sarf ve nahiv âlimleri bin seneden ziyâde bir zamandan beri bunun için kütüphâneler dolusu eserler yazmışlardır. Şimdi Arab'ın lisan kâidelerini î'lâlcilik filân diyerek beğenmemeye ne hakkımız var?!.. Halbuki biz âyet-i kerîmeleri, hadîs-i şerîfleri tetkik ederken bunlara muhtacız. Maamafih bizim bu mevzu etrafında yazacaklarımızda î'lâl filân da yoktur. Ancak, hem kaçmak ve hem de davul çalmak kâbilin-

den olmak üzere dinî mes'elelere sûret-i haktan itiraz eden ve ve hem de bu mes'eleleri asıl kaynağından tetkike yanaşmayan sahne müctehidlerinin mâlûmumuz olan hallerini göstermek istiyoruz. Ne ise biz vazifemize bakalım, önce oruç hakkındaki âyet-i kerimeleri takdim edelim:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَلْبِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ* اَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ(ط) فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْ عَلىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ(ط) وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ(ط) فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ(ط) وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنَ هُدىً لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدىٰ وَالْفُرْقَانِ(ج) فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ(ط) وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ(ط) يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ(ل) وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلىٰ مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ،

Meâl-i Kerîmi:

«Ey îman edenler, sizden evvelki (ümmet)lere yazıldığı gibi, sizin üzerinize de oruç yazıldı (farz edildi.) Tâ ki korunasınız.

«(O) sayılı günler(dir). Artık sizden kim (o günlerde) hasta, yahut sefer üzerinde olur (ve orucunu yemiş bulunur)sa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar. İhtiyarlığından, yâhud şifâ bulması ümîd edilmeyen bir hastalıkdan dolayı oruç tutmaya) gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidye (lâzımdır). Bununla berâber kim gönül isteğiyle bir hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin hakkınızda (yemenizden ve fidye vermenizden) hayırlıdır, bilirsiniz.

«(O sayılı günler) Ramazan ayıdır ki, Kur'an onda(ki Kadir gecesinde levh-i mahfuzdan semâ-i dünyâya) indirilmişdir. (O Kur'an ki) insanlara (mahz-ı) hidâyetdir, doğru yolun ve Hak ile baatılı ayırd eden hükümlerin nice açık delilleridir. Öyleyse içinizden kim o aya erişirse (hazır olur, müsâfir olmazsa) onu (orucunu) tutsun, kim de hasta olur, yahut bir sefer üzerinde bulunursa o halde başka günlerde, oruç tutamadığı günler sayısınca (orucunu kazâ etsin). Allah size kolaylık diler, size güçlük istemez. (Bu kolaylığı istemesi;) o sayıyı (kazâ borcunuzu) ikmâl etmeniz, Allah'ı -sizi muvaffak buyurduğu o şeyden dolayı da- büyük tanımanız içindir. Olur ki şükr edersiniz.» el-Bakara: 183-184-185

Yeni müctehitlerin istinad ettikleri nokta

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

kavl-i şerifinden ibârettir. Binaenaleyh sâdece bu cümlenin mânâsı tahlil edilecektir. Bundan evvelki ve sonraki âyet-i kerimeler ise bu cümleyi tahlil esnasında kendilerine müracaat edileceği için dercedilmiştir. Şimdi ben bu ibâreye mânâ verirken ne **Ubeydullah Efendi**'nin yaptığı gibi Türkçe tefsirleri ve ne de büyük Arapça tefsirleri esas almayarak yâni evvelce söylenmiş sözlerin hiç birisiyle bağlı olmayarak âyetin dosdoğru mânâsını nazar-ı itibâre alacağım:

Âyetteki «yütîkûne» fiilinin masdarı olan «itâka»ya lügatin müsâadesi veçhile iki türlü mânâ verilebilir. Bunlardan

biri «mutlak istitaa», diğeri de «zahmet ve meşakkate makrun bir istitaa»dır. **Ubeydullah Efendi**'nin «Vatan Gazetesi»nde yazdığı makalesini göremediğinden onun bu iki mânâdan hangisini nazar-ı itibare aldığını bilemiyorum. **Süleyman Nazif Bey**, 33 numaralı Resimli Gazete'de neşrettiği makalede

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

buyurularak fakiri yedirip doyurmaya muktedir olanların oruç tutmaya güçleri yetse bile hasta ve yolcular gibi oruç tutmayabilecekleri serahaten bildirilmektedir diye yazmış olmasına nazaran ibâreyi «mutlâk istitaa» mânâsına hamlettiği anlaşılmaktadır. İtâka fiilinin önündeki mef'ul zamirine gelince ya bir satır yukarıda geçen sıyama (oruca) râcîdir ki, zâhir ve ilk akla gelen de budur, yahud aşağısındaki «fidye»ye râcidir. Fakat bu ihtimâl ibârenin zâhirine uymaz. **Nazif Bey** ise âyeti tefsir eden yukarıya alınmış beyanında biri «Savm»a ve biri de «fidye»ye âid olmak üzere iki iktidardan bahsettiklerine nazaran bu zamiri hem «sıyam» ve hem de «fidye»ye yâni ikisine birden irca etmiş oluyorlar ki, işte bu olmaz!.. Zamirin bunlardan sâdece birisine râci telâkki olunması gerektir. O halde âyet-i kerimenin tefsirinde şu iki nevi kudretten yani oruç veya fidye kudretlerinden birisine izâfe etmiş, diğerine taalluk eden kudreti lüzûmuna mebnî kendiliğinden ilâve etmiştir, diyemeyiz. Çünkü makalesinde «Selâhiyetli âlimlerden ricâ ederim, âyet elfazına hariçten beşerî bir fikir karıştırmaksızın beni iknâ etsinler ki; bir fakiri yedirip doyuran bir müslüman, mutlâka oruç ile yine de mükelleftir» diyen **Nazif Bey**'in öyle bir ilâveye hakkı yoktur. Hatta âyet-i kerîmenin tefsirine âid olmak üzere naklettiğimiz deminki sözler arasındaki, «Oruç tutmayabilecekleri» ibâresi de âlimlerden ricâ ettikleri şarta kendilerinin riâyet etmediğini gösteren

diğer bir haksız ilâvedir. Bu sözleri âyet-i kerimenin mânâsını izah makamında söylediklerini de iddia edemezler. Zira sözlerini «sarahaten bildirilmektedir.» ibâresiyle bitiriyorlar. Sarahaten bildirilen mânâlar ise, âyet-i kerîmenin beyanına ekleme şeyleri ihtiva edemez.

Şu halde hem kendilerinin vaz' ettiği esasa ve hem de gerçeğe uyarak âyet-i kerîmeden anlamamız gereken şudur: «Ona muktedir olanlar üzerine fidye yâni fakiri yedirip doyurmak vazifesi terettüp eder» «itâka»yı **Nazif Bey**'in yaptığı gibi mutlâk «istitaa«ya (güce) haml ile beraber önündeki zamirin merciini de muhtemel râciine göre tâyin edince âyet-i kerîmenin mânâsı aynen şöyle olur: «Oruç tutmaya gücü yetenler üzerine fidye yani fakiri yedirip doyurmak vazifesi terettüp eder». Bundan sonra âyet-i kerîmenin sarahatından anladığımız şu, fakirleri yedirip doyurmak mükellefiyeti ya üst tarafında bulunan «Oruç size farz kılındı» meâlindeki âyet-i kerîmenin tebliği oruç mükellefiyetine ilâveten mevcud bulunur, yahud oruç mükellefiyetinden mücerred bir halde bulunur. Müfessirlerden pek azı birinci ihtimâle kani olarak oruca muktedir olanlar için bir şükran borcu olarak oruç ile fakiri yedirip içirmeyi birleştirmek gerektiğine hükmetmişlerdir. **Râgıb İsfehânî,** «Müfredat» isimli meşhur eserinde bu anlayış tarzını âyet-i kerîmenin sarahatine daha muvafık telâkki ettiğini bildirmiştir. Ancak bu ikinci mükellefiyet için tabiî bir şart olarak mâlî kudretin mevcut olması gerektir. Âyetin alt tarafında zikrolunan «tatavvu» yedirip içirmenin miktarını gösterir. Lâkin âyet-i kerîmedeki «fidye» tâbiri ile yine bu âyet-i kerîmeleri takip eden

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

kavl-i şerifi oruç ile fakiri yedirip içirmenin bir arada ifâsını icab ettiren tefsir şekline bence pek uygun düşmez. Maamafih

«itâka»yı oruca gücü yetme, hem de **Nazif Bey**'in düşündüğü gibi meşakkatle mukayyed olmayarak sûret-i mutlakada kudret mânâsına hamlettikten sonra fakiri yedirip içirmeyi fazladan bir mükellefiyet halinde telakki eden tefsirden başka; âyet-i kerîme için mâkul olan bir mânâ tasavvur edilemez. Bu cihet biraz sonra izah olunacaktır.

Nazif Bey'in maksadına uygun olan ikinci ihtimâle yâni yedirip içirmenin oruçtan müstağni kılması ihtimaline gelince bunda bir kere «ziyâdeten ale'n-nass (âyete ilâve)» mahzuru vardır. Çünkü âyet-i kerîmenin sarahati –vücûbu yukarıdaki âyet-i kerîme ile sâbit olan– orucu terketmenin cevâzını ifâde etmez, belki yedirip içirmenin vücubunu ifâde eder. Şu kadar ki; fidye tâbirinden bu hususta biraz istifâde etmek mümkündür. Lâkin bundan sonra daha büyük bir mahzur vardır: Şöyle ki; âyet-i kerîmeyi «oruç tutmaya gücü yetenler fidye vermekle mükelleftirler» mânâsına hamledince bu ifadedeki mânâsızlık nazar-ı dikkati celb etmez mi?!. Oruç tutmaya gücü yetenler fidye verecekse orucu kim tutacak?! Oruç tutmaya gücü yetmeyenler mi?! Hiç kimse tutmayacaksa oruç diye başlayıp fidye ile bitirilen bu vazifenin mâhiyeti nedir?! Yoksa orucun mâhiyeti, bunu tutmaya gücü yetenlerin fidye vermesinden mi ibârettir? Oruca gücü yetenler tutmayacaklar da fidyé vereceklermiş, gücü yetmeyenler ise tabiatiyle tutmayacaklardır, tutamazlar. Hal böyle olunca Kur'an-ı Kerîm'in oruç hakkında vaz' ettiği mükellefiyetten eser kalmaz. Bu, bir «fidye bahsi» halini almış olur. Belki aslı olmayan şeyin bedeli ve fidyesi de olmayacağından fidye bahsi dahi mevzuubahis olamaz. Sanki, gücü yetme keyfiyeti oruç tutmak için değil de fidye vermek için lâzımmış gibi münâsebetsiz bir fikir ortaya çıkmış olmaz mı?! Çünkü «ellezîne..» istiğrakı ifade eden bir emirdir. Oruç tutmaya gücü yeten ne kadar kimse varsa onların hepsi de fidye ile mükellefdir demek olur. Vücub ifâde eden «alâ» da bunu bildirir.

Bir «itâka»yı mutlak bir kudret mânâsına tefsir edince oruç

tutmaya gücü yetmelerinden dolayı fidye ile mükellef olanlar, âyet-i kerîmenin hemen hemen bitişiğinde bahsi geçen hastalar ve misafirlerle bir karışıklığa meydan verirler. Hastalar ve misafirler arasında oruç tutmaya kadir olanlar varsa bunlar, ne yapacak?! Fidye mi verecek, yoksa sıhhat ve ikamet kesbettikten sonra gününe gün tutarak kazâ mı edecekler?! Hastalarla misafirlerin hükmü ayrıca beyan buyrulmuştur diyerek bunlar hakkında gününe gün tutmak şıkkının tâyinini kabul etsek bile, hiç bir sûretle mâzareti olmayan diğer gücü yetenlerin istifâde edebileceği fidye usûlünden bunların istifâde edememelerinden ortaya ehemmiyetli bir adâletsizlik çıkmış olmaz mı?!.

Âyeti hem arz ettiğimiz mânâsızlıktan kurtarmak ve hem de oruç yerine fidyeyi ikâme etmek isteyenlerin fikirlerine uydurmak için münasib olan, «itâka» fiilinin önündeki mansup zamiri, altındaki «fidye»ye göndermek ve fidyenin «taamı miskîn» ile tefsir edilmiş olmasından da zamir ile mercii arasındaki tezkir ve te'nis ihtilâfına karşı medar-ı te'lif tedârik etmektir. Bu ihtimalde şu külfetten başka bir de Arab Lisanı'nda câri olmayan «izmar kabl'ez- zikr» mahzuru varsa da muahhar müpteda halinde bulunan merciin rutbeten tekaddümünü ileri sürerek bu mahzura da çâre bulmuş olmak mümkündür. İltibas makamında zamirin hem hilâfı açık olarak daha sonraya râci oluşu hem de zamir ile merci arasında velev zâhirî bir sûrette mevcut olan tezkir ve te'nis ihtilâfı yüzünden mezkûr iltibasın şiddetlendirilmesi gibi lâfzî mânilere göz yumulduktan sonra, Zamirdeki ikinci ihtimâle göre âyetin meâlen mânâsı şöyle olur; «Fidye vermeye gücü yetenler, fidye ile mükelleftirler.» Mâlî güç olmayınca fidye verilemeyeceği, beyana muhtaç olmayacak sûrette malum bir şey iken fidyenin böyle bir kayıd ile kayıdlandırılmasına lüzum görülmüş olması da itâka fiilinin önündeki zamiri fidyeye göndermek ihtimali için başkaca bir zaaf teşkil eder.

«Hüccetüllah'il- Bâlîga» sâhibi de «el-Fevz'ül-Kebir fî Usûl'it- Tefsir» isimli eserinde zamiri fidyeye göndererek yâni

ona âid telâkki eyliyerek âyete böylece mânâ vermemiştir. Fakat fidyeyi oruca mukabil addedemiyerek yine oruç mükellefiyeti bâkî kalmak üzere bunu «Sadaka-i Fıtır»a hamletmiştir sadaka-i fıtra fidye denilmesi kabil-i tevcih olmakla beraber adı geçen tâbir oruç bedeli olarak anlaşılmaya daha ziyade müsaittir. Alt taraftaki

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

cümlesi de fidyeye sadaka-i fıtır mânâsı vermek sûretindeki tevcih ile pek barışmaz. Binâenaleyh zamirin merciinden şu külfetli ve sakat ihtimâl kabul olunduktan sonra şu âyeti **Süleyman Nazif** ve **Ubeydullah Efendi** gibi yeni müfessirlerin (!) arzularına yaklaşmak için kabul edilmiş olması daha münâsiptir. Hem de bu sûretle onlar, âyeti birinci ihtimalde söylediğimiz mânâsızlığa sevk etmiş olmaktan kurtulurlar. Bununla beraber biz bu müfessirleri bir vartadan kurtarıp diğer bir vartaya düşüreceğiz. Zira burada gâyet mühim ve nâzik bir nokta var ki; onu yeni müfessirler, yeni müçtehitler hiç anlayamazlar. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in bu âyeti, fidye vermeye kudreti bulunanların Ramazan Orucu ile fidye arasında muhayyer olduklarını anlatacaksa böyle mânâların edat'ı tebliğ ve vücub ifade eden «alâ» değil de cevaz ifade eden «lâm»dır. Öyle ya!.. Ehl-i yesar üzerine terettüp eden vazife mutlâka fidye vermek olmayıp yeni müctehitlerin mezhebine göre onlar da isterse Oruç tutamaz değil ya!. Oruç bahsinde fidye iktidarı aramakla meşgul olan bu kudret üzerine fidye vücubunu terettüp ettiren âyet, şu şekli ile, asıl vazifenin oruç tutmaktan ziyâde fidye vermek olduğunu gösterir ve tamamen başka bir mevzu teşkil etmiş olur. Yoksa âyet-i kerîme zenginlere mahsus bir tercih hakkı ifâde etmekten ileri geçmiyecekse âyet-i kerîme «fidye vermeye takat getirenlere fidye borçtur...» sûretinde olmalıydı. Kur'an-ı Kerîm'in uslûbuna

riâyet edilmiş olmak için mutlaka buna lüzum vardır. Hatta fidyeyi elbette kudreti olanlar vereceğinden, âyet buna âid takattan hiç bahsetmiyerek «fidye vermeyi isteyenlere... fidye borçtur» tarzında olmalıydı. Âyetteki «alâ» tâbiri bulunmak dolayısiyle ittikayı mutlâk bir güç mânâsına hamledenlere tevcih ettiğimiz mezkûr tenkitleri aynen bizim beğendiğimiz şu sûret hakkında da tatbik ederek «Oruç tutmakta zahmet çekenler de fidyeyle mükellef olduklarına nazaran fedakârlık edip de oruç tutmazlarsa bu mezûniyeti hâiz olamazlar mı?» denilemez. Zira orucu güçlükle tutanların fidye ile yani orucun bedeliyle mükellef olmasından, kolaylık olmak üzere ayniyle mükellef olmaması gibi şumûllü ve lüzumlu bir mânâ murad olunur. Buna göre fazla fedakârlık etmek isteyenlerin aynen oruç tutarak vazife ifâ etmelerinin şer'î müsaâdesi kendiliğinden anlaşılır. Halbuki itâka'yı mutlâk bir güç mânâsına hamlederek ve hiçbir zahmet ve meşakkat kaydını nazar-ı dikkate almayarak sâdece oruca gücü yetenlerin fidyeyle yâni orucun bedeliyle mükellef tutulursa bundaki mânâsızlık, sözün hakiki mânâsını da, mecâzî mânâsını da ihlâle kâfi olduğu gibi zamir-i zahirinin hilâfına olarak fidyeye irca edip fidyeye yani orucun bedeline gücü yetenler aynı ile mükellef değildir... tarzında mânâ vererek aynını edâ sûretinin cevâzına bu mânâdan intikal etmek de evvelâ bilâsebeb asıldan bedele tahvili maksatla bedeli asıl haline kalbedecek sûrette irade-i kelâm ettikten sonra tekrar asâlet ve ehemmiyeti izâle edilmiş olan asla ric'at etmek mânâsızlıkları tazammun eder.

İşte eski müfessir fakihlerden hiçbirinin beyânatı ile mukayyed olmayarak, sırf âyet-i kerîmenin ifâdesi gereğine istinaden yeni müfessirlerin içtihadındaki bozuklukları teşrih ettim. Bu adamlara bir sualim daha var: Şu âyetlerden birkaç satır ilerdeki

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

nazm-ı celili ile, Ramazan ayına şâhid olan herkesin oruç tutması emrolunduktan sonra ikinci def'a

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ

buyrularak hasta ve misafir hakkında evvelce zikrolunan müsaadenin şu umûmî emir ile kalkmış olması zannına mahal kalmamak üzere iki satır yukarıdaki bir ibâre ile aynen bir daha tekrar olunduğu sırada onun zeyli halinde bulunan fidye müsaadesi neden birlikte tekrar edilmemiş? Tekrara lüzum yoksa hasta ve misafir hakkındaki müsaade niye tekrar ediliyor? Lüzum varsa evvelce onlarla beraber zikrolunan fidye müsaadesi tekrarı esnasında ne için ortadan kaldırılıyor? Yoksa hastalarla yolcuların özürlü görülmesinden oruç tutmaya gücü yettiği halde fidye verenlerin mâzereti daha mı mühim ve vâzıhdır ki; tekrara hacet kalmaksızın anlaşılacağından dolayı ikinci defada onlardan bahsolunmuş da bundan bahsolunmamış? Eski müfessirlerden akılları daha keskin ve anlayışları daha yüksek olması lâzım gelen yeni müfessirlerimiz ve müçtehidlerimiz bu noktayı da lafzan izah ile bizi aydınlatsınlar!. İşte ben oruç âyetleri arasında biri

وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ

ve biri

وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ

tarzında mükerrer bir fıkra görüyorum. Birincisinin zeylinde

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

cümlesi var, ikincisinde yok. Halbuki tekrarı icap eden sebeb, zeyil cümlesinin tekrarına lüzum gösterecek bir halde.. Binâenaleyh evvelâ tekrarın, bizim söylediğimizden başka bir sebebi varsa onun ve ikinci olarak mükerrer fıkranın zeyline âid ifade farkının izahını yeni müfessirlerden istiyorum. Bunu yapabilirlerse ben de kendilerinin bu hizmetlerine peşin mukabelede bulunmak için onlara, her nasılsa unuttukları bir cihet olmak üzere öğreteyim ki; şimdiye kadar Kur'an âyetlerinin mânâları ile halk arasına bizim memlekette hocaların bir mânî olarak girmesi gibi onların hatırına gelen bir ihtimale tabiatıyla Arabista'da mahal olmadığı ve orada herkesin Arapça bilmesi sebebiyle bir mütercime muhtaç olmadan Kur'an-ı Kerîm'i anladığı halde, bir fakiri yedirip içirmeye gücü yetecek kadar parası bulunanlara Ramazan orucunun farz olmadığını ve orucun bedenî bir ibâdetten ziyâde mâlî bir ibadet olduğunu Kur'an-ı Kerîm'in sarahatine istinaden iddia eden bir kimseye tesâdüf etmedim. Oruç âyetlerinin tefsirine âid birçok noktalarda eski müfessirler arasında da bu kadar fikir ayrılıkları mevcut olduğu halde bu tefsirlerden hiçbirisi ufacık bir bedel mukabilinde oruç mükellefiyetini umumî bir sebeple ortadan kaldıracak bir telâkkiye müsâid değildir. Bu âyetleri şimdiye kadar eskilerden ve yenilerden ve Araplardan kimse doğru olarak anlayamadı da feyz-i cumhûriyetle **Süleyman Nazif Bey**'le bir de **Ubeydullah Efendi** mi anladı? Hülâsa;

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

cümlesinin tefsirinde müfessirler başlıca iki kısma ayrılmışlardır: Birinci kısım itâkayı, Süleyman Nazif Bey gibi mutlâk bir güç mânâsına hamlederler, zamiri de oruca izâfe ederler. Lâkin bunlar fidye müsaadesini İslâm'ın ilk devirlerine hasrederek, sonradan bu cümlenin

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

umûmî emri ile hükümden kaldırıldığına kânidirler. Bu sûretle **Süleyman Nazif Bey**'in reyi bunlarınkinden ayrılır. İkinci kısım müfessirler ise itâkayı «güçlükle muktedir» olmak mânâsına alarak âyetten salhordeler hakkında fakihlerin göstèrdiği müsaadeyi çıkarırlar. **Şeyh Muhammed Abduh** kömür madenlerinde çalışan amele gibi güç işlerle uğraşanları da bunlara ilhak eder ve bu sûretle âyette neshe kail olmaya hacet kalmamış olur.

Bu müfessirler zümresi Arab'ın «Takat-i mihnet derecele-rinin en aşağısında yani meşakkete makrun olan istitaada kullandığını» söylerler. **Şeyh Muhammed Abduh** da bu fikirdedir.

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

kavl-i şerifi de bu istimâle muvafıktır. «Büsbütün gücümüz yetmediği şeyleri bize yükleme» (Bakara: 286) demektir. Yoksa bizi hiç zahmet ve meşakkate mâruz bırakma demek değildir.

Lâkin bence gerek neshe kail olan ve gerek olmayan iki kısım müfessirin ikisine de ayrı ayrı itirazlar vârid olur. Hele **Süleyman Nazif Bey**'e bu itirazların hepsi birden vâriddir. Birincisi oruca gücü yetenlerin fidye ile mükellef olması tarzında **Nazif Bey**'e tevcih ettiğimiz münâsebetsizlik itirazı, bu neshe kâil olan birinci kısım müfessirleri de hırpalayacak bir mahzurdur. Çünkü âyetin nesh olunduktan sonra hükmü bâki kalırsa da nesh oluncaya kadar mânâsı mahfuz olmak, yani nesh olununcaya kadar kendisinden anlaşılacak mânâda bir biçimsizlik bulunmamak lâzımdır. Binaenaleyh haddizatındaki

mânâsızlık nesh ile telâfi olunamaz. Bu münâsebetsizliği ortadan kaldırmak için adı geçen müfessirlerin

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

cümlesinden sonra takdir ettikleri «iftar etmeleri» ilâvesi ise ne benim zevkime ve ne de **Süleyman Nazif Bey**'in ortaya koyduğu mukaveleye uygun düşmez. Âyeti evvelâ bir mânâsızlığa sürüklemek sonra da bunu tâmir için âyetin sarahati haricinde ilâveler yapmak makul değildir. Âyetin sarahati oruc tutmaya gücü yetenlere fidye vazifesi terettüp ettiğini söylüyor. Bu ifadedeki acaiplik ise nazar-ı dikkate çarpacak bir halde bulunuyor. Bu münasebetsizliği ortadan kaldırmak maksadıyla ilâve yapan, tevil hususunda kendi vazifesini ifâ etmiş olsa bile âyetin, beyan ve tebliğinin hakkını edadaki kusuruna bu halin bir faydası olmaz. Halbuki mahzurun esası itâkayı mutlak bir güce hamletmekten doğmaktadır. Binaenaleyh bu haml ve telâkkinin butlanına hükmetmelidir. İtâkaya mutlâk bir güç mânâsı vermekle beraber âyette neshe kâil olan birinci kısım müfessirlerin mütâleası, hastalar ve yolcular arasında bulunabilecek güç sahipleri ile diğer gücü yetenlerin hükmü karışıklığa maruz kalmak tarzında **Süleyman Nazif Bey**'e tevcih ettiğimiz mahzur ile de mâlûldür.

Üçüncü itiraz da

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

umûmî emri üzerine evvelce mevzuubahis olan müsaadelerin kalkmış olması hatırlara gelmemek hasta ve misafir hakkında müsaadeye beyan eden âyet bir kere daha aynen tekrar edildiği halde bunun zeylindeki fidye müsaadesini mutazammın cümleye gelince tekrardan sarfınazar edilmiş olmasının sebebsiz kalması tarzındaki itirazdır ki; işte bu tekrar mu-

amelesinde görülen ayrılık gayrılık da nesh kâil olmayan ikinci kısım müfessirlerin nokta-i nazarına uymaz. Fidye müsaadesinin kalkmış olduğunu göstererek nesh ihtimalini teyid eder. Umûmî emirden sonra tekrar edilen müsaâdeler ibka olunmuş ve tekrar edilmeyen müsaade nesh edilmiş ve kaldırılmış demektir.

Hasta ve misafir hakkındaki müsaadenin tekrarını müteakip vârid olan

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

cümlesinden de fidye müsaadesinin tekrarını çıkarmak ise pek zayıf bir ihtimale binaen hüküm vermek olur ki misafir ve hastaya âid olan müsaadelerin tekrarında ayniyet derecesinde vuzuh iltizam olunmuş iken fidye müsaadesini «yüsr» ve «usr» tâbirleri ile gayet üstü kapalı ve umûmî bir tarzda ifâde etmek pek nisbetsizdir. Onun için müfessirlerden hiçbiri yüsr ve usr cümlesine o yolda mânâ vermeyi hatırına getirmiyerek bazıları bunu hasta ve misafir hakkında iftarın vücûbu mânâsına, bazıları da oruç ile iftardan hangisi hastanın ve yolcunun kolayına gelirse onu ihtiyar edebileceği mânâsına telâkki eylemişlerdir. Hele fidye müsaadesini, zahmet çekerek oruç tutabileceklere hasreden müfessirler zümresinin, mücmeliyetine rağmen yüsr ve usr âyetinden adı geçen müsaadenin tekrarını çıkarmaya bir dereceye kadar hakları olsa bile **Süleyman Nazif Bey** gibi fidye müsaadesini kolaylıkla oruç tutabilenlere kadar şumûllendiren yeni müfessirlerin nokta-i nazarına göre

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

âyetini bu müsaadenin tekrarı mânâsına telâkki etmekte hiç

münâsebet yoktur.

Bu itirazların hepsinden kurtulmak için fakirin kendime mahsus olan reyimce hem fidye âyetindeki itâkayı, neshe gitmeyen müfessirlerden **Süleyman Nazif Bey**'den mâdasının yani eskilerin dedikleri gibi kudret-i müteassireye hamletmeli, hem de neshe kail olmalıdır. Yani iki zümrenin sözlerinden birer parçasını almalıdır.[82] Buna göre âyetin meâlinin mâkulliyeti temin edilmiş olarak «Oruç tutmakta zahmet çekenler fidye ile mükelleftir» demek olur. Lâkin İslâmiyet'in başlangıcındaki ihtiyatsızlık devrelerine mahsus olan ve zahmet ve meşakkatin muhtelif derecelere taksimi cihetiyle sûistimâle pek müsâit bulunan bu kolaylık sonradan nesh olunarak

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

umûmî emrine zeyl olarak tekrar edilen müsaadeler sırasında artık bu fidye müsaadesi tekrar olunmamıştır. **Ebu Nuaym**'in Müstahrac'ında ve **İmam Beyhakî**'nin Sünen'inde mezkûr olan şu eser de bunu teyid etmektedir:

«Peygamber (s.a.v.) Medine'ye teşrif buyurduklarında ora halkı için oruçla mükellefiyet yoktu da her aydan üçer gün oruç

---

82 – **Süleyman Nazif Bey** ise bu iki kısım müfessirlerin sözlerinden alınmayacak taraflarını almış ve bu cihetle, her iki kısmın hissesine düşen muhtelif itirazların hepsine birden hedef olmuştur. Fidye âyetindeki itâkayı mutlak bir güce haml ile beraber âyette neshe kâil olmamayı cemetmek husûsunda **Süleyman Nazif Bey**'e benzeyen eski müfessirlerin yalnız **Asım** Hazretleri bu itirazlardan bir dereceye kadar âzâde kalabilirler. O fidye âyetini tamamen hasta ve misafir âyetine raptederek hastalar ve yolcular arasında bulunabilecek gücü takati yeten kimselerin hükmünü beyana hasr ve tahsis etmiştir. Lâkin bu mütâlea **Süleyman Nazif Bey**'in, Ramazan orucu mükellefiyetinden herkesi âzâde bırakmak gayesine müteveccih olan mübâlatsızlığıyla kıyaslanamaz!.

tutarlardı. Ramazan ayı girince bunu daha da artırırlardı. Ve nihayet onlara (bu şekildeki oruç hali) güç geldi. Binaenaleyh, bazısı fakire her gün yemek yedirir, orucu terkederdi ki, bu kimse oruç tutmaya gücü yetenlerden idi. (Bunun) bu hareketi diğerleri için ruhsat oldu.»

İhtiyarlık zaafına mâruz bulunanlarla meşakkatin azamî derecelerine mâruz kalan güç işlerle uğraşanlara gelince bunların müstehak olduğu, istisnaî muâmele

لاَ يُكَلِّفُ اللهُ نَفْساً الاَّ وُسْعَهَا

nazm-ı celili ile «ez-zarûrat tubıh'ul-mahzûrât» (zaruretler mahzurları mubah kılar) tarzındaki umûmî kaideye uygun olmak üzere dâima mahfuzdur.

Oruç bahsindeki fidye âyetine aid sözüm bundan ibarettir. Teessüf olunur ki, yeni müfessirler âyetin gerek mânâsını incelemek ve gerekse siyak ve sibakını ihata hususunda hiçbir kâbiliyet gösterememişler ve zekâlarına, zevk-i selimlerine yakışmayan dikkatsizliklere düşmüşlerdir.

Yenilik taraftarlarının en âlimi yani İslâmî ilimlerde en ziyâde dirâyet sahibi Kazanlı **Musa Bigiyef Efendi** olduğu halde «Uzun Günlerde Rûze» nâmıyla on dört sene evvel bu mes'eleye dâir neşrettiği koskocaman eserinde bizim yenilik taraftarları kadar cehâlet göstermemiş olmakla beraber o bile ukalâlık yapmak ve eski âlimlere muhalefet etmek sevdasıyla acâibin acâibi hatalara düşmüştür. Yukarıya sırasıyla yazdığımız âyetlerden

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى

âyetine gelinceye kadar olan kısmında hulâsa olarak orucun farziyetinden ve ondan sonra tahsisen Ramazan orucundan

bahsolunmuş. Eskiler bunlardan ikincisini birincinin tafsil ve tefsiri gibi telâkki ederek aradaki ikiliği heder etmemişler[83] bu sözlerinden kendisinin birinci kısım âyetleri Ramazan orucundan başka bir oruca ve hatta kitabı kendileri için yazdığı soğuk bölgeler ahâlisine mahsus bir nevi oruca hamledeceği tahmin olunduğu ve bunu andırır bâzı sözleri de bulunduğu halde oraların ahalisinden oruç mükellefiyetini Ramazana ve mâdasına, aslına ve bedeline şâmil olmak üzere tamamen ref ettiğini görürsünüz. İşte soğuk bölgeler ahâlisine mahsus ve Ramazan orucundan başka bir nevi oruç bulunduğunun olmadığını gösteren sözleri:

«Gündüzleri haftalar kadar, aylar kadar uzun, yahud öyle yerlerde mekânın husûsiyeti ile fevk'at- tâkat bürûdet ve harâret zamanlarında, zamanın husûsiyetiyle ramazanı edâ tâkat haricinde kalırsa, o takdirlerde «eyyam-ı mâ'dudat» hitabı nass-ı muhkem olmak üzere hâkim olur.« (Sh. 78)

«Bizim tevcihimize göre iki müstakil hitap vardır: Biri Ramazan Âyet-i Kerîmesi. Ramazanı itibar mümkün olan yerlerde o Âyet-i Kerîme hâkim olur. Diğeri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ * أَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ

âyet-i kerîmesi, Ramazanı itibar mümkün olmıyan yerlerde o Âyet-i Kerîme müstakil olarak hükmeder. Ramazanı itibar

83 – Halbuki eski müfessirlerden **Muaz, Ata, Katade** ve bir rivâyette **İbni Abbas** Hazretleri birinci oruç âyetlerini aşûre orucu ve her aydan üç gün oruç tutmak gibi İslâm'ın başlangıcında farz iken Ramazan orucu ile hükümden kaldırılan bir nevi oruca hamletmişlerdir.

mümkün olan yerlerde ittifakla hükmeder».. (Sh. 80)

«Kur'an-ı Kerîm'in sarih nassına göre kutuplarda ve civarında rûze (oruç) hiçbir vakit farz değildir. Zira rûze yalnız belli günlerde yâni tefavütleri yok gibi mutedil, adedi az günlerde farz kılınmıştır. Senesi bir gündüz bir geceden ibâret kutuplarda yahut gündüzleri, geceleri haftalar aylar kadar devam eden soğuk mıntıkalarda eyyam-ı mâdude bulunmamak cihetiyle o yerlerde ikamet eden insanlar orucun farziyeti hitabından istisna kılınmış olurlar.» (Sh. 91)

«Kur'an-ı Kerîm'in icazkâr nazmının irşâdiyle ben oruç âyetinden soğuk bölgeleri istisna fikrine geldim. İki âyetten birini istisna lüzûmu, o ayetlerde var gelmeleri, cümleleri lağvetmemek zarûreti beni bu fikre sevketti.» (Sh. 92)

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

Âyet-i Kerîmesi mefhûmuna göre takat kılınmaz rûze bilâbedel sâkıt olur. Zira kudret yokken teklif mümkün değildir. Buna göre hem rûze vâcib olmaz ve hem de fidyesi». (Sh. 180)

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

Âyet-i kerîmesi kazâsı vâcib değil fidye bedelinde sâkıt rûze özürlerini mantıkiyle, fidyesi de vâcib değil rûze özürlerini mefhûmiyle ihata etmiştir.» (Sh. 184)

Evvelâ gündüzleri, geceleri haftalarca uzun yerlerde eyyam-ı ma'dûde bulunmadığı ve eyyam-ı ma'dûdenin tefâvütleri yok gibi mûtedil günler mânâsına olduğu «manzur'un- fih»dir.

Sâniyen, size eyyam-ı ma'dûdeyi oruçla geçirmek farz kılınmıştır, demekten, eyyam-ı ma'dûdesi olmayan yerlerde orucun farz olmadığını anlatmak gibi menfi bir mânâyı kastetmek aykırı bir ifâdedir.

Üçüncü olarak, Eyyâm-ı ma'dude âyeti Ramazanı itibar mümkün olmayan yerlerde müstakil olarak, Ramazan-ı itibar mümkün olan yerlerde ittifakla hâkim olur» denilmesine nazaran bu âyet, gerek Ramazanı itibar mümkün olan ve gerek olmayan yerlerde Ramazan orucundan başka bir oruç bulunduğuna delâlet etmiş olduğu cihetle eskilerin başlangıçtaki oruç âyetlerini sonraki Ramazan âyetlerinin bir hülâsası halinde telâkki etmelerinden farklı bir şey söylemiş olmuyor.

Dördüncü olarak, ayları günleri belli olmayan yerlerde Ramazan mükellefiyetinin sukutu, Ramazanın şuhudunu vücûp sebebi addeden eski ulemanın beyanatından da anlaşılabilir bir şeydir.

Beşinci olarak, günleri tayin olunmayan kısa oruç ayetlerinin akabindeki

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ

ve

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

gibi kaza ve bedel sûretlerini bildiren âyetler, **Musa Bigiyef Efendi**'nin kitabındaki iddiası veçhile mevsimsiz olursa eyyam-ı ma'dûde âyetinden kendisinin telâkkisi gibi asla oruç farz olmayan yerlerin beyanı akabinde bu âyetlerin daha ziyade mevsimsiz olması iktiza eder.

Altıncı olarak, **Musa Efendi, Ebû Nuaym**'in «Mustahrac»ı ile «Sünen-i Beyhakî»den yukarda naklettiğimiz eser hakkında «Eğer bu sâbit ise fidye ayeti

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

âyetinden sonra nâzil olarak mensuhluk beliyyesinden kurtulur» diyerek fidye âyetini oruç umûmî emrinin tesiri altından çıkarıp bilâkis umûmî emri fidye âyetinin tesiri altına sokmakla âyetlerin gerek tertip tarzına ve gerek ifâde âhengine nazaran gâyet ters bir fikre saplanmıştır. Kur'an-ı Kerîm'in âyetleri arasında müşâhede olunan tertip, nüzûl tertibine tâbi olmayıp nüzûlü sonra olan âyetin tilâvette öne alınması câiz ve vâkî ise de bu hal Kur'an-ı Kerîm'in biribirine nazaran müstakil ve oldukça uzak fıkraları arasında cârî olabilerek biribirine tamamen muttasıl âyetler arasında nüzul sırasını bu derecede aksine okuma tertibi câiz olmamak lâzım gelir. Çünkü böyle bir terslik, kastedilen mânânın yanlış anlaşılmasına sebep olur. İşte

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

âyetinin bir zeyil cümlesi halinde fidye âyeti ile beraber İslâm'da oruca dâir ilk tebliğ olunduğu ve Ramazan âyeti

الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ

tavsifi ile evvelce mazûz bir İslâmî prensibin ehemmiyetle yâd ve zikri kabilinden olarak

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

kat'î emrine bir medhal makamında bulunduğu pek aşikârdır. Artık sıra ile birbirini takip eden bu âyetlerden son söz mevkiinde bulunan

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

cümlesinin sâbık fidye âyetini mi yoksa fidye âyetinin bu âyeti mi tâdil etmesi lâzım geleceği uslûp ve ifâde nâmına

anlaşılamıyacak bir şey değildir. Oruç hakkında evvelce zikri geçen müsaadelerden bir kısmının bu söz üzerine aynen tekrarına lüzum görülmüşken fidye müsaadesinin tekrar edilmemesi ile bundan evvel teşrih ettiğimiz veçhile meseleye bir kat daha vuzuh vermektedir. Binaenaleyh «Sünen-i Beyhakî» deki eserin bizim telâkkimiz gibi Ramazan Orucunun teklifinin başlangıcı zamanlarına mahsus olup

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

kat'î emri ile nihâyet bulan bir müsaadeyi beyan ve ifâde eder olması da mâkul ve mütebâdirdir.

Yedinci olarak; Kazanlı müçtehid, orucun farz olmasından insanları irâdelerine hâkim olmaya alıştırarak onu kuvvetlendirmek hikmeti bulunduğunu riyâzat ve şehveti azaltmak gibi eski ulemânın gösterdiği hikmetleri beğenmediğini söyledikten sonra garabeti ile calib-i dikkat olan şu sözleri ilâve etmiştir: «Soğuk mıntıkaların soğuk iklimlerinde, havalarında yaşıyan insanların irâdelerini oruç gibi şer'î tedbirle terbiyeye hacet yokluğuna göre şârî o yerlerde yaşıyan insanlara orucu ibâdet olmak sıfatiyle teklif etmemiş olsa gerek.» (Sh. 93)

Arzular, nefsin meylettiği şeyler demek olduğuna nazaran şehveti azaltmaktan, nefsin hazlarına ve temâyüllerine karşı mücâhede ve mümanaat maksud olarak bunda irâdeyi takviye ve terbiye maslahatı da münderiç olduğu gibi soğuk iklimlerde oturanların irâdî ve ahlâkî terbiyeden müstağni olduğunu iddia etmekten ise, adı geçen iklimlerde oturanlar ile mizâcen hırslı ve fazla intibaa mâruz olan sıcak ve mûtedil memleketlerin ahâlisi arasında şehveti azaltmaya ihtiyaç cihetiyle fark aramak daha doğru olurdu.

Musa Bigiyef'in adı geçen kitabında istifadeye değer nok-

talar da bulunmakla beraber bunlar eski büyüklere karşı kıymetbilmezcesine tecavüzler ve hodbinlikler arasında kaybolmaya mahkûm edilmiştir. Bundan başka Kazanlı müçtehid tulû', gurub ve zeval vakitlerinde namaz kılmak mekruh olmasını Güneşe tapmaya benzetmekten men'e hamletmek tarzındaki tevcihe tercihan «Tabiatı mâbud ittihaz edenler kuyaşa (Güneş) secde ederlerse elbette kuyaşın ulûhiyetine itikat tesiri ile secde ederler.

وَقَضىٰ رَبُّكَ اَنْ لاَ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ

«Rabbim kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ferman buyurdu.» (İsrâ: 23)

medlûlünce tabiata tapanların hakikatte mâbudları hudâdır. Ulûhiyeti itikat sonunda secde ederlerse secde olunan hakikatte hudâdır. Tabiata tapanlar, nispette ne kadar hata etmişlerse kasıtlarında elbette isâbet ederler. İslâm şeriatı tabiata tapanların kasıdlarında isâbeti hem ihtiram edip bu üç vakitlerde secdeyi tabiata tapanlara tahsis etmiş olmak gerek». (Sh. 35) demek gibi en bâtıl fikirlere de kitabında yer vermeye kalkışmıştır. Güneşe tapanlar ulûhiyeti itikat ederek taptıkları için Allah'a tapmış gibi olurlarmış. Özrü kabahatinden büyük kabilinden olarak Güneşin ulûhiyetini itikat fikir ve maksadına ihram olmak üzere İslâm şeriatı bu vakitleri Güneşe tapanlara bırakmış imiş. Halbuki İslâm şeriatı onların mutlâk bir şirk olan bu itikatlarına hürmet etmek şöyle dursun, bu itikadı şiddetle iptal ve tezyif için zikri geçen vakitleri büsbütün yok addederek o zamanlarda Allah'a ibâdeti bile yasak etmiştir. **Musa** Efendi'nin, azamî derecede bozuk olan bu fikirlerde kaynağı **Muhyiddin İbni Arabî**'nin Fütûhât'ıdır. Bu noktaları

وَقَضىٰ رَبُّكَ اَنْ لاَ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ

âyeti kerimesi ile beraber «Yeni İslâm Müctehitlerinin Kıymet-i İlmiyyesi» nâmındaki kitabımda izah ettim.

Musa Bigiyef oruç âyetinde müfessirlerin nesihten bahsetmeleri münasebetiyle Kur'an'ın âyetlerinde nesih vaki olduğunu inkâr ederek

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ اَوْ نُنْسِهَانَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا

اِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ

«Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahud mislini getiririz.» (Bakara: 106)

«Biz bir âyetin yerine bedel yaptığımızda...» (Nahl/101)

tarzındaki Kur'anî beyanları da şeriatın yukarıda geçen âyetlerinin nesih ve tebdiliyle tefsir eylemiştir. Neshin esâsını inkâr ile Kur'ân âyetlerinde birbirine nispetle hiç nâsih ve mensuh bulunmadığı hakkındaki garplıların iddialarının münakaşasına da başlarsak oruç bahsini bir hayli uzatmış olacağımız cihetle artık bundan sarfınazar ediyoruz. Mamafih şunu söylemek lâzımdır ki; Kazanlı müçtehidin Ramazan orucu hakkındaki fikri ve niyeti bizim müçtehitlerinki kadar ifsad edici değildir. O, bir kısım müfessirler gibi mensuh olduğuna kâil olmadığı fidye âyetini oruç tutmakta fazla zahmet çekenler hakkında telâkki etmiş ve İslâm Dini'nin beş rüknünden ve en büyük şiarlarından biri olarak onüç asırlık İslâm tarihinde devam eden Ramazan orucunun büyük ehemmiyetini bizim türedi müçtehidler gibi inkar etmemiştir. Hakikaten:

«İslâm beş (temel) şart üzerine kurulmuştur. Kelime-i Şahâdet, Namazı dosdoğru kılmak, Zekâtı vermek, Beyti ziyaret (Hacc) etmek, Ramazan orucunu tutmak.» Hadîs-i Şerîfinin beyanı üzerine İslâm Dini'nin beş esasından biri olan Ramazan orucunun böyle beş on paralık bir bedel mukâbilinde herkesten sâkıt olacak derecede ehemmiyetsiz olamıyacağını

ve binüçyüz şu kadar senenin istiab ettiği milyarlarca müslümanın ordular teşkil eden âlim ve fâzıllariyle birlikte bağlı bulundukları oruç vazifesine Kur'an-ı Kerîm'in mânâsını müttefikan yanlış anlamak yüzünden bu derece lüzumsuz şekilde İslâm'ı taşıyan temelin bir unsuru tanıyarak bağlanmış olmalarına veyahut o eski ülemânın dağ yığınları vücuda getiren fıkıh ve hadis kitaplarının koskoca bir bahsini boşu boşuna «Kitab'us-Savm» nâmı altında işgal etmiş bulunmalarına ihtimâl verilemiyeceğini takdir etmek **Süleyman Nazif Bey**'e çok yakışırdı. Asr-ı saadet ve ashap asrının namaz, oruç, hac, zekât gibi İslâm umdeleri hakkındaki telâkkisini bize nakil ve îsâl eden müteselsil müslüman nesillerine ilâveten fakih ve muhaddislerin eserleri arasında bu derece nispetsizlik tasavvur olunabilir mi? İslâm Âlemi'nini üzerinden geçen binüçyüz küsür senenin hiçbir şeyle 'telâfi olunamıyacak derecede tam bir kat'iyyet ve ehemmiyetle telâkki olunan binüçyüz küsür Ramazanı mütemâdiyen gâfil bir tevatürün tekrarı mahsulü olabilir mi?

BU MÜHİM ESER, SON DEVRİN BÜYÜK ÂLİMLERİNDEN MERHUM ŞEYHULÜSLÂM **MUSTAFA SABRİ** EFENDİNİN SİGORTA, FÂİZ, TESETTÜR, HEYKEL, SÛRET (RESİM) MÛSİKİ, TAADDÜD-İ ZEVCAT, KUMAR VE İÇKİ GİBİ MES'ELELERE MÜTEALLİK, ŞER'Î HÜKÜMLERE İTİRAZ EDEN KİMSELERE VERDİĞİ MÜKNÎ CEVAPLARI İHTİVA ETMEKTEDİR. SEBİL YAYINEVİ, HÂLÂ KARŞILAŞILAN BU GİBİ İTİRAZLARI EN SELÂHİYETLİ BİR KALEMDEN CEVAPLANDIRAN BU ESERİ "ŞEYHULİSLÂM **MUSTAFA SABRİ** EFENDİ KÜLLİYATI"NIN İKİNCİ ESERİ OLARAK NEŞRETMEKTEN ŞEREF DUYAR.

0133151
ANA
0133151 AN